

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

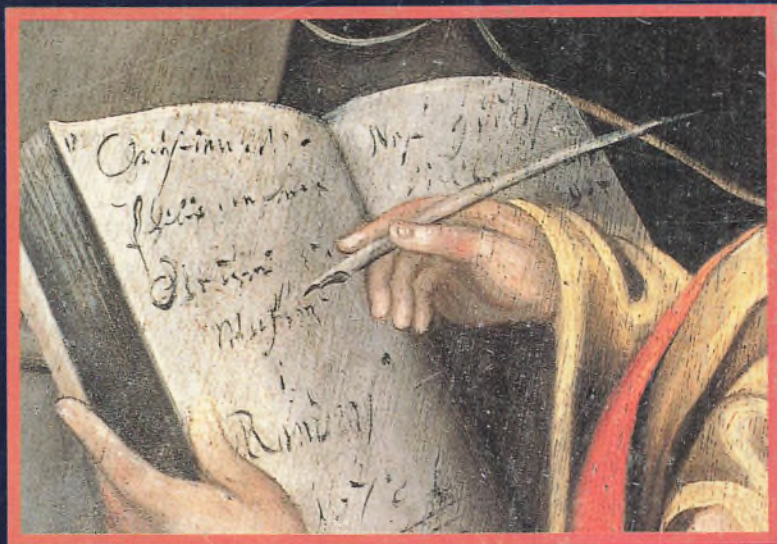
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK AARBOG FRA RANDERS AMT

1990

HISTORISK AARBOG

HISTORISK AARBOG

FRA

RANDERS AMT

1990

RANDERS AMTS
HISTORISKE SAMFUND

HISTORISK AARBOG
FRA RANDERS AMT LXXXIV

er udgivet af Randers Amts

Historiske Samfund

Slyngborggade 21

8900 Randers.

Trykt i 1300 eksemplarer

hos Damsgaard Tryk, Mariager.

115 g mat Macoprint.

Sat med Garamond.

Redigeret af J. E. Donner (ansv. redaktør),

Henning Hall, Inger Marie Hyldgård og

Palle Kirk.

Copyright © by Randers Amts Historiske
Samfund.

ISSN 0108-4100

Printed in Denmark 1990.

FORSIDEN

Hornslet kirke, Øster Lisbjerg herred,
Randers amt.

Detalje fra altertavlens bevægelige fløje,
evangelisten Markus' bog med indskriften:

»Chr. Phil. G. maler i Randers 1672«.

Kirsten Nijkamp fot.

Affaldsproblemer i det middelalderlige Randers

Af Inger Marie Hyldgård

I disse miljøbevidste tider med kildesortering, storskrald og genbrugsindsamlinger kunne det være morsomt at kaste blikket bagud for at se, hvordan tidligere tiders affaldsproblemer blev løst.

Jeg har valgt at slå ned i 1400tallets Randers, og baggrunden for artiklen er efterårets udstilling om »skrald« på Kulturhistorisk Museum.

Så længe som menneskets eksistens har der vel også været en form for affald, en påvirkning af naturen. Men gennem hele oldtiden har affaldsmængderne været så små, at de er indgået i det naturlige kredsløb. Den første mærkbare forandring indtræder med bydannelse.

De første bydannelse sker i vikingetiden. I løbet af nogle få århundreder dannedes de fleste af vore købstæder. Dette gælder også Randers, der var placeret på en lille holm neden for Gudenådalens stejle skrænter.

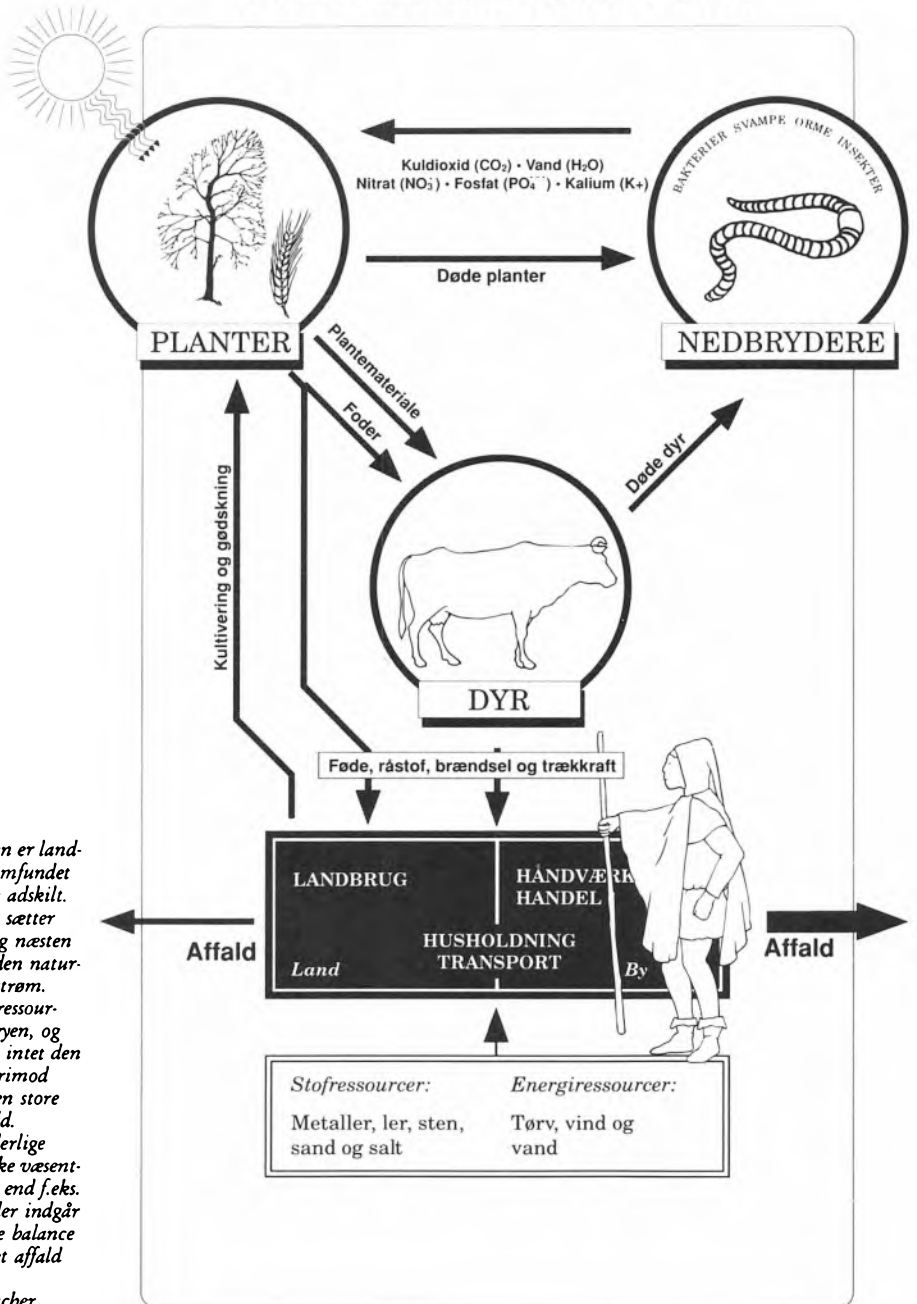
Bydannelsen betød en helt anderledes koncentration af mennesker, end man tidligere havde set. Der anslås at have været ca. 2000 indbyggere i 1400tallets Randers.

Bydannelsen betød også en langt større koncentration af affald, end man tidligere havde set. Til hvert af de lave, tætliggende byhuse hørte en lille grund med have, udhuse, evt. brønd, latrin og mødding. Som regel blev alt affald kastet på møddingen, der lå tilfældigt placeret på grunden. Affaldet hobede sig imidlertid op og blev et problem for middelalderens mennesker, hvilket de mange love og påbud vidner om. Man forsøgte dels at fjerne, dels at regulere henkastningen af nyt affald, men det lykkedes kun delvist. I dag ligger Randers bys centrum på op til flere meter tykke lag af middelalderligt affald.

Samtidig med bydannelsen sker en udvikling af håndværksfagene. I 1400tallet er håndværksfagene både talrige og stærkt specialiserede. Det giver en ny type affald, der klart adskiller sig fra husholdningsaffaldet ved at være en større mængde af ensartet skrald.

Affaldet fra håndværkernes værksteder ligger umiddelbart uden for værkstedet. Dog måtte garverne flytte uden for byen på grund af lugtgener, ligesom de fik forbud

STOF- OG ENERGISTRØMMEN I MIDDELALDERSAMFUNDET

*I middelalderen er landbruget og bysamfundet for første gang adskilt. I bysamfundet sætter menneskene sig næsten helt uden for den naturlige materialestrøm. Man trækker ressourcerne ind til byen, og afgiver næsten intet den anden vej. Derimod producerer byen store mængder affald. Det middelalderlige landbrug er ikke væsentligt anderledes end f.eks. jernalderens, der indgår i den naturlige balance og næsten intet affald producerer.
 Tegn.: Jack Bacher.*

mod at skylle skindet i åen inden den nåede byen.

Men både for husholdningsaffaldet og håndværksaffaldet gælder, at det var forholdsvis let nedbrydeligt, og intet var direkte giftigt eller farligt. Endelig oprådt affaldet endnu kun i relativt små mængder, set med nutidens øjne. Det tungeste affald i 1400tallet har utvivlsomt været byggeaffald fra stenhuse og gejstlige institutioner. Dernæst kommer fremstillingen af tegl og keramik.

Et indtryk af affaldet i 1400tallet

Gennem talrige udgravninger og fund har arkæologerne i dag et ganske godt indtryk af affaldet i 1400tallets bysamfund. Og hvordan ville nutidsmennesket så opleve en varm sommerdag i Randers for 500 år siden?

Hvis vi tænker os en gåtur i 1400tallets Randers, vil lugten være det første vi møder, allerede inden vi passerer byporten. Efter vi er kommet vel igennem porten, mødes vi af et par magre hunde, der ihærdigt roder i møddingen bag det store klostres udhuse. Vi går ind i én af de smalle passager mellem de lave byhuse. Vejen er så smal, at vi kan nå fra gavl til gavl, når vi går midt i gaden. Luften står stille mellem husene, og stanken fra latriner og møddinger bag husene bliver kraftigere og blander sig med lugten og røgen af brændt træ. Et par barfodede, snavsede småbørn jager rundt efter nogle høns, der søger føde på den kun delvist synlige brolægning. For enden af gyden ligger en tom grund. Beboerne i kvartetet har øjensynligt brugt arealet som losseplads, for der ligger et vældigt bjerg af møg og alt muligt affald. Vi standser en forbipasserende munk, der løfter op i sin kutte for ikke at dyppe den i sølet. Han fortæller, at der tidligere har stået et hus på grunden. Nu er grunden solgt til en præst, men der venter et stort oprydningsarbejde. Mens vi taler, ser vi en so med smågrise dukke frem bag møgberget, den har tydeligvis været en tur rundt i møget. Vi går videre ad hovedgaden ned mod den store, røde munkestens-

kirke, der ganske dominerer bybilledet. Uden for kirken møder vi et begravelsesop-tog, der er på vej ind på kirkegården. I optoget ses bl.a. en præst svingende med et røgelseskar, hvis sødlige, parfumerede duft når vore næser et kort øjeblik. Fra kirken søger vi ned mod havnen, men gør først holdt ved én af byens mange brønde for at slukke tørsten. Efter at have studeret vandet nøje, bliver vi dog enige om ikke at drikke det. I stedet går vi ned til havnen og ser på skibene. Der er megen travlhed på den lille havneplads. Der ligger mange skibe, også udenlandske, hvoraf et er ved at blive gjort klar til afrejse. Affaldstønden tømmes ud i vandet, hvor der i forvejen driver træstykker, bark, samt en død kat forbi. Men her lugter ikke så slemt som oppe i byen, en frisk brise fra åen spreder sig. Vi forlader 1400tallets Randers gennem havnen.

Affaldet

Hvis vi ganske nøjternt undersøger affaldet fra middelalderen, består det af 3 dele: husholdningsaffald, byggeaffald samt håndværksaffald.

Byens *husholdningsaffald* bestod først og fremmest af halmblandet møg fra dyr og mennesker samt affald og rester fra madlavningen. Dertil kom en god portion aske og trækul fra byens mange ildsteder og ovne samt kasseret husgeråd - fortrinsvis småting - med hovedvægten lagt på potteskår. Husholdningsaffaldet, der altså omfatter mere end blot køkkenaffald, må have udsendt en ubehagelig lugt over byen.

Byggeaffaldet har ikke medført lugtgener, men udgør dog en pæn del af det middelalderlige affald. I Randers har fordelingen af hustyper antagelig været 4 profane stenhuse, 4 kirker, 2 klostre og ca. 400 træhuse/bindingsværkshuse. Træhusene og næsten al indbo er forlængst forsvundet, kun de nederste ender af stolperne kan være bevarrede. Derimod er stenhusenes granit, tegl og mørtel næsten uforgængeligt. De store byggerier, f.eks. klostrene, har medført en del aktiviteter både ved opførelsen og ned-

rivningen. Selv om en del materialer bliver genanvendt, finder vi tykke lag af brokker og mørtel omkring disse stenhuse.

Håndværksaffald. I middelalderen optræder for første gang i historien større mængder af ensartet affald, der vidner om en specialiseret produktion, en forarbejdning af et bestemt materiale med videre salg for øje. Det er karakteristisk for middelalderens håndværkere, at deres produkter er ret ensartede med samme tekniske standart over hele landet. Der arbejdes utvivlsomt både professionelt og rationelt.

Mængden af håndværksaffald fundet i udgravninger er dog forholdsvis lille i forhold til husholdningsaffaldet. Mange håndværk arbejder i let forgængeligt materialer, f.eks. træ og tekstil, mens andre efterlader store mængder mere holdbart materiale, f.eks. pottemager- og teglovne. De sidstnævnte er dog altid placeret uden for byen.

Som eksempler på håndværksaffald fra værksteder kan nævnes:

Metalholdige slagge og metalstumper fra smedeværksteder. Afsavede ben- og takstumper fra kammageren. Barkflis og afskrabet hår samt gruber fra garveren. Læderstumper og kasseret fodtøj fra skomageren. Dyrekogler, f.eks. kranier og klove fra slagteren. Hele skeletter fra mindre pelsdyr - også katte - fra buntmageren. Potteskår, fejlbrændt keramik og ovne fra pottemageren.

Endelig må bygningshåndværkerne også nævnes. De havde ingen værksteder, men rejste rundt fra sted til sted. Det gælder f.eks. klokkestøberen og blytækkeren, der også efterlader metaller i jorden.

En anden form for forurening er energiforbruget i håndværksfagene. Det drejer sig udelukkende om opvarmning af esser og ovne. Energikilden er træ og trækul fra de

Affaldslag: Gulvlag i Apotekerstræde, Randers.

Træske i affaldslaget fra 1300tallet.

danske skove, som må have givet en vis luftforurening ved afbrænding. Det er især pottemager- og teglovne, der har krævet meget brændsel.

Affaldsløsninger i middelalderen

I middelalderen bliver man for første gang bevidste om, at mennesker forurener omgivelserne, og man gør også noget ved det - både i lovgivningen og i praksis. Det er typisk, at man handler, fordi forureningen generer menneskene her og nu - ikke for naturens eller fremtidens menneskers skyld. Man forhindrer heller ikke produktionen af affald; man flytter den blot.

Ud over møddingen var affaldsgruber det mest anvendte sted til henlægning af affald, men man brugte også andre steder, f.eks. lavområdet i eller lige uden for byen, en tom byggegrund, åen eller endog gaden. Det vidner både udgravninger og de skriftlige kilder om.

For de skriftlige kilders vedkommende er det først og fremmest love og påbud, der fortæller om problemerne med affaldet. Man laver f.eks. regler for placering af latriner og møddinger, forbud mod at smide affald på gaden og andre offentlige steder. Indimellem køres adskillige vognlæs affald ud af byen og læsses af, hvor det er muligt.

Allerede i Slesvigs stadsret fra o. 1200 ses eksempler på »miljø«love. Man får f.eks. en bøde for ikke at holde sin brotlægning ren senest 5 dage efter påbud. Københavns stadsret fra 1443 giver også en bøde for at anbringe urenligheder fra hus og stald foran egen dør eller gård i mere end 3 dage. Roskilde stadsret fra 1268 giver 9 ørtug penninge i bøde til den, der lægger sit møg eller mødding på menigt stræde og ikke fjerner det efter fogdens anvisninger. I Odense pålægges de personer, som hælder affald i åen, selv at rense den op igen samt betale en bøde. Andre love handler om rensning af

Øverst: Nutidigt fundament. Nedenunder: Uforstyrrede affaldslag.

rendestene, forbud mod at hælde affald i havnen, o.s.v. Det korrekte var, ifølge de middelalderlige kilder, at køre affaldet uden for byen. Hvis for meget affald ophobes i byen, kunne borgmestre og råd lade lyse en frist for udkørsel.¹

For Randers bys vedkommende har man i udstrakt grad brugt lavområderne, for senere at bygge på de opfyldte arealer. Det gælder f.eks. hele området mod åen, i kvarteret ned mod Vestergave og området nord og vest for rutebilstationen. Endelig er de middelalderlige voldgrave også fyldt op med affald, inden byen bredte sig ud over dem også. I Apotekerstræde blev der i en udgravning i 1979 fundet i alt 5 m tykke affaldslag, det ene oven på det andet, aflejret igennem ca. 200 år. Der skønnes at ligge op mod 450.000 m³ middelalderligt affald under Randers i dag.

Genbrug

Generelt har genbrugsprocenten i middelalderen været høj. Ikke af miljøsyn, men af økonomiske grunde. Der blev simpelt hen ikke fremstillet varer (eller emballage), der kun skulle bruges én gang og derefter kasseres. Dette gælder både for byggematerialer, beklædning, husgeråd og metalvarer. Når tingene var slidte eller itu, reparerede man dem, til de var definitivt ubrugelige. Både tømmer og sten fra byggeri genanvendtes i stor stil i de yngre huse. At også mindre genstande blev brugt, til de var ubrugelige, ses tydeligt i de fund, arkæologerne kan fremvise. Der er yderst sjældent tale om hele genstande. Større metalvarer blev smeltet om, beslag og spænder fjernedes fra seletøj, sko, beklædning o.s.v.

Uden for byen anvendtes møget som gødning på markerne. Når det kun er tilfældet i begrænset omfang i byen, må det skyldes dels transportproblemer, dels en accept af

ophobningen i visse områder af byen. Men generelt var genbrug en selvfølge, alt andet var utænkeligt.

Sammenfatning

1400tallets affald adskiller sig tydeligt fra nutidens på flere punkter. Først og fremmest bestod den fortrinsvis af organisk materiale, der er let nedbrydeligt i naturen. Kun en mindre del er næsten uforgængelig, og selv denne del (sten og tegl) består af naturens egne produkter. Det er faktisk blot metallerne, f.eks. bly, der er direkte skade-

lige, men bortset fra en del jernsøm og andre mindre jerngenstande finder man kun få metaller i jorden.

En anden stor forskel er nutidens usynliggørelse af affaldet. Til trods for, at vi i dag producerer mange gange mere affald, og især giftigt affald, ser vi det ikke omkring os i dagligdagen som middelaldermennesket gjorde.

Der er i dag under Randers op mod 450.000 m³ middelalderligt affald tilbage efter 500 års nedbrydning. Hvornår mon vores affald er nedbrudt?

Christian Philip Getreuer (Cythreus)

- maler i Randers 1664-1682

Af Merete Bergild og Jens Jensen

Christian Philip Getreuer kendes fra Hornslet kirke, hvor han 1672 stafferede altertavlen og i evangelisten Markus' bog på samme altertavle signerede værket: »Chr. Phil. G. maler i Randers 1672«, og på rammen af samme altertavle skrev C.P.G.

Det vides ikke, hvorfra Christian maler stammer, men sandsynligheden taler for, at han har sin oprindelse i Odense, idet en hel malerslægt med navnet Getreuer stammer herfra, således f.eks. Zacharias Philip Getreuer (c. 1683-1730), der 1716 fik bestalling som hofmaler ¹. En kontrafejer, Sacharias Philip af Odense, fik 1654/55 betaling for at staffere prædikestol og himmel i Tønning kirke vest for Skanderborg. Han blev hentet i og bragt tilbage til Skanderborg sammen med sine svende ². Det er sikkert også ham, der 1674 skylder penge til Jens Sørensen Vinter, handelsmand og kirkeværge i Århus ³. Hjemsted og navn indikerer, at denne Sacharias Philip også tilhører samme slægt, og måske er han broder til Christian maler i Randers?

Første gang Christian maler nævnes arkivalisk, er i 1664 ⁴. Han var optaget i skattemetrollen boende i 2. rode, og i 1670 var han

selv rodemester. Han blev boende i 2. rode til sin død i 1682 ⁵. I grundtaksten for 1682 er han placeret i området »fra Vesterport og ned til Gadekilde på den østre side« ⁶ - »Gadekilde af hvilken brygges Buur-øl, hvoraf byen ikke mindre er navnkundig end af Randers-laks« lå iflg. Resens Atlas, hvorfra citatet stammer, midt i krydset dannet af den nuværende Torvegade og Kirkegade. Torvegade benævntes dengang Storegade helt ned til åen, og Kirkegade kaldtes Vestergade eller »ved kirken«. Som det også fremgår af kortet i Resens Atlas var Gadekilde en vippebrønd.

Her på den nuværende Kirkegade boede Christian maler i 1682. Der var »fire små boder«, d.v.s. små huse, »næst sønden op til Sct. Mortens kirkegård, nu tilhørende Maren Jespersdatter sal. borgm. Martinus Seemans efterleverske«. Disse fire huse beboedes alle af håndværkere, nemlig Jens Andersen snedker, Christian maler, Albert glarmester og Hans Pedersen snedker.

Den 7. juni 1668 fik Christian maler døbt et drengbarn kaldet Christian ⁷. Formentlig var det det samme barn, som begravedes den 6. september samme år. I 1669 den 24.

november blev kristnet Christian Philip Cythraei malers datter Katrine⁸. Her benævnes Christian maler med det latinske Cythreus.

Ellers kendes Christian maler fra tingbøgerne, hvor han i 1671 sammen med Wogen Mouridtsen snedker var gerådet i klammeri med Peder Jørgensen snedkersvend og søn af Jørgen Jensen snedker angående ærerørige udtalelser fra de to sidstnævntes side. Iflg. et vidne, Rasmus Jensen Vorup, var flere forsamlede i Henrik glarmesters salige kones vågestue. Peder Jørgensen snedkersvend havde da sagt til Christian maler, at Wogen Mouridtsen snedker var en skjælm. Da havde Christian maler svaret ham, at »han det ikke skulle sige på en ærlig mands ryg, men skulle sig ham det til hans øjne« - altså ikke bagtale ham. Dertil svarede Peder Jørgensen, at Christian maler ikke var

Hornslet kirke, Øster Lisbjerg herred, Randers amt. Altertavlen med de bevægelige sløjes evangelistside. På sløjene ses de fire siddende evangelister med deres symboler. På de yderste, faste sløje ses »Kristus som Smertensmanden« med kappe, tornekrone og sivscepter. Bag ham står de øvrige passionsredskaber: Korset, spyddet, eddike-svampen, piskene, naglerne og hammeren, samt søjlen med snoren til at binde ham med. Nederst i hjørnet står desuden nogle salvekruccher. De hører dog snarere til efter Kristi Korsfæstelse. Feltet til højre viser Kristus iflg. Johannes Åbenbaring. Han står på skyerne omgivet af de syv lystager og med sværdet ud fra munden og de syv stjerner ved den højre hånd. Ud fra hans øjne slår ildluer, og i baggrunden er malet de græske tegn for alpha og omega, begyndelsen og slutningen. Tavlen hviler på en predella med et sengotisk maleri, visende forskellige stadier af Kristus i Getsemane have. Desuden våbenskjolde for Jørgen Rosenkrantz og Dorte Lange, dat. 1576. Nat.mus.fot. 1961.

T.v.: Hornslet kirke, Øster Lisbjerg herred, Randers amt. Altertavlen med de bevægelige fløjes passionsside. Malerierne viser Tilfangetagelsen i Getsemane have og helbredelsen af Malkus' øre, Kristus for ypperstepræsten, Hudstrygningen og til sidst Korsgangen. Nat.mus.fot. 1961.

bedre end som Wogen Mouridtsen, men var en skjælm, og var gjort til skjælm i Randers byting. På samme måde fremkom for retten Peder Lauridtsen fisker, Hans Mortensen, Hans Paprofschi malersvend og Hans Albertsen og bekræftede Rasmus Jensen Vorups forklaring⁹.

Den 12. juni 1682 blev Christian maler begravet under klangen af alle klokker undtagen stormklokken¹⁰. Enken boede samme sted i hvert fald til 1688¹¹.

Christian maler er dokumenteret i kirke-regnskabet for As (dengang Assens) kirke

sydøst for Horsens, hvor han i regnskabsåret 1. april 1680 til 1. april 1681 stafferede altertavlen. Landsdommer Peder Luxdorph havde til altertavlens staffering foræret kirken 24 rdl.: »som blev givet Christian maler udi Randers, for den at staffere«. Derfor uden blev der: »givet for malerens kost, seng, ild og lys udi 5 uger der han tillige med sin dreng stafferede betr. kirkes tavle ugentlig for dem begge 1 rdl.«¹². Desværre eksisterer tavlen ikke mere, men der findes andre kirkemalerier fra Christian malers hånd. Altertavlen i Hornslet kirke er signeret, og alterbordsdekorationen i Udbynder kirke ligger stilistisk tæt op ad Hornslet-tavlen. Det samme er tilfældet med fløjdekorationerne på den gamle altertavle i Lem. I Ø. Tørslev kirke er kun fragmenter af en alterbordsforside bevaret, men til gengæld er der bevaret et meget udførligt kirke-regnskab.

Hornslet kirkes altertavle

Fløjaltertavlen er en blanding fra flere perioder¹³: Fra o. 1520erne, hvor tavlen blev tilvirket efter de allerede eksisterende alabastfigurer, som havde deres oprindelige, delvise staffering. I al fald blev predellaens staffering næsten helt opmalet i 1576 under Jørgen Rosenkrantz, hvis våbenskjold sammen med Dorthe Langes blev malet på predellaens yderender. Endnu større forandring skete i Erik Rosenkrantz' dage, da alle fløjsider fik nye malerier. På de faste fløje maledes direkte oven på de middelalderlige billeder, medens de gamle malerier på de bevægelige fløje afrensedes, inden de nye billeder blev malet. Åbenbart var den gamle kridtgrund mindre stabil på de bevægelige fløje end på de faste. På de faste fløje er billeder af Kristus, på den nordre side som »Smertensmanden« omgivet af passionsredskaber, og på den søndre som beskrevet i Johannes Åbenbaring (Åb. 1,9-20). De bevægelige fløjes indersider har motiver fra Kristi Passion - to malerier på hver fløj, adskilt ved en forgyldt og ornamenteret bræmme. Således ses på nordre fløj Tilfan-

Stik fra 1600tallets slutning, der viser en maler iført slåbrok og nathue efter tidens skik. Omgivet af malerredskaber såsom lærred, olie- og terpentinflasker og malerkiste er han i færd med at male et billede efter et forlæg hæftet på staffeliet. Til højre ses lærlingen, der formentlig er i gang med at rive farve. Fra »Afbelding der menschelyke Bezigheden...«, Amsterdam u.å.

*Evangelisten Markus.
Kobberstik fra Matthæus
Merians udgave af
Det nye Testamente,
Frankfurt 1627.*

getagelsen og Fremstillingen for ypperstepræsten og på søndre fløj Hudstrygningen og Korsgangen. Fløjenes ydersider følger samme opdeling, men har billeder af evangelisterne, mod nord Mattæus og under ham Lukas, mod syd Markus og herunder Johannes. Nederst er våbenskjolde for Erik Rosenkrantz og hans tre hustruer, Margrethe Skeel, Mette Rosenkrantz og Margrethe Krabbe, samt deres initialer og årstallet 1672. Endvidere blev karmindersider, skillestykker, yderkanter og kantprofiler malet. Det menes, at den fundne malersignatur i Markus' bog er den samme som er angivet med initialer og årstal fornedet på nordre faste fløj: CPG 1672.

I maleriet udgør konturer og kraftige lokalfarver i rødt, gult, blå, hvidt med blågrå skygger en karakteristisk og væsentlig del. Ansigterne er med røde kinder og læber, sort stregede øvre øjenlåg over hvide øjenæbler med sorte iris. Røgen i lygten i Tilfangetagelsen er blågrå med svovlgult til hvidt i midten. Der er ikke forskel i udformningen af beklædningen, hvad det stoffelige angår. Således er det underordnet, om der er tale om gengivelse af en rustning, en

kappe eller om linned. Kroppene er kraftigt modellerede, stive og lineære.

Til brug for udsmykningen af Hornslettavlen har Christian maler, som almindeligt i samtiden, benyttet sig af forskellige kobberstik som forlæg. Til evangelisterne og de to Kristusskikkelser må han have benyttet sig af illustrationerne i Det nye Testamente udgivet i Frankfurt 1627 af kobberstikkeren og boghandleren Matthæus Merian af Basel (1593-1650). De to Kristusskikkelser fremtræder på titelbladet heri omgivet af evangelister, Fødselen og Opstandelsen. Christian maler har i store træk fulgt forlægget. Enkelte ting er af pladshensyn omplaceret, f.eks. eddikesvampen, skyernes udformning har han misforstået, og ansigtet hos Kristus som Smertensmand har fået åbne øjne og næsen en anden udformning; men især den store forskel mellem partier i lys og skygge må ud fra forlæggene siges at være Christian malers egen udtryksmåde, hvilket gør sit til, at hans figurer fremtræder mere statuariske end tilfældet er på forlæggene. Også stikkene af evangelisterne følger han nøje. Men p.g.a. det ændrede format fra aflangt til højt må især baggrundene

Kristi tilfangetagelse. Fra »Den lille Passion« efter Karel van Mander, stukket af Zacharias Dolendo. Udgivet i Jermias de Decker: Goede Vrydagb, Servire-Den Haag 1941. Kobberstik. Rijksmuseum-stichting, Amsterdam, fot.

presses sammen. Ansigterne fremtræder længere og øjnene større, og den førnævnte kraftige forskel mellem lys og skygge fremtræder tydeligt.

Som forlæg for de fire Passionsbilleder har Christian maler sikkert anvendt »Den lille Passion« stukket af Zacharias Dolendo (1561-o. 1600) efter den nederlandske maler og digter Karel van Mander (1548-1606)¹⁴. Forandringen fra forlæg til maleri er i dette tilfælde større; menneskeskikkelser er udeladt og perspektivreglerne er tilsidesat, som i f.eks. »Kristi Hudflettelse«, hvor forgrundsfiguren til venstre i billedet er væsentligt mindre end på forlægget. En kvinde med barn i venstre side af forgrunden på »Korsbæringen« er afløst af en træstub. I Kristus for Kajfas ses ud fra forlægget, at forgrunden er forandret til mellegrund i

billedet, idet to trappetrin er indføjjet. Endvidere er baggrunden flyttet mod venstre, ligesom flere personer er udeladt. Tegningen af personerne fremtræder her med mindre elegance end på forlægget. Det samme gælder i Kristi Tilfangetagelse, hvor f.eks. lygten har fået et mærkeligt perspektiv, ligesom Malcus' fod. Malcus har til gengæld fået tydeliggjort sit øre, som Kristus satte på igen, efter at Peter med sit sværd havde hugget det af. Løbende personer i baggrunden er blevet erstattet af træer, og også her har den kraftige lys/skyggevirkning holdt sit indtog. Endelig bemærkes Christian malers karakteristiske »røgskyer«, ligesom hans detaljemæssige fremstilling af våben, harnisk og possementarbejde.

Udbyneder kirke

Malerierne på forsiden af Udbyneder kirkes alterbord er dateret til o. 1660erne, og ved en sammenligning med stilen på Hornslet kirkes altertavles staffingering kan en tilskrivning til Christian maler komme på tale. Farvefoldningen, konturerne, skyernes udformning og skikkelsernes tegning er identiske de to monumenter imellem. Det midterste felt viser den korsfæstede Kristus med de to røvere på hver side, og ved korsets fod står kvindene på Johannes. På hver side af hovedfeltet er fremstillinger af de to prototyper på Kristi offerdød, nemlig Kain og Abel og Isaks ofring.

Lem kirkes gamle altertavle

I Lem kirke lige nord for Randers hænger kirkens gamle, gotiske altertavle på triumfvæggens nordside. Hovedfeltet består af en pietágruppe, flankeret af Maria Magdalena med salvekrukken og Johannes med kalcken. På fløjene er der malerier visende til venstre Moses med Lovens Tavler, nederst dateret 1671, og til højre ypperstepræsten Aron med brandoffer. Under hver af disse er påmalet våben for Claus Harden og Rebecca Schinkel. Årstallet er fordelt på de to våben med 16 til venstre og 61 til højre. 6-tallet i 61 er imidlertid ved en tidligere repa-

Udbyneder kirke, Gjerlev herred, Randers amt. Alterbordsforside med tre malede felter, forestillende Kain og Abel, Golgata og Isaks ofring. Det sidste efter stik i Matthæus Merians udgave af *Det nye Testamente*, Frankfurt 1627. Dat. til 1660-erne. Malerierne viser Getreuers kraftige omrids og tunge skyggelægning, samt de tykke luft- og røgskyer, der virker helt uigenmemtrængelige. Forf.fot. 1989.

Lem kirke, Støvring herred, Randers amt. Gotisk altertavle med en pié-tá-gruppe, udskåret i træ o. 1450, flankeret af Maria Magdalene med salvekrukken og evangelisten Johannes med sin kalk. Fløjene er blevet bemalt i 1671 og viser Moses med Lovens Tavler - »den gamle pagt«. På den anden sløj ses Aron, der som ypperstepræst er ved at forrette et brændoffer. Aron var den første ypperstepræst under »den gamle pagt«, og som sådan en forløber for Kristus, som den første under »den nye pagt«. Nat.mus.fot. 1953.

ration tilføjet og forvansket, medens det ubeskadigede gamle årstal nederst på Moses tavler er 1671, hvorfor tavlen må antages at være stafferet i 1671 ¹⁵. Fra samme tid stammer sikkert tavlens barokgavl. Opdelingen af billede og våben samt skikkelsernes udformning, både hvad angår tegning og kon-turer, farvevalg - rød, blå, hvid, grønjord - og anvendelsen af klare lokalfarver gør en tilskrivning af fløjenes malerier til Christian maler sandsynlig; årstallet er heller ikke til hinder herfor.

Udformningen af Moses og Aron har sit udgangspunkt i to kobberstik fra Monumenta Sacrarum Antiquitatum fra 1577 ¹⁶. Bortset fra de ændrede baggrunde følges figurtegningen ret nøje, men stadig med de

Moses med lovens tavler, fra Ludovico Hillessemio Andernaco: *Sacrarum Antiquitatum Monumenta*, Antwerpen 1577. Kobberstik. Hos Christian maler er baggrundens oprin ikke kopieret, og tavlens tekst er også forandret.

karakteristika til følge, som er nævnt under Hornslet-tavlen. Lovens Tavler har fået ændret indskrift fra den latinske udskrivning til romertal, og som et kuriosum kan nævnes, at det første bogstav i hvert bud læst oppefra og ned danner »IESUS CHRISTUS« - »Den gamle Pagt« erstattes af den nye.

Ø. Tørslev kirke

Også i Ø. Tørslev fandt Christian maler fra Randers arbejde, idet det må formodes, at det var ham, der blev sendt bud efter de gange fra 1660ernes midte til begyndelsen af 1680erne, hvor kirken fik nyt inventar, sikkert skåret af Lauritz Jensen Essenbæk. Som tidligere nævnt kunne Christian maler dokumenteres boende i Randers fra 1664, og Lauritz Jensen er tidligere dokumenteret boende på Essenbæk kloster fra 1665 ¹⁷, og endelig bærer såvel altertavle som prædike-stol og døbefont præg af at være skåret af Lauritz Jensen Essenbæk. De bliver således de første og eneste dokumenterede værker af ham, da prædikestolen i Budolfi kirke i Aalborg er signeret af ham, og intet af inventaret i Sct. Mortens kirke i Randers er signeret eller dokumenteret.

Regnskabet, der bringes i uddrag med specielt henblik på billedhugger og maler, lyder som følger:

1664/65

Givet et bud til Esserbæk at fordre altertavlen hos billedsnideren	-	1 mk.	4 sk.
Vognleje maleren i Randers at hente med 2 vogne	-	3 mk.	-
Nok en vogn at hente altertavlen med	-	3 mk.	-
Vognleje altertavlen med 4 vogne at hente	3 sdr.	-	-
En vogn som førte billedsnideren hjem	-	3 mk.	-
Givet billedsnidersvenden til drikkepenge	3 sdr.	-	-
Forenet og givet en maler i Randers for altertavlen at staffere	90 sdr.	-	-
Givet et bud at forhøre med en anden billedsnider før end denne blev forenet	-	3 mk.	-
Billedsnideren at hente med en vogn og igen hjemføre	1 dlr.	2 mk.	-
Givet et bud at forhøre hos billedsnideren om altertavlen var færdig . .	-	1 mk.	4 sk.

1665/66

Fortinget og givet en billedhugger for en ny prædikestol på hans egen kost at gøre	70 sdr.	-	-
Givet hans svend til drikkepenge	1 dlr.	2 mk.	-
Givet for 3 vogne som førte prædikestolen fra Esserbæk til Tørslev .	2 dlr.	1 mk.	-
For en vogn at hente billedhuggeren og hans svend fra Esserbæk til Tørslev og igen hjemføre	1 dlr.	2 mk.	-
For et bud til Esserbæk at forhøre om prædikestolen var færdig	-	1 mk.	4 sk.
Givet maleren for prædikestolen at male og staffere	20 sdr.	2 mk.	-
3 vogne som førte maleren til Randers der han havde forfærdiget altertavlen a 24 sk. er	1 dlr.	-	8 sk.
3 vogne at hente maleren at male prædikestolen og igen at hjemføre . .	2 dlr.	1 mk.	-

1666/67

Givet for et krucifix at staffere til maleren	8 dlr.	-	-
---	--------	---	---

1668/69

Givet maleren for altertavlen at staffere på hans egen bekostning	90 sdr.	-	-
---	---------	---	---

1671/72

Maleren for en ny font at staffere	12 dlr.	-	-
For 2 vogne at hente maleren hans svend og malekiste og igen hjemføre	1 dlr.	2 mk.	-

1675/76

Givet for 10 egefjæl udi Randers som alteret blev klædt med	4 dlr.	-	-
Givet snedkeren for alteret at beklæde med samme egedeller udi nøjeste betingning til arbejds løn på egen kost	8 dlr.	-	-
Givet af en vogn som førte Christian maler hjem til Randers, som var hos der fonten blev sat, og stafferede noget igen på den, hvor stafferingen var afstødt, item hjælp at sætte den	-	1 mk.	8 sk.

1680/81

»Efter nøjeste fortingning er given for kirkens altertavle tillige med alteret at staffere efter malerens kvittering	15 dlr.	-	- 18
---	---------	---	------

Sct. Mortens kirke, Randers. Epitafium over Christian Schiøning (1620-1673), hans hustru Catharina Thomasdatter (1625-1694) og dennes anden mand Nicolai Ægidiesen (1632-1696). Sandsynligvis fra 1670ernes slutning. Manden til venstre er sandsynligvis Chr. Schiøning, da han står med en palmegren i hånden - et tegn på, at han er afgået ved døden, da maleriet blev malet. Foran Catharina Thomasdatter står en lille pige med oprakte, foldede hænder. Også hun har palmegrene, her som en krans om håret. Det drejer sig altså også om en afdød person. Den udskårne ramme har også hentydninger til døden: De to vingede kvindefigurer holder benholdsvis et timeglas og et kranium i hænderne. Ved siden af maleriet står to kvindefigurer, enten forestillende muserne Urania (astronomien) og Terpsichore (sang og dans) eller to af de »frie kunster« - geometrien og musikken. Randers, Sct. Mortens kirke fot.

Nogle af udgifterne i regnskabet fra 1664/-65 skulle føres i de efterfølgende regnskaber, da udgifterne var erlagt af de forrige kirkeværger, Jens Nielsen Bay og Niels Poulsen i Tørslev, hvorfor det er sandsynligt at dobbeltbetalingen for stafferingen af altertavlen i 1664/65 og 1668/69 er et resultat heraf. Christian maler nævnes ved navn kun en gang, nemlig i forbindelse med fontens placering, hvor han skal reparere på den, og hvor det sikkert også er ham, der oprindeligt har stafferet den i 1671/72, ligesom han sikkert er den maler, der hentes i Randers de foregående år.

Altertavle, prædikestol og font står i dag afrenset for tidligere tiders bemaling, der sikkert har været meget farverig med bl.a. lazurfarver på sølv i rødt, grønt og blå, ligesom de udskårne figurer sikkert har haft hudfarve på ansigter, hænder og fødder. Der har sikkert også været en del guld på monumenterne. Det eneste, der måske er tilbage fra Christian malers staffering, kan være billederne af Moses og David på alterbordsbeklædningens nordside. Billederne på sydsiden er meget hårdt restaureret og frontmalerierne er af senere herkomst.

Schiøning-epitafiet i Randers Sct. Mortens kirke

Ved en sammenligning af bl.a. figurtegning og anvendelse af lys/skygge på Hornslet-tavlen må en tilskrivning til Christian maler af maleriet på Schiøning-epitafiet på korets sydvæg i Sct. Mortens kirke være sandsynlig.

Epitafiet er sat over dr. jur. Christian Schiøning (1620-73) og hustru Catharina Thomasdatter (1625-94) og dennes anden mand Nicolai Ægediesen (1632-96). Det vides ikke, hvornår Catharina Thomasdatter giftede sig 2. gang, men Ægediesen er nævnt med kæreste i 1678¹⁹. Den amputerede barokramme, der omslutter maleriet, har hjerteformet indskriftsfelt med gylden skrift og er tilskrevet Horsens-billedhuggeren Jens Pedersen²⁰.

Falling-epitafiet

Epitafiet over provst Hans Rasmussen Skjolde, hustru og to sønner i Falling kirke nordøst for Horsens er dateret 1681 ved påmalet indskrift og tilskrevet den samme billedhugger, som ovenfor nævnt²¹, og ved en sammenligning af Schiøning og Skjoldes fysiognomier ses et sammenfald i udformningen af f.eks. øjenomgivelserne, ligesom de let adskilte læber stemmer overens. Også glanslyset i øjnene er identisk placeret. Udformningen af provstindens hænder med de svejftede formede fingre ses igen på Hornslet-tavlen hos f.eks. evangelisten Markus. Også skyggelægningen af næseryggen er identisk hos de to omhandlede kvinder. Udformningen af det første et-tal i »1681« på hængestykket i Falling er også ens med samme et-tal i »1672« omkring våbenskjoldene på Hornslet-tavlen. Endelig er malerens signatur på topstykket i Falling sammensat af de samme bogstaver, som på Hornslet-tavlen, nemlig sammenskrevet PCG²², eller om man vil CPG, idet det ikke vides i hvilken rækkefølge bogstaverne skal læses. Som før nævnt var Christian maler i området på stafferingstidspunktet, nemlig 1680/81, da han var i As kirke, hvorfor sammenholdet af oplysningerne må indicere, at Christian maler må tilskrives det malmæssige på Falling-epitafiet.

Axel Juuls epitafium i Hjerm kirke

I Hjerm kirke sydøst for Struer er på korets nordvæg opsat et stort, figurrigt epitafium i sandsten og marmor over Axel Juul (1606-1671) og Elisabeth Friis (1620-77). Nederst på det udhugne indskriftsfelt ses årstallet »1678«. I topfeltet er placeret de afdødes portrætter malt på en kobberplade. Penselstrøgene, der danner folderne på Elisabeth Friis' klædning er meget lig dem, der ses på detailbilledet af evangelisten Markus' ærme på Hornslet-tavlen, og udformningen af ansigterne viser mange fællestræk med portrætterne på Falling-epitafiet, hvorfor det må anses for rimeligt at tilskrive dette portræt til Christian maler.

Falling kirke, Hads herred, Århus amt. Epitafium over provst Hans Rasmussen Skjolde (1627-1693), hans hustru Anne Sørensdatte Glud og to sønner, Friderich Hansen og Søren Hansen. Iflg. indskriften er den ene søn død som seksårig, mens den anden stadig lever ved epitafiets opsættelse. Det er altså den lille dreng, der er den afdøde person. Personerne knæler ned på røde puder med guldkvaste i hjørnerne. De holder hænderne samlede med fingerspidserne mod hinanden. Provsten er iklædt sort dragt med hvid pibekrave, mens hustruen bærer den almindelige sorte kvindedragt med hvidt, halvgennem-sigtigt forklæde og sort hue. Drengene har de lidt mere moderne glatte halsklude på over deres sorte dragter. I baggrunden ses Den dømmende Kristus på himmelbuen omgivet af små engle med basuner og palmegrene. Portrætmaleriet er meget fint udført med mange nuancer i de sorte dragter, og en fin karakteristisk og farveholdning i figureernes ansigter. Nat.mus. fot. 1982.

De værker, der her er henført til Christian Philip Getreuer, fremviser en markant forskel mellem portrætmalerierne og figurmaleriet. Blandt de sidste er ét, Hornslet-altertavlen, signeret, mens portræterne alle er tilskrivninger. Dog er Falling-epitafiet forsynet med initialerne CPG.

Ved udførelsen af figurmalerierne har Christian maler været bundet af sit forlæg, hvad angår komposition og figurtegningen. Han kunne undlade figurer og baggrundsdetaljer, og han kunne misfortolke ting i forlægget, men den grundlæggende tegning var givet på forhånd. Hvad angik farvelægningen, var han overladt til sin egen fantasi, og han benyttede især kraftige, stærke farver, der har fået lov at stå rene og lysende. Han brugte ofte lyse farver til at markere højdepunkter, som næserygge, kindben, draperiernes folder o.s.v. Det svovlgule lys med de sodfarvede røgskyer, der bl.a. ses i Kristi Tilfangetagelse på Hornslet-tavlen, er i denne sammenhæng typiske. Hvor forlægget har haft skravet skyggelægning, maler Christian maler en sort, kraftig beskygning, der står meget skarp til de lyse farver.

Ved portrætmalerierne var han helt anderledes frit stillet, og det giver sig udtryk i en stil, der er forskellig fra figurtavlerne. På epitafiet i Falling kirke ses bag portræterne en fremstilling af Kristus med basunblæsende engle i skyerne. Her ses noget af den samme figurtegning og samme farveholdning som på hans andre figurmalerier, også problemet med f.eks. forkortningen af en fod, der bliver vendt, så fodsålen ses i hele sin udstrækning, ses her. Det samme ses på Malkus i Kristi Tilfangetagelse i Hornslet. Problemet med forkortningen ses også i provstens pibekrave på Falling-epitafiet.

Men ellers virker Christian malers portrætter som værende af en bedre kvalitet end figurmaleriet. Af de værker, der kan tilskrives ham, ligger Schiøning-epitafiet i Sct. Mortens kirke i Randers tættest op ad altertavlen i Hornslet. Her ses den kraftige beskygning og glanslyset særlig tydeligt. Glanslyset optræder også i ansigterne på de to andre portrætter, og på Falling-epitafiet

ses det også tydeligt i hustruens forklædefolder.

Især i de to borgerlige portrætter viser Christian maler en fin karakteristisk af de forskellige personer, hvorimod det adelige par i Hjern kirke virker noget idealiseret, ligesom opbygningen følger den almindelige tradition for adelsportrætter fra samtiden. Det er dog karakteristika i f.eks. ansigterne, der gør det muligt at sammenstille de tre portrætter: alle har de sorte, stikkende øjne med en ensartet placering af glanslyset. Alle har fremhævede kindben med kraftigt glanslys, og mændene har alle tykke, fyldige læber, der ikke er lukket helt til. Den lyse stregmarkering lige under øjet er også ens for alle de portrætterede.

Christian malers figurmaleri hører hjemme i den foregående, manieristiske stilsperiode, hvilket har den naturlige forklaring i forlæggenes alder. Men hans farvevalg er også manieristisk. Hans portrætmalerier er derimod udsprunget af den realistiske, nederlandske skole, der var fremherskende ved hoffet herhjemme og repræsenteret af de to hofmalere Karel van Mander (1610-1670) og senere Abraham Wuchters (1608-1682). Den mere forfinede og idealiserende franske portrætstil begyndte først at gøre sig gældende i København i 1680erne med den indvandrede franske maler Jacques d'Agar (1642-1715); men ude i landet holdt den hollandske tradition sig langt op i århundredet.

Størstedelen af epitafiemalerierne fra Christian malers tid i de jyske kirker har denne tradition som udgangspunkt. De fleste er udført af malere, hvis navne endnu ikke er fremdragede. En undtagelse er en anden fynsk maler, Hans Olufsen Schütte fra Odense. Han rejste fra Fyn mellem 1662 og 1663 og slog sig ned i Randers-området. Han boede en tid i Vivild uden for Randers²³ og udførte arbejder bl.a. i Sct. Mortens kirke i Randers, hvor han malede et epitafium over borgmester Mikkel Thygesen Hviid og hustru, opsat 1668²⁴. Schütte signerede og daterede ofte sine værker, og det sidste der kendes fra hans hånd, er epita-

Hjerm kirke, Hjerm herred, Ringkøbing amt. Epitafiemaleri af Axel Juul til Volstrup (1601-1671) og hans hustru Elisabeth Friis til Haraldskær (1620-1677). Detalje af et stort marmor- og sandstensepitafium. Portrættet viser ægteparret på baggrund af brunt, ophængt draperi. Axel Juul har en brun allongeparyk på og brunligt over- og hageskæg. Han er iført en sort, halvopkræppet dragt med guldknapper, om halsen en sort sløje og et hvidt kniplings kalvekræs. Han har en brun skindhandske på den højre hånd, som han holder i siden. Elisabeth Friis er iført hvidt enkelin med en gråsort kappe over den ene arm. Hendes karnation er lys med stærkt røde læber, mens mandens er brunlig med kun svagt røde læber. Nat.mus.fot. 1956.

fiet over provst Christen Nielsen Friis og hustru i Vor Frue kirke, Århus. Det er dateret 1668²⁵.

Hans Schütte har i sine portrætter det samme stilistiske udgangspunkt som Christian maler. Hans figurer er også voluminøse og karakterfulde, men han er mere malerisk i sin stil end Christian maler, og hans stofbehandling er anderledes. Schüttes skyggelægning er heller ikke så dramatisk. Et typisk træk hos Schütte er personernes hudoverflade: Den er meget livagtig, posende og rynket. Indtrykket er en udpræget slap, ældet hud. Hos Christian maler er huden spændt og fyldig, og rynkerne er fyldt ud, så huden ikke hænger. Ikke nogen realistisk gengivelse af et ældre ansigt, men alligevel en karakteristisk fremstilling.

Benyttelsen af forlæg viser også en forskel

mellem de to fynske malere: Hvor Christian maler bruger manieristiske stik som forlæg, benytter Hans Schütte sig fortrinsvis af barokke, som f.eks. efter Rubens.

Selv om Christian maler nærmest afløser Hans Schütte i Randers-området, er det ikke sandsynligt, at han er udlært hos ham. Navnesammenfaldet med den omtalte fynske malerslægt Getreuer gør det mere nærliggende at finde en læremester blandt dem. Men forholdene på Fyn kan have gjort det nødvendigt at finde andre arbejdssteder o. 1660erne.

Christian Philip Getreuer fandt i sin Randers-tid beskæftigelse hos adel, præst og borger. Her viderebragte han på fornemste måde den fortrinlige, nederlandske tradition inden for portrætkunsten til glæde for beskueren den dag i dag.

NOTER:

1. Weilbachs Kunsterleksikon I, 1947, 9., p. 374.
2. Tønning kirkeregnskab 1604-78. LAN.
3. Skifte efter Jens Sørensen Vinter 1674 d. 30.1. Århus byfogedarkivs skifteprotokol 1669-1678, fol. 230A-262B. LAN.
4. Randers rådstuearkiv. Kontributionsmandtaller 1657-70. LAN.
5. Ibid. 1671-82.
6. Randers rådstuearkiv. Grundtakst 1682. LAN.
7. Randers kirkebog 1656-1711. LAN.
8. Ibid.
9. Randers byfogedarkiv. Tingbog 1671 fol. 51B, fol. 57B, f., fol. 71B.
Det er ikke lykkedes nærmere at finde baggrunden for sagen, der blev behandlet igen d. 3. april og d. 8. maj. Den har i denne sammenhæng også kun perifer, personalhistorisk interesse, bortset fra Hans Paprofschi malersvend, der sikkert er identisk med Hans Bartholomesen Paprofschi, søn af Bartholomæus Paproczy indvandret fra Polen og aktiv på Sjælland. Hans Paprofschi døde i Århus i 1687 og er fejlagtigt blevet nævnt som læremester for Jens Jensen Thrane i Jens Jensen: »Malerfamilien Thrane på Fussingø« i Fussingø 1989, p. 125 f.
10. Randers rådstuearkiv. Kæmnerregnskaber 1657-83 div. år. LAN.
11. Randers rådstuearkiv. Grundtakst 1688. LAN.
12. RK. Rev. kirkeregnskaber Århus stift 1680 1/5-82 1/5. Bjerre hrd. RA.
13. Indberetning ved N. J. Termansen af 11. okt. 1961. Nationalmuseet 2. afd.
14. »Den lille Passion« efter Karel van Mander er nærmere omtalt i indledningen og gengivet i Jeremias de Decker: Goede Vrydagh, med indledning af H. Godthelp, Servire-Den Haag 1941.

- I øvrigt er stikket af »Korsbæringen« også anvendt af den ålborgensiske maler Henrich Kücker (beg. af 1600tallet) på et af ham udført epitafium i Aalborg Vor Frue kirke over rådmand Niels Christensen og hustru, 1609. Se Sylvest Grantzau: »Aalborgmalere i 500 år«. Aalborg 1970, p. 10 ff.
15. Konservatorindberetning af N. J. Termansen 29. okt. 1953. Nationalmuseet 2. afd.
  16. Ludovico Hillessemio Andernaco: »Sacrarum Antiquitatum Monumenta«. Antwerpen 1577. Fra samme værk er brugt forlæg til figurerne af Josva og Caleb på Nicolaus Brobergs epitafium i Århus Domkirke, tilskrevet den århusianske billedhugger Rasmus Christensen, som også er tilskrevet altertavlen i Mariager kirke, skænket af samme Nicolaus Broberg og hans svigerfader, borgmester i Mariager Hans Drostrup, fra o. 1677. Se M. Bergild og J. Jensen: »Rasmus Christensen en århusiansk billedhugger fra sidste halvdel af 1600tallet og hans arbejder i østjyske kirker« i Østjysk Hjemstavn 1987, p. 9-21.
  17. Ibid, p. 14 f.
  18. Ø. Tørslev kirkeregnskab 1638-1682. LAN.
  19. Randers byfogedarkiv. Tingbog 1678: Sign. Aegidischen hans Kierste Catrine Tomesdatter. 13. maj 1678, fol. 71B ff. LAN.
  20. Se M. Bergild og J. Jensen: »Horsens-billedhuggeren Arent Friderichsen Slache 1642-1709« i Horsens Museums årsskrift 1987-1988. Horsens 1989, p. 48 f.
  21. Ibid.
  22. Konservatorindberetning af G. N. Kristiansen 2. feb. 1976. Danmarks kirker, Århus amt, p. 2737.
  23. S. Arnvig: »Maleren Hans Schütte fra Odense« i Fynske Årbøger, 1944, II, p. 217 ff. og samme: »Noget mere om Hans Schütte« i Fynske Årbøger, 1950-52, p. 326 ff.
  24. Se note 20.
  25. Danmarks kirker, Århus amt, p. 1204 ff.

J. F. Carøes portræt

Et ziirligt epitafium på Randers Rådhus

Af Peter Bondesen

Borgmester J. F. Carøes portræt, malt i 1797 af Jes Jessen fra Aabenraa, er utvivlsomt det mest kendte og benyttede billede af en Randersborger. Gang på gang er det trukket frem, når byens florissante periode i slutningen af 1700tallet skulle illustreres. I den omfattende personalhistoriske litteratur om borgmester Carøe og hans talrige efterslægt mangler det heller ikke.

Portrættet er omtalt adskillige gange af byens antikvarer. Frits Udall nævner det i artiklen om havnevæsenet i 1903¹ og Søren Jensen skrev om det i sin posthumt udgivne bog fra 1917², og flere eksempler kunne nævnes. Da Randers Købstads Historie blev udgivet i 1952, var lokalhistorikerne begyndt at gå på jagt i billedet for at bruge dets fine, næsten journalistiske detaljer³. For bogens redaktør, byrådssekretær Povl v. Spreckelsen, var det sikkert en kærkommen anledning til at fortælle om et billede, som han ofte havde betragtet under sit arbejde i byrådsalen. Denne anvendelse fortsatte Ole Warthoe Hansen i *Søkbøstaden Randers* (1980)⁴ og senere Henning Hall i *Ryttere, Rak og Randersborgere* (1986)⁵.

En kunsthistorisk placering fik billedet

med Hanne Poulsens katalog over maleren fra Aabenraa Jes Jessens omfattende oeuvre fra 1971. Her blev billedet omhyggeligt beskrevet og endelig knyttet sammen med en samtidig serie af portrætter af Randersborgere og et fornemt prospekt af Randers⁶. Siden har Hanne Poulsen fortsat sine undersøgelser af Jes Jessens værk og påvist en sammenhæng mellem de sikre skibsportrætter og to randrusianske skibsbilleder fra o. 1800⁷. Denne artikels forfatter har også tidligere beskæftiget sig med Jes Jessens Randers-suite. Det skete først med artiklen om rådhusportrættene, hvor det bl.a. blev påvist, at billedskærer Lorentz Nielsen fra Aabenraa havde udført flere af rammerne til Jes Jessens Randersbilleder og også den desværre noget demolerede ramme til J. F. Carøes portræt⁸. Senere blev det sandsynliggjort, at der er en sammenhæng mellem portrættet af garver Finsteen og Randers-prospektet⁹. Senest er prospektet blevet behandlet i kataloget over De Buhlske Stuer¹⁰, og i 1990 er det endda blevet udgivet i fuld størrelse som reproduktion.

I min undersøgelse af portrættet i 1980 lykkedes det tidligst at påvise J. F. Carøes

Jes Jessen: Borgmester Johan Frederik Carøe (1742-1819), 1797. Olie på lærred. Rammen udført af Lorentz Nielsen. Randers Rådhus. Randers Lokalhistoriske Arkiv fot.

portræt i inventariet over Randers Rådhus 1805. Allerede da denne undersøgelse blev gennemført, måtte det undre, at billedet ikke var indført i de tidligere inventarier. Billedet er omhyggeligt dateret, og der kunne ikke være tvivl om, at Jes Jessen var i Randers i 1797, og at billedet allerede fra starten havde sin plads på rådhuset. Dengang blev det også - men forgæves - eftersøgt, hvem billedets givere var. Nok hedder det i portrættets giverinskriftion, at det blev skænket »af erkientlige borgere«, men det ville være af interesse at få navne på disse borgere.

Hovedkilden til vor viden om J. F. Carøe er Kristian Carøes bog om Nicolaj Chr. Carøe og hans slægt fra 1905 ¹¹. Bogen bygger på gennemgang af Landsarkivets arkivalier især fra magistraten i Randers. En række af de centrale kilder er gengivet her, og de belyser da også flere af omstændighederne omkring billedets anskaffelse. Her er billedet vistnok første gang omhyggeligt beskrevet og fortolket. Det oplyses tillige, at der til billedets vedligeholdelse blev stiftet et legat på en kapital på 100 rdl.

Portrætfundatsens eksistens har således længe været kendt, men selve teksten blev først i slutningen af 1970'erne genfundet af Ole Warthoe Hansen under forarbejdet til bogen om søkøbstaden Randers. Kilden var imidlertid ikke til at indpasse i den bredere beskrivelse, og da han kendte Hanne Poulsens interesse for Jes Jessen, overlod han derfor hende kopien af teksten, fundet i Randers havns kassebog ¹². Jeg har siden fået overladt denne kopi og på dette grundlag opsporet én af fundatsens originaleksemplarer i Randers havns arkiv ¹³. Denne tekst danner grundlag for det følgende.

Legatfundatsens fulde tekst lyder som følger:

»Det er den Respective Magistrat bekient, at undertegnede endnu værende Medlemmer af Haune-Commissionen, og forrige Medlemmer af Samme, min Bigums Formand Sl: Rasmus Hansen, og min Else Ca-

trine Kirketerp Sl: Mand Jens Finsteen i Aaret 1797, lod denne Byes endnu værende Borgmester og Formand i Haune-Commissionen H. Justitsraad Carøes Portræt opsætte i de Eligerede Mænds Sahl paa Raadhuset, og at vor hensigt hermed var ey alene at give Manden et svagt Bevis, om at vi efter Ævne ville paaskjønne hans utrættelige Virksomhed for hans Fødebys Vel og Opkomst, og de mange skjønne Indretninger den har ham at takke for; med end og at hans Daad og Virksomhed paa en udmærket maade /: som hans mange Fortienster har den billigste Fordring paa :/ skulle blive Efterslægten bekiendt.

Rigtig nok burde vi som en Følge heraf ikke tvivle om at Efterslægten jo stedse vil have hans Navn i et kjært Minde, og med Omhyggelighed conservere hans Billede; men for desmere at forsikre os herom, og bidrage, hvad der staar i vores Magt, til at hans Navn maa leve og hædres af Efterslægten, haver vi herved skienket og givet, ligesom vi herved skienker og giver vedlagte Et Hundrede Rigsdaler til denne Byes Communes Casse, Imod:

1. At Herr Justitsraad og Borgmester Johan Frederick Carøes Portrait fremdeles skal blive siddende paa det sted i De Eligerede Mænds Sahl paa Randers Raadstue, hvor det nu sidder.

2. At Renten af fornævnte Capital, 100 Rdl., der indsættes paa Rente blandt Byens andre publique Midler /: som er 3 $\frac{3}{4}$ Rdl. om Aaret :/ anvendes forsaavidt behøves til at oppudse og ziire Portraitet med; saa at det i enhver Henseende til alle Tider, kan være i en god og ziirlig Tilstand, resten af Renterne opliges, og i hvert Aars Regnskab gøres speciel forklaring, om hvormeget af Renten er forbrugt efter Bestemmelsen og hvor stor en Summa af Renten haves oplagt.

3. Skulle Portraitet, enten ved uheldelig Ildsvaade eller ved anden indtræffende uheldelig Tilfælde vorde til intet giort, da skal Magistraten og De Eligerede Mænd være forpligtede, deals af de oplagte Renter,

også til J. F. Carøes kone. Garver Jens Finsteen (1760-1801) hørte også til kredsen, idet hans kone var kusine til »Hansenerne« og Rasmus Welling. Udenfor stod kun Thomas Hansen (d. 1808) og Laurits Nielsen Bigum (d. 1812).

Medlemmernes interesse var ejendommeligt sammenfaldende. Da Jes Jessen malede sine Randersportrætter, blev både Jens Finsteen, Hans Christian Hansen, Rasmus Hansen og hustru samt Rasmus Welling og hustru malet. Gruppens medlemmer plejede naturligvis også selskabelig omgang. I 1796 besøgte den islandske jurist Arne Sivertsen Randers, hvor han så at sige dumpede ned i gruppen og identificerede den med byen. Han refererede en række visitter hos byens borgere bl.a. hos borgmester Carøe og Jens Finsteen. Hos sidstnævnte var der d. 25. marts selskab, hvor bl.a. borgmesteren deltog. Selskabet fik følgende ramrende beskrivelse: »Alle diskurser ved bordet gik ud på handels avance, hvilken ånd jeg tror organiserer alle denne bys indbyggere. Man fik fat på den islandske handel, som byfogeden (S. A. Stadfeldt, der selv var

islænding) og jeg ikke sparede at gøre så fordelagtig som muligt«¹⁵. - Og gruppen var orienteret med de samme nyhedskilder. I 1796 holdt alle kommissionsmedlemmerne således Randers postmesteravis¹⁶.

Vedligeholdelseslegatet gik ind i Randers bys milde stiftelser. Man kan følge det i regnskaberne fremover, men det ser ikke ud til at være blevet meget brugt. Ikke engang da portrættet skulle have malet dannebrogssordenen til, efter at J. F. Carøe havde fået denne dekoration i 1809, ses det, at legatet blev brugt. Og der har heldigvis aldrig været brand eller anden skade, der har krævet en fornyelse af billedet.

Legatet var en bestemt borgergruppes sikkerhed for, at symbolet på at deres tid og indsats blev sikret og bevaret i fremtiden og på en sådan måde, som de kunne forudse. Portrættet er gået ind i opfattelsen af en epoke i Randers' historie, hvor magistraten samlede indsatsen om erhvervsfremme, byggede stort og var tæt integreret med det omgivende samfund. Måske det er dette program, der gør, at vi kan genkende ikke så lidt af vor egen tid i deres.

NOTER:

1. F. Uldall: Fra det gamle Randers VII, Randers Amtsavis 18.11.1903.
2. S. Jensen: Randers i fortid og nutid, 1917, s. 36.
3. Randers Købstads Historie 1952, s. 277, 285.
4. Søkebstaden Randers. Flodhavn og købmandsby, 1980, s. 17.
5. Henning Hall: Ryttere, Rak og Randersborgere, 1986, s. 168, 215.
6. Hanne Poulsen: Jes Jessen. Maleren fra Åbenrå, 1971, s. 122-126. Portrætterne af Rasmus Welling og hustru er siden kommet til og erhvervet af Randers Museum. Rasmus Wellings portræt er gengivet (spejlvendt) i Henning Hall: Ryttere, Rak og Randersborgere, 1986, s. 45.
7. Hanne Poulsen: Danske Skibsportrætmalere, 1985, s. 115.
8. Byens Portrætter. I: Fra Randers Amt, 1980, s. 167-170.
9. Jes Jessens Randersprospekt fra 1797. Fra Randers Amt 1982, s. 33-38.
10. De Buhlske Stuer. En kunstsamling i Randers, 1989, s. 174.
11. Kristian Carøe: Etatsraad, borgmester Nicolai Christian Carøe og hans Slægt, 1905, s. 10-36.
12. LAV, D 21, 1088, kassebog for havnen 1793-1835.
13. LAV, D 21, 1085, havnekommissionens div. dokumenter 1793-1855.
14. Fundatsen er dateret i Danske Kancelli 6.4.1804.
15. På besøg i Randers ved påsketid 1796 v. A. Strange Nielsen. Fra Randers Amt 1959, s. 17-25.
16. H. Hall: Ryttere, Rak og Randersborgere, 1986, s. 220f.

En præst og hans gave til menigheden

Pastor Christian Frederik Eberhard Møllers bogsamling
til anholterne

Af Etly Steenberg

I Anholt sogns kirkebog, tilgangslisten, står: »Christian Frederik Eberhard Møller, 30 aar, under 28ende Mai allernaadigst beskikket til Sognepræst her paa Øen ankom med Kone og Pige hertil den 20ende Juli 1839.« Konen var Wilhelmine Henriette Møller, født Storm, 30 år. Tjenestepigen Birgitte Kirstine Hansdatter, 43 år. Alle kommer fra København. Senere samme år kommer en karl, Mads Jacobsen Sangstrup, 23 år, fra Grenå; jorden skal jo drives. Datidens præster kan ikke nøjes med at være præster, de må også være landmænd, og et sted som Anholt tillige læge, da øen først får egen læge cirka 1850-60. Og nok er der en jordemoder, men hendes viden om sygdomme er nok begrænset. Det er præstens sikkert også, men det vides om mindst én af Anholts præster, at han havde taget arbejde et stykke tid på et hospital, for at kunne nødtørftigt hjælpe sine kommende sognebørn. Om det også gjaldt pastor Møller, vides ikke.

Pastor Møller var født i København 6. marts 1809 som søn af apoteker på Frederiks Hospital Jacob Møller og Amalie Christiane Crone. Han blev student fra Borger-

dydskolen, København 1828, cand. theol. 1835. Den 19. juni 1839, altså kort før rejsen til Anholt, gifter han sig med Wilhelmine, som var datter af major Hans Tvede Storm og Franciska Margrethe Hjerding.

Han skriver selv således i kirkebogen: »Den 28de Juli 1839 holdt jeg min Tiltrædelsesprædiken i Anholt Kirke. Den 28de Mai 1839 blev jeg kaldet til Præst paa Anholt. Gud velsigne mig med sin Naade, at jeg maa være i stand til at efterleve det Ord, som skrevet staar Malachias 2,7*.«

*Thi en Præstes Læber skal bevare Kundskab, og de skal søge Lov af hans Mund; Thi han er den Herre Zebaoths Engel.»

Parti af Anholt by.

Bogsamlingen

Allerede året efter sin ankomst til Anholt har Møller planer om at skabe en bogsamling til glæde for anholterne, men først i 1842 bliver det til virkelighed. - Som det fremgår af følgende afskrift af Møllers egenhændige protokol og fortegnelse.

Fortegnelse over Bøgerne

i

Anholt Bogsamling

(Denne Bog fortsætter i Bogsamlingen)

Som det altid er gavnligt for Manden at læse gode Bøger, saaledes maa det i særdeleshed for Folk, der leve saa afsondret et Liv, som Anholterne, være til stor Nytte. Indskrænkede til den snævre Kreds af Begivenheder som netop tildrage sig paa vores egen lille Ø, er det naturligt, at de ogsaa kun kunne bevæge sig i en snæver Kreds af Ideer. - Det som gaar over det ganske sædvanlige Gebet, maa forekomme dem overordentligt, og det som er virkelig stort og overordentligt, synes dem utroligt, ret Finhed og Karskhed, Mod og Dristighed, vil vanskeligt kunne udvikle sig for Nogen under de smaa og saa ofte smaalige Forhold, hvorunder de leve.

Men hvor de ikke kunne samle sig ved at agte paa de ensformige Livsførelser, som vise sig for dem i deres Hjem, da kunne dog maaske de mere Modtagelige og Opvakte iblandt dem tilegne sig Noget af det de saa Billeder af, et mere bevæget og indholdsrigt Liv fremstille sig for dem i gode Bøger; og i denne Overbevisning og i dette Haab har jeg ment at gøre en god Gjerning ved at lægge den første Grund til en Bogsamling, som kunne blive Menighedens fremtidige Ejendom. Men skal en saadan Bogsamling bestaa i Fremtiden, saa maa der føres et nøje og stadigt Tilsyn med den, ligesom visse Regler for Udlaanet maa følges. Og med Hensyn hertil bestemmer jeg da efterfølgende som er Betingelser, under hvilke de 138 Bind, hvormed i Catalogen mit Navn findes tilføjet og hvilke jeg har samlet til Anholterne, maa tilhøre Anholt Menighed og udlaanes til dens enkelte Medlemmer.

Den Gud, fra hvem al Velsignelse kommer ovenfra, han lægge ogsaa sin Velsignelse i dette Foretagende! Ham være Lov og Pris og Ære baade nu og til evig Tid! Amen!

Anholt Præstegaard den 11te November 1840.
Møller.

Bestemmelser for Anholt Bogsamling.

1.

Øens Eier - for Tiden højvelbaarne Hrr Kammerherre Ridder v. d. Maase - vil værdige Bogsamlingen sin største Opmærksomhed og aarligen af Bestyrelsen af Bogsamlingens Anliggende forlange sig forelagt en nøjagtig Indberetning om Bogsamlingens Indtægter og Udgifter og hele Natur og over dem, som have contribueret til Bogsamlingen, samt ved Modtagelsen af denne Indberetning give et skriftligt Bevis for Indberetningens rigtige Forelæggelse.

2.

Bestyrelsen af Bogsamlingens Anliggender overdrages til Fogden (paa Øens Eiers Vegne) Præsten, Kirkesangeren og, foruden disse tre, en fjerde Mand, som aarligen paa Øens Snapstorsdag vælges for det næste Aar af samtlige Anholtene blandt Sogneforstanderskabets Medlemmer.

3.

Denne Bestyrelse fører i det hele taget Tilsyn med Bogsamlingen. Bestyrelsen paaligger det at paase, at det aarligen - før Snapstorsdag - ved Formanden (Fogden) forelægge og oplæse for de samlede Anholter et nøjagtigt, af Bestyrelsens samtlige Medlemmer underskrevet Regnskab over alle Bogsamlingens Indtægter og Udgifter, en nøjagtig Indberetning om Bogsamlingens summariske Størrelse, Forøgelse, over Bøgenes Tilstand, over dem, der det foregaaende Aar være contribueret til Bogsamlingen etc, ligesom den ogsaa ved sin Formand hvert Aar indsender en Afskrift af det offentligt for Menigheden fremlagte og oplæste Regnskab til Øens Eier (ifg. 1) og lader sig engang i Aarets Løb af Formanden forevise det i første Paragraf omtalte Bevis fra Øens Eier, hvilket Bevis altid tilligemed det aarlige Regnskab førstkomende Snapstorsdag fremlægges og oplæses for Anholterne. Yderligere paaligger det Bestyrelsen saa ofte som muligt (maaske hver eller hveranden Gang Sogneforstanderskabet har sin Sammenkomst) og i det mindste een Gang ved hvert Aars Slutning samlet at gennemgaa og

efterse alle Bøgerne, sammenholdende dem med Catalogen.

4.

Et specielt Tilsyn med Bogsamlingen fører Fogden og Præsten. Det maa antages, at disse Mænd i særdeleshed vurdere Nyttens af en Bogsamling paa en Ø som Anholt, ligesom de ogsaa fremfor alle andre her paa Øen ville vide at varetage Alt, hvad fornødent er for denne Indretnings fremtidige Bestaaen; og det maa derfor ogsaa antages og ventes, at disse Mænd ikke ville undslaa sig for den ringe Ulejlighed og Medgaaen af Tid, som et saadant Tilsyn vil medføre. De ville følgeligvis alternativt - hver sin Maaned - besørge Udlaanet, og med det samme efterse Bøgerne, tilbagefordre dem, som beholdes af Laanerne over den bestemte Tid, saadan at et Værk, som bestaar af flere Dele, ogsaa bliver udlaant Del efter Del, ikke en følgende Del før den eller de foregaaende etc.

5.

Bogsamlingen skal opbevares i Skolelokalet og maa ikke uden uomgaaelig Nødvendighed flyttes andetsteds hen.

6.

Bøgerne udlaanes og ombyttes i Reglen een Gang ugentlig paa en af den Tilsynshavende nærmere bestemt Dag. Om imidlertid en Laaner en enkelt Gang en anden, end den saaledes fastsatte Tid, skulde ønske at faa en Bog fra Bogsamlingen, vil ogsaa dette kunne gaa. For at minde Laaneren om, at han maa holde Hævd over den laante Bog, saavel som for god og nødvendig Ordens Skyld, skal hans Navn ved Modtagelsen af hver Bog tegnes ved et Nummer, foruden Bogen er anført i en dertil indrettet Protokol; og skal Laaneren, hvad der er en Selvfølge, indestaa for Bogen og erstatte hvad Overlast den maatte tilføjes, saa længe den staar anført for samme. Ingen af Bestyrelsen tillades det at modtage nogen Bog, uden saadant anmeldes for den Tilsynsførende, der i den Maaned staar for Udlaanet, og uden at sørge for, at Bogen bliver anført som udlaant til ham i den dertil bestemte Protokol.

Anholt kirke. Interiør.

7.

I Reglen maa Ingen laane mere end een Bog ad Gangen, og i hver Bog skal foran optegnes den længste Tid, hvori Bogen maa beholdes af Laaneren. Tilbageleveres den ikke ved denne Tids Udløb, maa den Paagældende opfordres til at tilbagegive den, og dersom Bogen, efter 3 Gange med 8 Dages Frist at være tilbagefordret, ikke tilbageleveres, anføres den for bortkommen, og Laaneren maa erstatte Bogsamlingen Tabet (eft. Paragraf 8 nedenf.).

8.

Da Bøgernes Vedligeholdelse, Indbinding o.s.v. altid vil medføre lidt Udgift, maa Enhver, som vil benytte Bogsamlingen, naturligvis bidrage Noget til disse Udgifters Bestridelse. Enhver, som vil laane Bøger, maa derfor betale 2 Skilling om Maaneden, for hver Maaned han faar Bøger fra Bogsamlingen. Dog, naar Nogen bestemmer sig til at erlægge Betalingen forud for hele Aaret, har

han kun det halve at betale, nemlig 12 Skilling for hele Aaret; men Pengene maa da erlægges forud ved Snapstorsdag eller i det seneste inden Januari Maanedes Udgang, da der ellers, fra 1ste Februar at regne, maa betales 2 Skilling om Maaneden. Det ville tilvisse være et sørgeligt Tegn og afgive et lidet glædeligt og anbefalende Vidnesbyrd om Anholternes Opvakthed og Lyst til at gaa frem i aandelig Forstand, om denne ubetydelige Udgift skulle afholde Mange iblandt dem fra at benytte Bogsamlingen. Skulle dette imidlertid dog ske, maa Bestyrelsen og navnlig de trende første Medlemmer af den derfor ligefuldt bevare en levende Interesse for Indretningen, betænkende, at som Uvidenhed og Dorskhed gjerne følges ad saaledes vil man engang af en kommende, i Ungdommen bedre undervist, Slægt kunne vente en flittigere og fornuftigere Benyttelse af Bogsamlingen.

Mærk. Hvo som betaler 3 Skilling om Maaneden, eller paa Snapstorsdag paa een-

gang 18 Skilling forud, lægger derved en Interesse for denne Indretning for Dagen, som paa enhver Maade maa paaskønnes og roses. En saadan vil da ogsaa kunne faa 2 Bøger ad Gangen tillaans, samt faa Bøgerne ombyttede saa ofte han ønsker det. Det samme gælder naturligvis ogsaa om for den som frivilligen betaler et endnu større Bidrag aarligen til Bogsamlingen. At forresten en Bog som har været udlaant i den bestemte Tid til En, atter ved Tilbageleveringen kan laanes af den Samme med ligesaa lang Frist som første Gang, er selvfølgelig, kun maa den altid paany tages tilbage og anføres som udlaant i den dertil bestemte Protokol.

9.

Bogsamlingen maa kun forøges ved Gaver, med mindre Netto-Indtægten for et Aar skulde være saa stor, at man uden Frygt turde anskaffe en enkelt særdeles god Bog. Men ingen Bog maa optages i Samlingen uden at Bestyrelsens 2 førstnævnte Medlemmer have gjort sig bekendte med den og sikkert vidst og bestemt erkjendt at det er en god og ufarlig Bog; ligesom ingen Bog maa anskaffes for Bogsamlingens Penge, uden at alle Bestyrelsens Medlemmer ere enige derom. Skulle enten Fogden eller Præsten - blot Een af disse - bestemt nægte en Bogs Optagelse i Bogsamlingen, da maa den ikke optages.

10.

Skulle Fremtiden vise, at nye Bestemmelser med Hensyn til Bogsamlingens Brug og Bevarelse gjøres fornødne at vedføjes Ovenanførte, da vil Bestyrelsen i Forening med Sogneforstanderskabet raadslaa sammen og indhente Stadfæstelse paa de saaledes tagne Bestemmelser fra Øens Eier. Men da det kun er under den Betingelse, at de Bestemmelser punktligen overholdes som findes anførte i ovenstaaende 9 Paragrafer, at jeg har givet og i Fremtiden vil give Bøger til Anholt Bogsamling, og da Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug kun efter af mig at have modtaget en Attest, hvori jeg,

paa Grund af Bestemmelserne i ovenstaaende 9 Paragrafer, forsikrer at Bogsamlingen er sikret en varig Bestaaen, har givet og i Fremtiden vil give Bidrag til Bogsamlingen, vil Sognets Beboere tabe al Ret til Bogsamlingen, om de ni ovenstaaende Paragrafer ikke vedvarende overholdes.

Skulle dette Tilfælde dog indtræffe, da tilfalde Bogsamlingen - og idetmindste saa den Del af den, jeg har givet, Øens Eier, som da vil have fri Raadighed over den, og kan tage hvilke Bestemmelser med den, han vil, uden at Anholterne kunne indvende det Mindste derimod.

Anholt Præstegaard d. 4de Juli 1842.

Møller

Sognepræst til Anholt

Under Dags Dato haver undertegnede Bestyrelse i Forening med undertegnede Sognefoged, der mødte paa Anholternes Vegne, ifølge Anholternes dertil paa Snapstorsdag 1842 givne Indvilligelse, antaget ovenskrevne Bestemmelser som en ufravigelig Grundlov for Anholt Bogsamling.

Anholt d. 11te Juli 1842.

H. Chr. Thagaard

Lars Olesen

P. Rasmussen

Efterskrift.

Efterat have fastsat ovenstaaende 10 Paragrafer som Betingelser, under hvilke jeg har foræret Bogsamlingen de Bøger, som i Catalogen staar anført som givne af mig, bestemte jeg mig til ogsaa at forære Bogsamlingen et Eksempplar af Mangors Landapotek, for at man i Sygdomstilfælde dog ikke ganske skulle være uden Hjælp og Anvisning. Hvor vanskeligt det er at benytte en saadan Bog uden at afstedkomme Skader, hvor let man kan tage fejl af Sygdommene, og med hvormegen Forstand og Forsigtighed, den altid maa benyttes, har Erfaringen noksom lært mig, ligesom den ogsaa har lært mig, hvor fordærveligt det er for Menigmand ved hjælp af slige Bøger at kunne give sig Udseende af at være Lægekyndig. Bogen kan altid med mest Gavn bruges af den mest dannede Mand, og den bør derfor kun gives dennem i Haanden. Det er derfor

kun under den Betingelse, jeg overlader Bogsamlingen Mangors Landapotek: at Bogen kun maa udlaanes til de 2de Bestyrelses Formænd, Fogden og Præsten, men aldrig maa laanes frem til nogen anden i Menigheden. Den af Menigheden som trænger til Raad og Hjælp i Sygdomsanliggender, kan da henvende sig til den af disse to Mænd, han helst vil raadføre sig med.

Anholt d. 10de Oktober 1842.

Møller.

Modtaget Bogen No. 55 paa ovenstaaende Betingelser.

Foged paa Anholt
H. Chr. Thagaard

Som det vil ses, er Møllers tiltro til de gode anholttere ikke overvældende. De er for ham tydeligt ret uvidende hjemmeføddinger, som helt må støtte sig til de to dannede personer, præsten og fogden (at der også var dannede folk ved Anholt Fyr, ser han bort fra, men det har måske også geografiske årsager) - jævnfør efterskriften angående bogen Mangors Landapotek. Senere må Møller være kommet på andre tanker for bog nr. 83 ændres på et tidspunkt fra at være Landhusholdningselskabet's samlede skrifter til Thormanns Lægebog, og i anmærkingen til den står: »Givet paa den Betingelse at saalænge ingen Læge er her paa Øen, skal Bogen No. 83 overlades Øens Gjordemoder til stadig Afbenyttelse, og maa ikke laanes til nogen Anden.«

138 bøger er da virkelig en anselig gave, og det blev ikke ved de 138. Foruden at skaffe bøger fra Selskabet til Trykkefrihedens Rette Brug, skænkede Møller selv adskillige flere bøger, cirka 275 bøger er indført i kataloget over bogsamlingen med Møllers håndskrift og den seneste bog skænket af Møller har nr. 296; desværre er der intet årstal på, men det virker sandsynligt, at Møller, også efter at han forlod øen i 1845 for at blive sognepræst i Gjedsted F., har sendt bøger til samlingen. Desuden skænkede han en »Jordkugle«, et Europakort og et Danmarkskort med særlig be-

mærkning: »Maa ogsaa bruges ved Undervisningen i Skolen.«

Samlingen spænder vidt, fra Udvalgte Psalmer for den stille Uge og Paasen, Martin Luthers Levned og Paludans Saliggivne Taler over praktiske bøger som Den praktiserende Landmands Haandbog, Riises store Lærebog i Geografien og Rolhwes Dyr-lægebog til Münchhausens Eventyr, Mor-skabslæsning for den danske Almue og Holbergs Peder Paars (men den hører jo også hjemme på Anholt).

Foruden Møller og Selskabet til Trykkefrihedens Rette Brug er der flere andre givere, f.eks. fogden Thagaard (han kom til Anholt samme år som Møller og bliver til 1854), hans efterfølger som foged, C. F. W. F. Ostfeld, og en familie Thunboe ved Anholt Fyr. En strandet kaptajn giver to bøger; anmærkning i kataloget: »Captain H. O. Eide af Trondhjem. Eide strandede her paa Revet 6 November 1854 med Galeasen Nøisomhed, ladet med Sild.« Senere kommer Møllers efterfølgere i embedet som givere: Colding, Risom og Carlsen. Der kommer en læge til øen, og vedkommende distriktslæge Liebenberg er også blandt de, der betænker bogsamlingen. Øens ejer v. d. Maase skænker bøger (bl.a. Pastor Møllers Afskedsord til Anholt Menighed), og v. d. Maase formidler også, at Landhusholdningselskabet giver mange bøger til samlingen.

Anholterne tog vel imod gaven, hvad Møller tilsyneladende ikke har været alt for sikker på, at de ville. I det bevarede første katalog kommer samlingen op på 574 numre, og rigtig mange af disse er indkøbt for samlingens egne penge. Endnu i 1901 eksisterede den, men så ligger dens skæbne i det uvisse. Hvornår den helt ophørte, vides ikke.

Møller forlod som nævnt Anholt i 1845. Han blev sognepræst i Borbjerg i 1856 og i Karrebæk i 1867. At han foruden at føle et stort ansvar for sine Anholtsognebørns åndelige udvikling, også følte inderligt med dem, kan man læse ud af hans bemærkning i kirkebogen om en afdød anholter: »Af-

rejst d. 6 December 1842 til Helsingør for at indlægges paa Øresunds Hospital, da han ved en Stranding fik det ene Ben knust; idet han paa Baaden ville gaa ombord paa det strandede Skib, hvis Tovstige gik itu idet han traadte op paa den. Han blev hængende i Armen og den høje Sø slog i det samme Baaden ind imod Siden af Skibet. - Efter i 4 Maaneder at have lidt usigeligt, død paa Hospitalet i Helsingør d. 15 April 1843.«

Snapstorsdag som nævnes flere gange, kal-

des også snapsting. Der står i bogen: »Øen Anholt i sagn og sæd« udgivet i 1891, at »Snapsting er gammelt som mos paa træ«. Det var de gamles lovdag, og den var både vigtig og højtidelig. Dagen var første torsdag efter Helligtrekonger, og den dag ordnedes og afgjordes alle årets stridsmål og lignende. Love og forordninger blev oplæst, vigtige bestemmelser taget. Det var en stor dag for alle øens indbyggere, også en festdag.

Forrest: Den lille skole, hvor også pastor Møller har undervist. Bagved: Den gamle præstegård. Nedrevet 1910.

Blade af en dagbog

Brudstykker - optegnet i 1867

Af Carsten Levinsen

»Natura paucis contenta«. Det kan udlægges: et Menneske behøver kun lidet for at leve, og det behøver det endda kun en Lidet tid. Jeg har seet det saa øiensynlig, seet det i min Morfaders, Skolelærer Jens Sørensens Hus i Udby, seet det med Barneøine, da jeg altsaa ikke forstod det, og forstaaet det siden, da jeg kunne tænke derover, og forstaaet det dog kun halvt.

Man kom fra et lille Gaardsrum ind i en lille Forstue med samme Brolægning, som Gaarden, herfra gik man tilvenstre ud i Køkkenet med samme Brolægning, og derfra var Udgangen til Haven, men tilhøiere kom man ind i Dagligstuen, der tillige var Sovekammer og fra denne førte en Dør ind til Skolestuen, der atter havde en Udgang til Gaarden. Begge disse Stuer var forsynede med Mursteensgulv, udslidt og fordybet, hvor der kunne gaaes, høiere hvor dette paa Grund af Bohave ikke var muligt. Den ene Stue var altsaa Dagligstue, Spisestue, Soveværelse, Sygestue i paakommende Tilfælde, Børnestue og saa videre, og i den fødtes, opdrages, levedes der lykkeligt og tilfreds. Der maa da have været Velsignelse derinde, og den var der med Guds frygt og Nøisom-

hed, maa have været Velsignelse i den lille Skolelærer-Løn, saa at denne kunne yde Mættelse til de mange Munde. Nu, 50 Aar efter mine første Erindringer derfra, er Huset borte og alle dets Beboere flyttet ind i det endnu mindre Hus, Graven, og en anden Bolig har en anden Orden. Saa lad mig nu beskrive her denne forsvundne, mig uforglemmelige Stue: Den vestre Væg mod Gaarden havde 3 Fag Vinduer med smaa Ruder i Blyindfatning, der var halvt matte af Ælde og Ridser og tildeels overdragne med en gul og grøn Rust, medens enkelte, der var sildigere indsatte, vare blankere, og igjennem dem kunne man see Gaarden, Byens Gade og i dens hele Udstrækning, Engene og Randers Fjord nedenfor og Landet paa den anden Side og den nedgaaende Sol. Disse tre Fag Vinduer vare den eneste Adgang for Lyset til Stuen, men intet af dem kunne aabnes. Hen under Vinduerne var der en faststaaende Bænk langs Væggen og foran denne et i Gulvet fastgjort Bord med glatskuret Egetræsplade. Idet man fra Forstuen kom ind ad Døren, stod man lige for enden af dette Bord og maatte saa bøje lidt tilvenstre for at komme videre frem i Stuen.

Ved den modsatte Ende af Bordet, paa den søndre Væg stod Bedstefaders Stol, og naar han sad paa den, havde han ved sin venstre Haand et gammelt Hjørneskab, bruunbonnet, med udskaaet Forside. Dette var Skatkammeret, hvori Ting af Vigtighed gjemtes, og ovenpaa stod en lille dreiet Trækop, hvori der laae een eller to Enesteskillinger, som vare bestemte til at gives Tiggere; og mere end een Gang hørte jeg ham ledsage denne Gave med det Ord: »hvem der giver, til han tigger, han skal slaaes, til han ligger«. Paa sin høire Haand havde han saa Stueuhret og derpaa kom Døren ind til Skolestuen. Paa den østre Væg stod derfra en Dragkiste med Messingbeslag, ovenpaa hvilken et Tavelet eller en pyramideformet Reol med Thekopper og Glas, af hvilke ogsaa nogle vare stillede paa Dragkisten. Derpaa fulgte en Himmelseng med blaastribet Kattuns Omhæng og derefter endnu en Alkoveseng i Væggen. Paa den nordre Væg var der atter et lille Skab og en Hylderække og under den endnu en Kasse, der tillige tjente som Bænk, og endelig en stor Bilægerovn tæt indenfor Indgangsdøren. Paa denne Ovn laa der en temmelig rund Steen, der vistnok ofte benyttedes som Legetøi for Børnene, da jeg selv har trillet med den. Men den havde dog en anden og glædeligere Bestemmelse: naar vi kom der i Besøg, og Mostrene havde rørt Pandekager og bagt dem, toge de af Tavelettet et Stykke bruunt Sukker og lagde det paa Kakkelovnen og stødte det med Stenen og strøede det paa Pandekagen, og dette var et Herremaaltid. Naar jeg da har nævnet Urtepotterne i Vinduerne og Stolen foran Himmelsengen tror jeg ikke, at jeg har forbigaaet noget syndeligt af de synlige Ting. Og nu den øvrige Plads? Ja, der var levnet en Gang fra den ene Dør til den anden, naar da ikke Dragkisteskufterne droges ud, og en Gang fra denne mellem Stolen foran Himmelsengen og Kassen lige overfor den hen til Alkovesengen. Det har vel stundom været følt her, at der er trangt Rum i den vide Verden; men oftere føltes det, at der er god Rum, hvor der er Hjerterum. Hvor de alle laae,

veed jeg ikke, og hvor de alle sad eller stod eller kunne røre sig, veed jeg ikke; men de vare der, og de havde nok, da de vare tilfredse og glade, og de have faaet nok, og jeg troer, at de nu have nok og nøies, som de nøiedes, med Guds Naade.

Af dette Huus udgik min Moder som den femte af ni Sødskende, alle, maaske med Undtagelse af een, prægede med Hjemmets stille Fromhed og uskrømtede, eenfoldige Guds frygt.

- - -

Da førte min Fader et ganske anderledes stort Huus. Men jeg vil først kaste et Blik på hans Hjem.

Han var født af Bondeforældre i Gundestrup ved Randers og skjønt han var Gaardmandssøn, vare hans Barndomsomgivelser i Hjemmet ikke synderlig forskjellige fra min Moders i økonomisk henseende, men medens Tonen i hendes var en inderlig oprigtig Fromhed, var der i hans mere en i en Bondefamilie usædvanlig Anstand og Værdighed, saa at Folk udenfor Bondestanden endogsaa med en vis Glæde færdedes paa Leergulvet i Bondens Stue.

Min Fader var vanfør fra Fødselen; han havde en Klumpfod med Taaen indadbøjet, saa at han i den haltende Gang rullede over Ydersiden af Foden, og Knæet paa det andet Been havde nok ogsaa en Skade, idetmindste var det ømt, og begge hans Haanded var stive, efter at Hænderne vare bøiede indad og dannede ikke engang en lige, men snarere en noget spids Vinkel. Han duede altsaa ikke til Bondearbejde, som hans mange Sødskende, og dette gav Anledning til at en Slægting, Qvæghandler Mads Bygballe, tog sig af ham og satte ham til Bogen i Aarhus. Han kom saa ud som Huuslærer i adskillige Familier, sidst hos Captain Amnitzbøll paa Holbekgaard, der endelig kaldte ham til Degn i Holbek og Udby.

Der var som sagt et stort Huus i Sammenligning med min Morfaders. Der var ikke blot Forstue og Spisekammer, Folkestue og Familiestue, men Mælkestue og Pulterkammer og Storstue, foruden Skolestuen. Men dermed er jeg saa nok ogsaa færdig med

Dagbogens forfatter: Sognepræst Carsten Levinsen.

Storheden. Thi min Fader talte ofte om, at der ikke var een heel Rude i Huset, da han flyttede derind, og de 100 Rdl., som han laante af Captainens Kudsk til at bosætte sig for, skyldtes endnu ved min Faders Død og blev først betalt af hans Bo. Det hele faldt aldeles ned af sig selv i stille Veir over min Faders Eftermands Eftermand, og forunderligt var det at det havde kunnet staa saa længe, naar det blæste og regnede. Men det bliver endnu levende for mig og er fuldt af mange Herligheder. Der er i Dagligstuen Himmelsengen, hvori min Fader og Moder fandt Hvile, med dens blomstrende Omhæng, det udelukker ikke Dagslyset, thi baade er det tyndt og gennemsigtigt i sig selv, og der er adskillige Smaahuller, gennem hvilke der kan kiges baade indefra og udefra. Der er imellem Fodstykket af Sengen og Bilæggerovnen den gamle Lænestol med Øreklapperne paa, som engang havde havt et Betræk, men nu nøidies med Lærredet, der smuldrede over Hørunderlaget, den gamle Lænestol, i hvilken det var saa rart at sidde i Mørkningen og i hvilken det

var saa rart at blive klædt af og paa, naar det var koldt; men i hvilken man ogsaa maatte staae stille, da den kun havde to og et halvt Been og saa let kunne vælte om, saa at man stødte eller brændte sig paa Kakkelovnen, hvor Tøjet blev lunet. Der var Vuggen foran Himmelsengen, den gule Vugge med de blaa Tulipaner paa hver sin Ende, i hvilken vi ti Sødskende havde sovet saa sødt og drømt saa forunderligt og kastet Dynen af os i Velbefindende og i Ildebefindende. Der var Canapéen, den pæne Canapé, der vist engang havde gjort Tjeneste paa et fint Sted for længe siden, men nu havde mistet Glandsen, og som vel til Nød kunne rumme tre Mand, men nu, naar vi skulde læse om Aftenen og alle see ved et lille Tællelys, kunde udvides saa vidunderligt, at vi alle kunde finde Plads der og sad da saa støttede ved hinanden og saa varmede af hinanden, at det næsten var umuligt at nikke for hinanden. Der var Bordet foran Canapéen, det runde Bord med Egetræspladen, om hvilket vi, nogle siddende andre staaende - dels fordi der ikke var Stole, dels fordi vi ikke kunne naa, naar vi sad, - langede til det ene Fad med den herlige Søbemad - det runde Bord hvis to Fløie kunne slaaes ned, for at det ikke skulle spærre al Forbigang, og som da dannede en lille Stue under sig, i hvilken vi legede at komme fremmed til hinanden eller at gaa i Kirke. Der var det bornholmske Stueuhr, hvis Skive vi betragtede saa længselsfulde efter at Viseren snart skulde pege paa Spisetid eller, naar vi sad kæmpende med Søvnen i Canapéen, paa Sengetid. Der var det brune Egetræs Skatol med Skabet over og Skufferne under, der i sig indbefattede Linnedskab og Klædeskab og Urteskab og - Tvebaksskab. Og der var Sengen, der tjente til Sopha paa den modsatte side af det runde Bord, naar dette var slaaget heelt ud, Barnesengen, der vel kun var bestemt til een, men ypperligt kunne rumme to, naar de sov, om de end laae lidt knebent, naar de var vaagne.

Saa var der i den anden, den forreste, Stue Slagbænken, den herlige Slagbænk, en Træbænk, som Karlen og Pigerne sad paa, naar

de spiste, og foran hvilken et Bord rykkedes frem fra Væggen. Men denne Bænk havde den Egenskab, at Sædet kunne slaas op og krampes fast, og saa var der underneden en Skuffe med Sengeklæder og Halm, og denne Skuffe kunne trækkes ud, og - nu kunne tre, ja maaske fire magelig lægge sig i Skuffen og finde den deiligste Hvile under een Dyne, naar de blot vare ret søvnige. Ja, det skete endogsaa, at der lavedes Hovedgjerde i begge Ender, og Dynen kunne da dække endnu flere Personer. Der var fremdeles endnu en Barneseng bag Døren ind til den fornævnte Stue, og endelig var der lige overfor denne en Klap i Væggen. Naar denne aabnedes, saae man atter en Seng, en Slags Alkove, idet der udenpaa Væggen var gjort en lille Tilbygning. Dette var Tjenestepigernes Seng.

Der var altsaa ikke saa stor en Forskjel endda paa min Bedstefaders og Faders Huus, thi de omtalte to Værelser vare jo væsentlig Huset. Storstuen benyttedes nemlig ikke uden til Stads, og som Gjæsteværelse for Fremmede. Mærkeligt var i den en Reol med nogle gamle Bøger, hvorblandt en tysk Bibel med nogle daarlige Afbildninger, og saa stod midt paa Gulvet i denne Stue, hver til sin Tid, mine to Brødres Ligkister, ligesom og min Fader døde i denne stue.

Men da min Fader foruden sine egne Børn havde fremmede, deels fra Randers deels fra Omegnen, i Pension - og for en saadan fik han i gunstigste Tilfælde 100, eller 80 Rdl. om Aaret for Logis, Kost og Undervisning, - saa maatte der skaffes mere Plads. Der var nu mellem Storstuen og Skolestuen en Trappe op til Loftet og omkring den et Rum, der benyttedes som Huggehus og til Redskabers Opbevaring. Her blev et lille Vindue sat ind i Væggen til Haven, en Væg opført, og nu var der det dejligste Værelse af Verden, hvori en Kakkellovn anbragtes og to Senge, saa at mindst fire Personer kunde have deres eget Værelse. Dette vil dog sige: Soveværelse, thi til den daglige Gjerning maatte alle nøies med een opvar-

met Kakkellovn og eet brændende Lys, naar disse behøvedes.

Her skal jeg endnu gjøre een Bemærkning: min Moder fortalte, at hendes Fader ved hendes Bryllup overlod min Fader en Fyrrefjæl, som han netop havde, og hvoraf der blev gjort en Spand og en Ballie. De troede at det var en Gave til hendes Udstyr; men nogen Tid efter opførte Bedstefader ved en Afregning Fjælen til en Værdi af 106 p. Dette var al hendes Arv efter hendes Forældre. Min Fader var ikke bedre stillet. Da hans Fader overdrog Gaarden til den ældste Søn, blev der holdt Skifte og Børnens Arv blev indestaaende i Gaarden. Farbroder Levin forærede siden min Fader sin Part, saa at han nu havde en dobbelt Arv; men der blev aldrig betalt nogen Rente deraf, og da Gaardens Eier døde og hans Enke i nogle Aar havde siddet ved den, solgte hun den til sin Søn. Men førend dette kunde skee, bad hun om og fik af hendes Mands Sødskende, og af min Moder paa min afdøde Faders og paa sine Børns Vegne den Erklæring, at de frafaldt alt Krav paa deres Arv. Og dermed var den Historie ude.

Naar jeg saaledes, alt eftersom jeg har Tid og Leilighed og faar Lyst sætter Pen til dette Papir, da er det ikke fordi jeg mener, at det er mærkelige Personer, jeg taler om, eller mærkelige Begivenheder, jeg beretter. Paa en lille og ukjent Plet skeer der sædvanlig kun smaa Ting og det bliver altid sandt: sunt pueri, pueri puerilia tractant*. Det var Smaating i Stue og i Have, ved Dam og paa Gade, i Skole og paa Mark; smaa Glæder at lege i Stuen, at plante og vande i Haven, at drage Træske og Strømper af og smøge Benklæderne op og saa vade i Dyndet i Bydammen ud til den store Sten midt i den, eller at glide paa Isen der eller rutsche ned ad Bakken i en Slæde og saa siden hele Aftenen at tørre de vaade Strømper i Træskeene paa de frosne Tær, der klæde ulideligt, og det var endnu mindre Glæder at sidde hele den udslagne Dag i Skolen hos de mange Skolebørn i den kvælende Luft, og saa endda om

* Dreng er dreng og dreng laver drengestreg.

Det gamle bladhus, hvor Levinsen lærte, ligger fremdeles i centrum af Randers på hjørnet af Nørregade og Lille Voldgade.

Aftenen at faa særlig Lection nede i Stuen, eller at røgte Kreaturerne i Stalden om Vinteren og passe dem i Marken om Sommeren. Ja, havde det endda blot været om Sommeren, men Foraar og Efteraar, naar Kulden peb ind igjennem de fattige Klæder og stundom Regnen dryssede hele Dagen, saa der i halve Dage ikke var en tør Trevl paa Kroppen. Dette var ikke synderlig glædeligt. Jo, een Dag om aaret var der en stor og glædelig Fest: Dagen efter Høstens Tilendbringelse, da vi, forsynede med Smørrebrød for hele Dagen, gik i Bjergene (den med Krat og Skov bevoxede Skraaning ned mod Kattegat mellem Udbyhøi og Ingerslev) for at plukke Nødder, og saa naar vi engang en Søndag Eftermiddag fik Lov til at gaee ned

til Randers Fjord for at bade os, eller endelig til at besøge en og anden Slægtning.

De første bestemte Erindringer, jeg har bevaret fra min tidligste Barndom, er en lille Broders Død, da jeg var fem Aar gammel. Pigerne vaskede Tøi ved Dammen, og vi legede paa Bakken og kastede Smaasten ned i Dammen, men een af disse ramte jeg ham, saa at han græd, og da han derefter snart blev syg, havde jeg en Forestilling om at være Skyld deri. Han var kun 3-4 Aar, og vi var fire Brødre, der bare hans Kiste fra Na-boens, hvor den blev gjort, hjem i vor Stue.

Dernæst erindrer jeg at have skrevet 1818, og da jeg i dette Aar var 6 Aar gammel, maa jeg vel den Gang være begyndt at skrive. Jeg veed kun, at jeg forundrede mig over, at jeg

altid, naar der blev lidt Plads tilovers forinden paa Siden, skulde skrive disse hemmelighedsfulde Tal: 1 saa 8 saa 1 og saa 8.

Endelig er der een erindring, som jeg ikke kan anvise nogen bestemt Tid, men som maa være skeet omtrent samtidig med hint. Jeg kunne, da jeg blev ældre, et Vers som lyder saaledes:

Ved Klokkens Slag
om Dommens Dag
og Døden jeg paamindes.
Hjælp Jesu sød,
i Liv og Død
min Lampe tændt maa findes.

Om Søndagen spiste Fader til Middag, naar han kom fra Kirke og inden han med Præsten kjørte til Nabosognet, og naar her var Førsttjeneste, da naar han kom derfra og inden han gik i Kirke hjemme; naar de da kom kjørende fra Annexsognet, ringedes der første Gang til Kirke, og Maden skulde da være færdig. En søndag kommer jeg fra Stuen ud i Kjøkkenet, hvor Gennemgangen var til Haven, og seer Moder staae der og røre i Gryden med en Skee. I det samme Øieblik begynder Ringningen og Lyden slaaer stærkt ned igjennem Skorstenen i Kjøkkenet. Det seer ud for mig, som om Moder bliver forskrækket for Lyden, thi hun slipper Skeen, folder sine Hænder og siger dette Vers; men derpaa tager hun atter Skeen og rører. Jeg forstaaer vel, at det ikke er en Forskrækkelse, men har en Forestilling om at have overrasket hende eller være blevet Vidne til noget, som ikke angaaer mig. Og derfor stryger jeg min Tommelfinger langs henad Kjøkkenbordet, idet jeg taus fortsætter min Gang. Jeg fik Verset hørt til Ende, har ikke hørt det før, og ikke siden af nogen anden, har aldrig fundet det trykt, men jeg fandt det i en sildigere Alder i min Hukommelse og erindrede lige saa tydeligt Omstændighederne; og da jeg dengang spurgte min Moder om det, kjendte hun det godt, men vidste ikke, hvor det hørte hen, vidste heller intet om, at hun havde brugt det ved den nævnte Leilighed,

som hun slet ikke erindrede. Hvad der altsaa er det Forunderlige, det er, at dette Vers, hørt een Gang, er blevet bevaret i min Hukommelse, bevaret der i flere Aar, inden det er blevet opfrisket og gjentaget. Og hvad der foranlediger mig til at henføre det til en saa tidlig Tid, det er den Omstændighed, at jeg ikke endnu vidste, at det var en Bøn, hun gjorde. - Saa lad os kun lægge noget godt og smukt i Børns Hukommelse; det kan maaske ligge der længe, som om det var dødt, men det kan ogsaa i sin Tid faa Beleilighed til at komme frem igjen og bevise sig som levende og dygtigt til at spire, og naar det bevares, til at bære Frugt.

Dette var de første Erindringer, jeg har.

Til de foran nævnte første Minder maa endnu føies dette. Jeg havde en Farbroder, som var Præst i Ørum, og hvem jeg engang var hos i et Besøg med mine Forældre. Men det Eneste, jeg klart erindrer er dette: man traadte ud i en Kobberkjedel, som flød paa Vandet, og et Dyr, som jeg ikke før havde seet, svømmede i Vandet, og jeg vilde gjøre sætte mine Fingre paa noget, som gav en smuk Lyd, men maatte ikke. Forklaringen paa disse Gaader er denne: der var en Vandmølle i Byen og i Aaen havde min Farbroder en rimeligvis tjæret Baad, ligeledes havde han en sort Pudelhund og et Klaver.

Saa gik da Tiden, og mine Drengear ligger nu for mig som en viid, ensformig Flade, der intet afvexlende eller fremtrædende har. I Skolen gik jeg, men havde ingen Glæde af enten at læse selv eller at hjælpe Fader med at undervise Børnene, derimod blev jeg glad, hver Gang Moder bad om at maatte beholde mig nede i Stuen som Barnepige. Paa Marken hos Kreaturerne var jeg, men kjedede mig derved, især om Søndagene, kun naar jeg i Regnveir kunne søge Ly i den nærliggende Veirmølle, var det noget fornøjeligere. Her stod nemlig en Høvlebænk, ved hvilken jeg paa mange Maader kunne beskæftige mig. Her gik jeg en Gang op i Hatten i Tordenveir, det forundrede mig at see, at Mølleaxen, der var af eet Stykke Træ, paa eet Sted var Lappet, jeg vidste

ikke, at det var Jerntappen, der her var fældet ind og saa atter udfyldt med Træ og nu omlagt med Jernbaand. Idet jeg nu forundrede mig herover og for at betragte det støttede begge Hænders Fingerender paa Axen, fik jeg et saadant Stød ud i begge Albueled, som jeg siden har følt ved Elektrisering. I Forskrækkelse løb jeg ned ad Trapperne og blev modtaget med Latter af Møllersvenden, der kunne see Forskrækkelsen paa mig. Han havde imidlertid selv staaet i Mølleløren, og fra den Vandpyt, som var lige foran denne, var han blevet overstænket med Vand og Dynd, saa Lynet maa være slaaet ned der. I Kirken skulde jeg hver Søndag for at hjælpe Fader med Sangen, derved blev Søndagen mig kjedelig, men endnu mere, da Fader havde faaet fat i en lille Bog, som hed: »Næring for den sunde Menne-skeforstand« af Thieme, og som han fandt saa kostelig, at vi skulde lære den udenad, og navnlig have en Portion deraf hver Søndag. Dette syntes mig for meget.

Tiden gik, som sagt og der blev stundom talt om, hvad jeg skulde være. Fader meente: Seminarist, men det havde jeg en formelig Afsky for, hellere Skorsteensfeier, men helst Sømand eller Snedker. Dette turde jeg dog ikke udtale. Og da min Fader engang havde sagt, at naar jeg var Seminarist og han skulde døe, kunde jeg faa hans Embede og underholde min Moder og mine Sødskende, vovede jeg endnu mindre at gjøre min Lyst gjældende. I Paasken 1827 blev jeg confirmeret, og nu blev der hyppigere Tale om min Bestemmelse, thi jeg kunde ikke komme paa Seminariet før i mit 18'de Aar, og det var vel længe for Fader at underholde mig. Der ymtedes en Tid saa smaat om, at jeg skulde ud som Huslærer, og det var lige paa Nippet til, at jeg skulde være Lærer for en Dreng, med hvem jeg siden kom i Classe i Skolen og laae sammen paa Regentsen (afdøde Pastor Laurberg). Jeg tænkte med Frygt paa mine Kundskaber og en saadan Stilling. Men der har vel ogsaa været en Anden, som tænkte derpaa, thi det blev til intet. For at helbredes for min Sømandslyst skulde jeg saa om Efteraaret have Lov til at

følge med en Skipper til Kjøbenhavn, hvor min ældste Broder laae for at tage dansk juridisk Examen. Reisen blev gjort, men Lysten ikke tabt og noget bedre blev ikke fundet.

Nogen Tid derefter var min Fader i Randers og jeg med. Jeg stod just inden for Døren ved Disken, da en lille Pige aabnede Døren og kastede en Avis paa Disken og forsvandt igjen. Jeg havde nok seet en Avis før, men ikke i den Tilstand, og jeg gik derfor nærmere, og saa tilfældig, hvad der stod nederst med større Bogstaver: »En Dreng med gode Kundskaber, kan blive antaget i Lære paa Bogtrykkeriet*«, og uden saa at tænke videre der paa, gik jeg op til min næstældste Broder, som var der i Huset og gik i Latinskolen. Han spurgte om, hvad jeg nu havde Lyst til at være, og da han havde gjort Bekendtskab med en Dreng, som var paa Trykkeriet, nævnede han iblandt andet ogsaa dette, hvortil jeg svarede, at jeg netop i dette Øjeblik havde læst et Avertissement, der gik ud paa en saadan. Lidt efter kom Fader ind til os med det Spørgsmaal, hvad vi talte om, og Svaret lød paa, hvad vi talte om, samt hvad jeg havde læst. »Hvor er den Avis«, spurgte han. Og saa blev Avisen hentet. Jo, der stod det aldeles tydeligt, der var ingen Tvivl om den rette Mening. Nu spurgte han, om jeg havde Lyst dertil, og jeg, som aldrig før havde hørt et Bogtrykkeri nævne og aldrig havde haft fjerneste Forestilling om, hvad det var, men mente at vide, hvad en Seminarist var og hvad det vilde sige, jeg svarede rask: »Ja«. Saa var der naturligvis ingen Tid at spille, saa forhørte vi os om, i hvilken Gade Bogtrykkeriet laae og saa tog vi vore Hatte og gik. Fader mælede ikke et Ord undervejs, men da han tog i Haandtaget paa Gadedøren, vendte han sig om og spurgte mig, om vi skulde gaa ind eller vende om og gaa Hjem? og jeg svarede ganske rolig, at det var bedst vi gik ind, og det gjorde vi.

Der blev just ikke forsket meget i mine Kundskaber, men derimod blev der sagt en

* Elmenhoff Bogtrykkeri.

Deel om Vilkaarene, nemlig: enten 6 Aars Lære for Kost og Logis og Klæder, eller 4 Aars Lære og saa skulde Fader klæde mig. Han lod til at ville foretrække det Sidste, og jeg fik ham da hvasket til, at han med al god Villie dog næppe vilde formaae at give mig Klæder, som vilde findes tilfredsstillende her. Og saa blev vi enige om, at jeg om en kort Tid, det var nok 1ste November 1827, skulde begynde en Prøvetid, der dog skulde regnes med i de 6 Aar, og saa gik vi Hjem og fortalte, hvad vi havde gjort. Jeg tænkte den Gang slet ikke paa, om det var et Slumpe-træf eller et heldigt Tilfælde, at vi vare kommet til Randers og at jeg havde seet Avisen, jeg følte heller ikke noget stort til at der var indtraadt et afgjørende Vendepunkt i mit Liv, men jeg var dog glad derved, uden at vide, hvad jeg glædede mig ved, og jeg seer nok nu, at Mennesket spaaer, men Gud raa'er, at Mennesket mener at handle, og det er dog Gud, som styrer.

Som der ikke var store Ophævelser forud og under Afgjørelsen af denne Sag, saaledes heller ikke ved Udførelsen. Der var gjort Aftale med Møller Nellemann, som skulde til Randers, at Fader skulde lægge den ene Hest til, og saa skulde han tage mig med. Fader var gaet i Seng og der tog jeg Afsked med ham. Moder var endnu oppe, og da jeg havde sagt Farvel til hende gik jeg ud i Stalden og trak den gamle Hest ud og satte mig med en Bylt op at ride. Vi skulde ikke køre fra Møllen før Midnat. Jeg gav mig altsaa god Tid. Den gamle Hest gik Fod for Fod: da vi kom til een Vei, som bøiede ind paa vor Mark, vilde den bøie derind, men da jeg saa tog i Tømmen og holdt den tilbage paa Veien, udstødte den et langt og dybt Aandedrag, jeg fristes til at kalde det et Suk, der betød: saa skulde vi altsaa videre, og jeg tilføiede i min Ensomhed og med Følelsen af, at det var en Skilsmisse-Stund: Ja, du Gamle, nu skal vi videre, langt, langt ud i Verden. Og det var dog kun 4 Miil. Men det var ligesom om Planten skulde rykkes op med Rod og flyttes andetsteds hen. Det skulde den jo ogsaa, men Roden blev dog, hvor den var, ja, jeg kan lige som fornemme, at den er

der endnu, og jeg har derhos en Forestilling om, at den var sund og god og havde fæstet sig i en god Jordbund og fundet god Næring.

Hvad havde jeg nu? og hvad fik jeg? Jeg havde 15 Aars Alder og deres Erfaring, gode Kundskaber efter denne Alder, en Bylt tarvelige Klæder, Øvelse i at høre og lyde, Bevisshed om, at jeg skulde tjene for mit Brød og min Fremtid, og Villighed til at gøre min Pligt forsvarligt. Dertil endeel praktisk Lethed i at tage fat paa Tingene. Jeg havde længe forstaaet, at Bønderbørnenes Strømper vare mindre stoppede og deres Benklæder og Trøier mindre lappede end mine og at enten var deres Smørrebrød bedre tillavet end mit eller ogsaa smager fremmed Mad bedst, thi det var altid saa fornøjeligt at maatte faae sin Frokost med op i Skolen, og der dreves da en vidtløftig Tuskhandel dermed. Jeg havde endelig to Fastere og een Morbroder i Randers, hæderlige Familier, i hvilke jeg kunde tilbringe noget af hveranden Søndag Eftermiddag, da jeg havde Frihed til at gaa, og en Broder der i Byen.

Jeg fik først af den ældste Elmenhoff, der vel havde overdraget alt til Sønnen, men dog helst selv besørgede det Meste, en Velkomst- og Indledningstale, der gav mig et lille Overblik over mine Pligter og Rettigheder. Grundtanken var, at jeg ikke skulde mangle Mad og Klæder, »men, Vorherres Død! ogsaa skulde arbejde«, og til Slutning nedtog han fra Skabet over Skatollet en lang, stiv Ridepisk, paa hvilken Garnomviklingen i den tynde Ende var afslidt, saa at Fiskebenene struttede ud fra hinanden, og om denne forklarede han, at den var kommet i den Tilstand ved at dandse paa de tidligere Drenges Rygge, men at den endnu nok vilde kunde gjøre Gavn, hvis det skulde behøves. (Jeg skal med det samme tilføje, at han aldrig fik Leilighed til at bruge den paa mig, men at han dog stundom huskede mig paa, at den var der, og dertil havde han fuld Føie, thi det var kun naar han, den gamle Mand, selv havde vækket os om Tirsdag

Morgen Kl. 2, og han saa et Kvarter efter kom igjen og atter fandt os sovende). Derhos fik jeg fuldt op at gjøre fra Morgen til Aften, og navnlig, efter at de andre vare fær-dige, Avisens Expedition til Posterne og Localets Reenligholdelse baade med Fei-ning af Gulvet og Vask og Ordning af Ting og Redskaber. Endvidere fuld Kost: Om Morgenen blev der sat et stort Fad ind fuldt af Brød med Smør paa, deraf kunne hver tage saa meget, han vilde til en Spølkum Thee til hver, og naar det slap op under den senere Frokost, var det min Sag at hente mere hos Kokkepigen. Til Frokosten, saa-vel som hele Dagen, drak vi Øl af Tuden paa en stor Trækande, som jeg ligeledes skulde fylde paany i Kjælderens, og hvis Tud jeg jævnlig maatte rense med en Pind, naar der opsamledes for meget Gjær og deslige i den. Middagsmaden, som Svendene fik med Familien, blev for Drengene og en gammel griisagtig Svend fremsat paa et Bord i Tryk-keriet, og jeg behøvede vist aldrig at hente Forstærkning til den. Aftensmaden var som Frokosten, og Levningerne af den supple-redes til den næste Dags Thee og Frokost. Fadet var bestandig forsynet paa Hylden, og hver greb deri til han var mæt. Endelig fik jeg hos min Broder adskillige Bekjendte iblandt Latinskolens Disciple, til hvilke jeg naturligvis saae op som til Væsener af en højere Orden.

Et Fjerdingaars Tid efter kom min Fader til Byen, og nu var Prøvetiden til Ende, og den lovformelige Lærecontract skulde underskrives. Den Gamle oplæste den med behørigt Eftertryk paa de Steder, der angik mine Pligter, og da Fader havde underskre- vet skød han den hen til mig og gav mig Pennen. Men da jeg satte Pennen til, slog den Gamle Hænderne sammen og raabte, saa jeg forskrækkedes derved: Dreng! hvad er det, Du vil gjøre? Jeg meente at jeg vilde underskrive, som han jo havde sagt jeg skulde; men han vilde give mig et godt Raad, som jeg skulde følge hele mit Liv: jeg skulde aldrig underskrive noget, som en anden havde læst op, men først selv læse det, og saa underskrive det. Jeg læste det da og

skrev det derpaa under, og fik derefter det glædelige Tilsagn, at dersom jeg vilde blive ved, som jeg var begyndt, skulde de 6 Aars Læretid, som var fastsat i Contracten, blive forkortet til 5 Aar.

Alting gik godt, da jeg kunne magte min Opgave og vilde gjøre, hvad jeg skulde. Naar jeg sad i min Eensomhed om Aftenen i Trykkeriet, kom den Gamle og snusede omkring som om han ledte efter Et og An- det, og der faldt da et venligt Ord, fordi jeg var paa Post og Alt i Orden. Jeg maatte vel have haft Opmærksomhed for Andet end der var mig paalagt, thi naar den unge El- menhoff, som gjerne vilde paa Klubben om Aftenen og var noget glemsom, stundom havde forsømt Et og Andet, vidste jeg Besked dermed og kunde besørge det. Og da blev den Gamle rigtig kisteglad ved mig. Naar han da havde forklaret mig, hvor slemt det var, at hans Søn var saa glemsom, men hvor meget han ogsaa havde at passe, stak han stundom sin Haand i Lommen og gav mig en Mark eller to til at fornøje mig for, naar jeg kom ud. Og jeg kunne altid være vis paa, at naar han en Gang havde troet at gribe mig i en Forsømmelse eller Forglemmelse og havde begyndt at skjende, inden Faktum var konstateret, saa kom han om Aftenen og luskede om, indtil han fik Leilighed til at sige et venligt Ord og komme af med sin Mark.

Conflikter kunne naturligvis ikke aldeles undgaaes. Jeg indkasserede Regninger og havde Besked paa at quittere disse, naar de betaltes, om jeg skulde have gjort dette med mit eget Navn eller hans, havde jeg ingen Besked paa, og jeg havde øvet mig i at skrive Elmenhoff's Navn saaledes, at han ikke vid- ste andet end at han selv havde skrevet det. Jeg havde saaledes quitteret for et betyde- ligt Beløb hos Overauditør Oxenbøll, og da dette længere Tid efter krævedes paany, kom han med sin Quitting. Det kom nu til en Forklaring om, at det var mig, der havde quitteret, og da jeg tilstod dette, men Beløbet ikke var afskrevet i Bogen, maatte jeg jo have eller have haft det. Om denne Sag blev der længe ført piinlige Forhør,

Unge Elmenhoff ville gerne på klubben.

Joachim Martin Elmenhoff (1801-58) overtog i 1829 redationen af Randers Amtsavis fra sin far, avisens grundlægger Søren Wissing Elmenhoff (1766-1837). Det var især disse to mænd, Carsten Levinsen (1812-73) havde berøring med i læretiden på amtsavisen. Alene J. M. Elmenhoff er der bevaret et portræt af. Randers Lokalhistoriske Arkiv fot.

som kun nogenlunde formildedes ved min gode Bevidsthed og min Ro under dem, idet jeg blev kaldt ind i Contoiret, afkrævedes nye Forklaringer om, hvad jeg mange Gange havde forklaret, at jeg havde faaet Pengene og altsaa maatte have afleveret dem. Og hver Gang endte det med, at jeg

skulde tænke mig bedre om, da det vilde blive en slem Historie. Dette blev det dog ikke, thi endelig fandt den Gamle et andet Sted i Bogen, hvor han selv feilagtigt havde afskrevet dem. Jeg husker det just ikke nu, men jeg er vis paa, at det har indbragt mig nogle Mark.

Omtrent to Aar efter mig kom der en Søn af Pastor Sinding i Bjerregrav i Lære, og han blev altsaa yngste Dreng. Nu skulde jeg være fri for meget; men da han var temmelig uvidende og uordentlig, skulde jeg passe paa. Hvad der ikke havde fundet Sted med mig, begyndte nu med ham: han fik den ene Ørefigen af Svendene efter den anden. Jeg paatog mig at paatale dette og skammede Svendene ud, og da der herover opstod nogen Ordvexling, fik jeg en Lussing. Jeg spurgte ham, om han ikke vilde give mig een til paa den anden Kind, hvilket han dog ikke vilde. Under dette kom den unge Elmenhoff og trak sin Contoirdør i, saa at han ikke vilde blande sig i Sagen. Og næste Morgen bad Svenden mig om Forladelse og tilstod, at han havde forløbet sig. Lussinger faldt derefter bort.

Værre saa det ud ved en tredje Lejlighed: det var Skik at Drengene trak Rullen for Pigerne, og jeg havde gjort det, skjønt ugjerne. Pigerne havde sagt, at der skulde rulles i Aften, og da den Tid kom, indstillede jeg mig. Men saa var Pigerne Kjørestere hos dem. Endelig henad Sengetid kom een af dem og kaldte paa mig. Men nu havde jeg begyndt paa at ordne noget til Valsestøbningen næste Dag, et Arbejde, der var særlig overgivet mig, fordi jeg havde havt Held dermed. Da jeg altsaa svarede Pigen, at jeg nu ikke vilde, paastod hun, at jeg skulde, og da jeg derved end mindre vilde, meldte hun det til den gamle Madame, der var i Seng. Hun sagde, at jeg skulde, og da Pigen bragte mig den Besked, sagde jeg, hun kunde hilse Madamen og sige, om hun vilde kysse mig paa et vist Sted. Og denne Besked gik Pigen virkelig til hende med. Nu stod der da et Huus den næste Morgen. Men Madamen kunde dog hverken faae sin Mand eller sin Søn til at tage Sagen i sin Haand. Hvorfor hun gav den Besked ved Middagsbordet, hvorfra een af Svendene bragte mig den, at herefter var jeg Herre i Huset, da baade hendes Mand og hendes Søn vare bange for mig. Slet saa galt blev det dog ikke, men Rulningen for Pigerne blev vi fra den Tid ikke anmodet om at deltage i.

Medens jeg saaledes fandt mig vel i mine Forhold, var det efterhaanden begyndt at gaae op for mig, at jeg var anviist til at blive en Arbejdsmand for andre hele mit Liv, da jeg ikke havde Udsigt til nogensinde at tilveiebringe den Kapital, som var fornøden for at blive Bogtrykker. Jeg maatte altsaa see til, om jeg kunne dygtiggøre mig fremfor andre i mit Fag, for paa denne Maade at forbedre min Stilling. Nødvendigheden af ikke blot at bevare de Sprogkundskaber, jeg allerede var i Besiddelse af, men at udvide og forøge dem, var mig indlysende, og der var mange Aftentimer, der kunne benyttes, og da det først var begyndt, stjal jeg mange Nattetimer fra mig selv, det vil sige: fra min Søvn, for at anvende den til min Fremvæxt i Kundskaber. Jeg siger udtrykkelig: stjal, thi jeg vidste godt, baade at det svækkede min Arbejdsdygtighed om Dagen, og altsaa gik fra en Anden, og at det var en andens Lys, jeg brændte, og at dette vilde være bleven forbudt, hvis det var bleven røbet. Da nu den Gamle vedblev at gaae omkring og see efter, indbragte det mig ofte hans Bifald og Roes, at han idelig fandt mig Beskæftiget med Bøger i saadanne Tider, derfor de andre var ledige; men havde han overrasket mig i samme Beskæftigelse efter Kl. 10 paa mit Værelse, vilde Piben have faaet en anden Lyd. Paa denne Maade arbejdede jeg da for min Fremtid og arbejdede for den i en ganske anden Forstand, end jeg selv tænkte paa eller vidste af.

Der var allerede herved bleven udbredt et Mørke over min Udsigt paa Fremtiden og kommen en Tunghed i mit Sind. Men de trættende Sysler med Sprogene lettedes ved Beskæftigelsen med Digternes Værker, og fornemmelig var det da Schiller der indtog mig. En anden Omstændighed kom mig ypperlig til Nytte. Der kom jævnlig omreisende Skuespillerselskaber til Byen og gave Forestillinger, hyppigst Beckers tyske Trop. Som Dreng i Trykkeriet skulde jeg løbe til og fra dem, baade for at faa deres Annoncer og Placater og for at præsentere Correcturer og Regninger, og som den, der baade kunde læse og forstaae og udtrykke

mig paa Tydsk, blev jeg deres Yndling og Elmenhoffs meest Betroede. Jeg havde altsaa hyppigt Ærinde til dem, og naar jeg intet havde kunde jeg nok gjøre mig et, og jeg fik altsaa uhindret Adgang ved Dag og ved Aften, og da de helst vilde være fri, naar de vare frie, søgte jeg dem bestandig bag Coullisserne, biede saa, imedens de gik ind og sagde deres Replik, og fik saa min Deel baade af hvad der foregik paa Scenen og af Løerne bag Coullisserne, saae baade Forgyldningerne og Pjalterne, lyttede til de smukke Ord og saae paa den skinbarlige Elendighed hos Don Ranudo, og fik vel netop derved ikke Lyst til selv at blive Skuespiller, men sværmede desto mere i min Ensomhed med de tragiske Helte, lærte deres Udgydelser udenad og reciterede dem for mig selv, naar Tid og Leilighed gaves, eller jeg iblandt ligestemte Sjæle, kunne give mit eget Hjertes Følelse Luft eller andres Flugt ved at Remse op og slaae ud med Armene.

To Aar efter at jeg var kommet til Randers blev min næstældste Broder Student og forlod altsaa Byen. Men jeg arvede en deel af hans Venner deals paa Grund af den tidligere Omgang med dem hos ham, deals paa Grund af, en vis Lighed med ham og fælles Sympathier med dem. Da han var Skolens Poet, og denne i det følgende Aar skulde holde sit Skolebal, opstod der en stor Forlegenhed, da man ikke vidste Udvei for en Sang til denne Leilighed, og Ballet, der vist nok i og for sig var en Begivenhed, der forventedes og erindredes Aaret om, uden en saadan vilde mangle sin største Hørlighed, det nemlig hvorved det skilte sig og udmærkede sig for de andre Baller. Sagen blev længe omtalt, og man kunne ikke ret forlige sig med den Tanke, at nogen anden end en Discipel kunne skrive Sangen, men det blev dog tilsidst vedtaget, at jeg skulde prøve min Lykke. Sangen blev altsaa skrevet og givet Vedkommende i Hænde. Den skulde nu forevises og approberes af Rectoren, Flemmer, thi det hjalp kun lidt at Disciplene syntes om den, hvis han ikke

gjorde det. Han var vel tilfreds med den, men han var bange for, at et Vers, som maaske var det smukkeste i Sangen, ikke kunne synges ved et Bal og med Glas i Haand, fordi det sigtede paa Gud. Hans Frue blev da taget paa Raad med, og hun protesterede mod Versets Udeladelse og stemte for dets Afsyngelse. Rectoren var endnu ikke beroliget, men forlangte Amtsprovst Kruses Betænkning, og denne erklærede, at Sangen var saa smuk, at det vilde være Synd at bortskære noget og ovenikjøbet det smukkeste Vers af den. Saaledes havde Sagen da bestaaet sin Prøve, og nu kom Talen paa Forfatteren, og Forundringen over, at en Saadan var i Byen og det i Skikkelse af en Bogtrykkerlærling, var ikke liden. Men nu kom der en anden Vanskelighed. Til Skoleballet fik ingen Adgang uden enten at være Discipel eller Lærer eller Disciples Forældre eller Søstre og dog meente nogle, at jeg ikke blot burde have Adgang, men indbydes honoris causa, hvilket ikke en Gang skeete med Rectoren. Stemningen var imidlertid saa afgjort for Sagen, at alle Betæneligheder maatte vige, og jeg blev indbudet, og fik Lov af min Principal at gaae med. Paa Ballet blev jeg i al min Undseelse modtaget kjærligt af mine Bekjendte, med Beundring af Rector og Lærere, og da jeg erklærede, at jeg ikke kunne dandse, paastod Fru Flemmer, at hun vilde dandse den første Dands med mig. Det skete da ogsaa, og hun sagde derefter, at da hun nu vidste, at jeg kunde dandse, forlangte hun, at jeg dandsede Cotillon med hende siden. Dette skete da ogsaa, og jeg kom ved hendes og de Andres Venlighed ganske let over min Undseelse og Forlegenhed.

Det er en Bagatel, jeg her har omtalt, men i smaa Forhold bliver Smaating stundom Begivenheder. Og at dette blev en Begivenhed for mig og i mit Liv, vil ses i det følgende.

Visen blev naturligvis trykt i Bogtrykkeriet, sat af mig selv, og jeg havde ogsaa der ladet en Straale udgaa fra mig. Men ogsaa paa en anden Maade havde jeg der ladet mit Lys skinne i det samme Aar. Den unge El-

menhoff var som Redactør af Avisen meget bunden og kunne aldrig være borte en Dag. En Mand i Byen havde før besørget Redactionen for ham, naar han en Gang reiste bort i nogle Dage; men med denne var der kommen en lille Rivning, og dermed var den Herlighed forbi. Jeg havde engang, da den Gamle klagede over Sønnens bundne Stilling, ytret, at det kunne ikke være saa vanskeligt at redigere Avisen i nogle Dage, og langt fra at ansee dette som Indbildning, indlod han sig med mig paa dette interessante Spørgsmaal, om jeg virkelig tiltroede mig at kunne dette? hvilket jeg besvarede bekræftende. Det varede ikke længe, inden Spørgsmaal optoges paany, thi et Familieanliggende fordrede Sønnens Fraværelse, og det blev da bestemt, at jeg skulde bevise min Paastand. Det var en heel comisk Situation. Fra det Øieblik, Sønnen var reist, løb den Gamle ud og ind og vidste ikke, hvor han skulde være, saae paa mig og spurgte, om jeg ogsaa troede, det vilde gaae? Posten skulde komme Kl. 10-11 om Aftenen, og saa skulde jeg begynde min Gjærning, for at jeg kunne være i Forspring med Manuscript til Kl. 2 om Morgen, da Mandskabet skulde purres ud af Sengene. Den Gamle vilde nu, at jeg skulde gaae til Sengs om Eftermiddagen, for at hvile forud, men herpaa vilde jeg ikke gaae ind. Endelig blev der stille i Huset, Folk gik til Sengs, undtagen Drengen, som skulde hente Posten, og saa den Gamle, som løb frem og tilbage imellem Dørene og sine Værelser og sukkede og var saa usigelig kjærlig. Saa kom Drengen fra Posthuset, og da Klokken paa Døren lød, kom atter den Gamle og forvissede sig om, at Posten var kommen, og at jeg stod ved hans Søns Pult med Aviserne. Derpaa gik han igjen bort og kom et Øieblik efter tilbage med Caffé, som han havde ladet sin Kone lave, og nu spurgte han igjen, om jeg virkelig troede, at det vilde gaae. Jeg havde imidlertid faaet Hamburger Børsen-Halle opslaaet og seet, hvad der kom som et Lyn fra klar Himmel: Beretningen om Juli-Revolutionen i Paris, og svarede ham derfor, at det vilde ikke blot gaae; men det gik alle-

rede, og om han vilde, maatte han gjerne purre Mandskabet ud strax, da jeg nok skulde forsyne dem med Manuscript, eftersom jeg ikke behøvede at eftersee og gjen-nemlæse alle Aviserne og pille Stumper ud og føie sammen, men blot skulde ligefrem oversætte de vigtige og udførlige Beretninger om den ene, store Begivenhed. Dette lettede en Steen fra hans Hjærte, han besluttede dog at unde sig selv og de andre to Timers Søvn og mig lige saa lang Ro, og gik. Han blev dog ikke med sit Mandskab fulde to Timer. Saa tog vi fat og saa gik det, og jeg var Mand for det Hele, og han smilede og roste mig siden for sin Søn.

Jeg stod nu med Palmer i Trykkeriet, med Palmer i hele Byen og saa langt ud paa Landet, som Bysnakken naaede, ja med Palmer over hele Landet; thi Visen eller rettere Viserne, da de vare to, blev ikke glemte: en velvillig Ven af min Broder, som var Student med ham og vel har troet, at han gjorde ham eller mig en Tjeneste dermed eller ogsaa tilfredsstillet sin egen Lyst til at skrive i Bladene, fortalte Miraklet og lod Sangene indføre i det kjøbenhavnske Blad »Dagen«, og der kunne da alle læse denne Begivenhed. Hvordan det store Publicum har forstaaet det, det kan jeg jo vel have min Mening om nu, men i Randers forstod man det saaledes, at den, som kunne skrive en Vise, var for god til at være Bogtrykkerdreng og var i Stand til at gjøre mere. En Slutning, der imidlertid ikke altid er ufeilbarlig holdbar.

En Tanke var imidlertid vakt, og Forhold og Omstændigheder udenfor bidroge til at nære et Haab om at komme til at arbeide mod et høiere Maal. Men ingen Frugt skal plukkes før den er moden. Tanken skulde vel ogsaa befæstes, Haabet prøves, at det kunne ses, om det var stærkt nok til at bestaae under Taalmodighed og imod Haab. En forventningens Tid var det, men der var ingen sikre Tegn, som man kunne tage Varsler af. Jeg gik nu i fjerde Aar i Trykkeriet. Da kom en Politibetjent til mig fra Byens Politi- og Borgmester om at komme

Amtsavis og Avertissements = Tidende,

som med kgl. allern. Bevilling forsendes med Brevposterne
overalt i Danmark og Hertugdømmerne.

Redigeret af J. M. Elmenhoff. Trykt og udgivet af S. Elmenhoff.

Udenlandsk.

Fra Algier havest denne Postdag ifkum faa Meddelelser; men, desværre, havest desto flere vigtige og sørgeelige Efterretninger fra Paris. Den antwvpenner Journal meddelet følgende tvende Efterretninger fra Paris, dat. 27 og 28de Juli: „Den i Frankrig udførte Coup d'état,” siger den, „har i Paris frembragt en Slags bevøvende Ilroer, og sat den hele Befolkning i almindelig Bestørtelse. Al Virksomhed er standset; Naboer og Gjenboer spørge hinanden: Er det sandt, er det muligt, at en Contre-Revolution er udbrudt? Allerede den 26de, om Aftenen, var stor Gjærtig paa Gaderne og i Palais-Royal, og paa mange Steder fandt flere Forsamlinger Sted. Den 27de, om Morgenen, syntes hele Staten at være i Bevægelse. Næsten alle Værksteder og Kræmboeder vare lukkede. Efter Fyrst Polignacs Bogn blev kaster med Stene, og i Finants-Ministeriet bleve Vinduerne indslagne. En talrig Bagt blev strax stillet for Fyrst Polignacs Hotel, med hvem det offentlige Had isar synes rettet; ved Faubourg St. Antoine blev planter Kanoner og ved Palais-Royal kom det til Haandgemæng imellem det uvøilige Folk og Soldaterne. Man forsiktrer, at den kgl. Garde har nægtet at kæmpe imod Borgerne i denne almindelige Sag. Nogle Pairs skal have tilbudt sig, at ville tage de forbudne Blades Præsfer til sig i deres Hoteller og lade Samme udgaae i deres Navn. Alle Verel-Contoiter ere lukkede og Ingen modtager Papirpenge mere.” — Den 28de Juli: „Paris er i fuld Revolution. 40,000 Arbeidsfolk sværme omkring i Gaderne og har nedbrudt det kgl. Vaaben, hvor det sandtes. Nationalgarden har frivillig bevæbnet sig, og i Kvartetet af St. Honoré og ved Børsen er Gjæringen størst. Man haaber, at en usfortøvet Forandring i Ministeriet og dets System maa indtræde; thi ellers er Dynastiet udsat for største Fare. Man siger at Præsfecten af Rouen er hængt; hele Compagnier af den kgl. Garde er afvæbnet; Bagter ere afbrændte, og mange Menneker forlade Paris. Ketspleien er suspenderet; fort: det er en frygtelig Crisis.” Saauidt den antwvpenner Journal.

Paris, den 27de Juli, Kl. 10 om Morgenen.
(af engelske Blade.)

„Det blev dog her tidligere igaar Aftes, end Man havde ventet af Tingenes nærværende Tilstand, og den bevøgelige

Folkemasse indskrænkede sig ene til Forsamlinger paa de offentlige Pladse, i Palais-Royal og udenfor Ministerens Buiduer, som alle bleve indslagne. Ved Finantsministerens Høstel var stillet en kgl. Liv-Bagt, hvis vagthavende Officer flere Gange commanderede den, til med sædet Vajonnet at adspredde Folket; men den aabød ikke. Dette Regiments General, Grev de Latour du Pin, meldte dette for Kongen, som strax beordrede Bagten at gaae til sin Caserne. Man siger, at Hs. Majestæt Kongen, under Esforte af to Garde-Cavallerie-Regimenter, er fra St. Cloud reist til Fontaineblau. Alle constitutionelle Blade, Constitutionel og Jour. des Débats undraagne, have nægtet at aabde det udsætte Løb; bud og ere mere eller mindre fuldstændige igjen udgjone.”

Kl. 1 om Eftermiddagen.

„De Deputeredes Kammer er i dette Dieblit sammentraadt hos Hr. Casimir Perrier, for at raadslaae, over hvilke Forholderealer der bør tages, til Fædrelandets Redning. Faren er større, end Man maaskee tænker. Overalt hører Man det Udraab: „Til Vaaben! Til St. Cloud!” Alle Boder ere lukkede; Voghandlerne, Bogtrykkerne, Bogbinderne og Papiirhandlerne have givet over 6,000 Arbejdere Afsked, hvilke nu, med den øvrige store Hob, drive fortvøilede omkring i Gaderne.”

Kl. 3.

„I dette Dieblit sendte Pair-Kammeret en Deputation til St. Cloud, for at gjøre Hs. Majestæt Forestillinger over den trøende Fare; men den fandt Portene lukkede og fik til Svar, at Allerhøihsamme var reist til Compiegne; Nogle vil vide, at han har begivet sig til Vendome. En utallig Mennekeskrimmel holder sig samlet ved Boulevard og under Fyrst Polignacs Buiduer, og idelig Piben og Skrigen høres fra alle Eider. Nu gæve Gensd'armerne Ild, to Borgerer faldt paa Stedet og en Mængde saaredes; men Gensd'armerne leed ogsaa Tab, idet en Greenregn overfaldt dem. En talrig Artilleriepark af Militairstolen har satte Post paa de elysæiske Marker.”

Kl. 4.

„Forstæderne komme nu ogsaa i Bevægelse. En uhyre Mængde Arbejdere begive sig henimod Justits-Palaiset og underveis have de afvæbnet Bagten paa Chatelet-Pladsen. Regjeringen træffer alle mulige Anskalter for at opretholde Courten.

Randers Amtsavis kunne lørdag d. 7. august 1830 bringe nyheden om Julirevolutionen i Paris. Pariserne havde gjort opstand mod Karl X, og anledningen havde været nogle alvorlige indskrænkninger i pressefriheden. I løbet af tre mindreværdige dage nemlig d. 27.-29. juli ændredes magtforholdene i Paris så radikalt, at hertugen af Orleans under navnet Louis Philip I d. 31. juli kunne udråbes til konge efter Karl X's fald. De dramatiske nyheder nåede Randers ca. 10 dage efter i form af avisreferater. Carsten Levensen har i følge sine erindringer udarbejdet denne side, som må siges at have været en ønskeopgave for enhver avismand.

ud til ham. Dette var et ængsteligt Tilfælde.

Jeg vidste ikke, at jeg have gjort noget, som kunne bringe mig i Conflict med Politiet, og dog havde vel ogsaa jeg stundom været i Ledtog med unge Mennesker, ligesom ogsaa Politiet dengang og der paa Stedet var skrappt. Paa den anden Side var det en Anmodning og denne Lød paa at efterkommes ved en Leilighed. Politimesteren stod desuden i selskabelig Forhold til min ene Fæster og hendes Mand, og jeg kjendte begge hans Sønner, der vare i Latinskolen, ligesom jeg heller ikke var ham ubekjendt. Saalænge jeg nemlig var yngste Dreng, skulde jeg bringe ham det første Aftryk af Avisen og vente, medens han læste det, eller komme igjen, da den skulde have hans Paategning for at maatte trykkes, inden dette turde skee. Jeg gik altsaa, saasnaart det lod sig gjøre, ud til Justitsraad Neckelmann. Og det viste sig da strax, at det ikke var Politiet, jeg havde med at gjøre. Thi han spurgte mig strax, om jeg havde Lyst til at studere? Og da jeg svarede, at jeg nok havde Lyst, men ingen Leilighed, han afbrød mig med at sige, at derom havde han ikke spurgt mig. Hvad Lysten angik, kunne jeg altsaa sige ja. Men nu spurgte han, om jeg tiltroede mig Evner? Ja, det vidste jeg ikke, da jeg intet Begreb havde om, hvilke Evner der behøvedes. Endelig kom Spørgsmaalet, om jeg slet ingen Understøttelse kunne vente nogensteds fra? Dette mente jeg var aldeles Tilfælde med mig. Resultatet blev da, at han vilde tænke noget over Sagen, og saa skulde jeg komme til ham igjen. Saaledes gik jeg da i nogen Tid i Frygt og Haab, indtil han befriede mig for den første og gav mig Vished istedetfor det andet. Hans Beslutning var taget: jeg maatte ikke tage fra Trykkeriet, før jeg var bleven Svend, at jeg kunne holde mig derved, hvis det andet skulde slaa Feil, og saa vilde han tale med Elmenhoff og mulig bevæge denne til at afkorte min Læretid. dertil var denne villig, kun at jeg maatte blive saa længe, indtil han ved at faae en anden yngre Dreng kunne nogenlunde erstatte min Afgang fra Arbeidet. Naar da denne Tid kom, skulde jeg flytte ud til

Neckelmann og lade ham sørge for Resten.

Tiden kom, det var ved Pinsetid 1832, altsaa lidt over 4 Aar siden jeg kom i Lære. Fra det Øieblik Sagen begyndte at klare sig, havde jeg begyndt Forberedelsen til Indtræden i Latinskolen. Det blev nu yderligere lagt an paa, at jeg skulde af al Magt benytte Tid og Evner deels paa egen Haand og deels ved to Disciples Veiledning saaledes, at jeg efter Feriens Udløb og ved det nye Skoleaars Begyndelse kunne komme ind i en højere Classe. Skolen havde sine Betænkeligheder, man var bange for, at jeg ikke kunne finde mig i Skolens Disciplin og at Overbærelse med et voxent Menneske skulde virke skadeligt paa Drengene, han sad i Classe med.

Imidlertid bestod jeg Prøven og Forsøget blev gjort: jeg blev indsat i tredie, dengang den næstøverste af fire, sædvanligvis altid toarrige Classer, og her sad jeg, 20 Aar gammel, mest mellem tolvaars Drengene. Først end det kom dertil, indtraadte der imidlertid en anden mærkelig Forandring i mine Forhold.

Medens jeg var paa Bogtrykkeriet, var jeg næppe mere end een Gang hjemme, men jeg var der dog til min Søsters Confirmation. Derimod kom mine Forældre en Gang eller to om Aaret til Randers og med dem skiftevis en og anden af mine Sødskende, saa at vi dog saaes engang imellem. Min Fader hilste da paa min Principal, men da denne en Gang hørte af mig, at min Moder kom med, ønskede han at see dem begge. Jeg troer, at det var for at han, den djærve, men trofaste Gamle, vilde sige dem noget ret smukt om mig, thi det gjorde han, idet han paastod, at de havde og vilde faa baade Glæde og Ære af deres Bestræbelser for mig, og dette sagde han i mit Paahør, ligesom han ogsaa førte dem ind til sin Familie og bagefter sagde til mig, at jeg havde en god Moder.

Nu, da jeg var kommen ud af Spændingen under Forventningen og havde faaet fat paa Virkeligheden, drømte jeg en Nat en Drøm, der i flere Henseender blev mærkelig for mig.

Jeg drømte, at jeg fik et Brev fra min Fader, hvori han skrev, at hans Sølvbryllupsfest indtraf om et halvt Aars Tid og at han til den Dag ønskede at see nogle Slægtninge og gode Venner hos sig, saa at jeg skulde købe fire Flasker Vin og foreløbig sige min Farbroder denne Bestemmelse. Man da vi saa skulde reise derned, kom der et nyt Brev om, at der ikke blev noget af det paatænkte, fordi Fader var bleven syg, og jeg skulde derfor faae Doctor Pabst (en Chirurg, der var Underlæge ved Dragonerne og en Gang om Aaret reiste ned paa Egnen og vaccinerede Børn og derfor var kjendt der, da Vaccinationen foretoges i Skolen) til at reise derned og formaae min Farbroder til at lade sin Vogn kjøre ham til Mellerup Færgested, saa skulde Faders Vogn møde paa den anden Side af Fjorden ved Voer Færgested. Jeg arrangerede dette efter Ønske og kom afsted med Doctoren, og da vi holdt ved Færgemandens Dør og spurgte om han var hjemme, kom han strax ud med to Aarer paa den ene Skulder. Vi kjørte altsaa videre ned ad til Baadene, og da vi næsten vare ved dem, sagde han, at dersom vi vilde vente et Øieblik kunne han blive fri for at sætte os over, da der just nu gik en Baad ud fra den modsatte Side, og da vi havde staaet nogen Tid, kunne jeg i den ankommende Baad i lang Afstand kjende min Faders Karl, der var Mulat. En tidligere Præst i Holbek havde nemlig været Missionær paa Guinea og derfra medbragt en Karl og en Pige, og denne Karl blev der gift, og hans ene Søn, der var aldeles sort med tykke røde Læber og et Uldhaar, tjente hos min Fader. Jeg kunne tydeligt see ham staae forrest i Baaden, og da han kom nærmere og rimeligvis saae os, stak han sin Haand ind paa sit Bryst og tog et Brev frem, som han blev staaende med i Haanden, til Baaden var ved Broen. Da rakte han mig Brevet og deri stod, at min Fader var død. Saa vendte Doctoren om, og jeg reiste videre.

Det mærkelige ved Drømmen var nu først dette, at jeg ikke vidste nogensinde at have hørt Tale om denne Bryllups- eller Sølvbryllupsdag, men nu, da jeg paa denne Maade

erindredes derom, kjendte jeg dog Aarstallet for mine Forældres Bryllupsdag. Det mærkelige var dernæst, at min Fader vilde gjøre Stads af sligt, thi det pleiede han ikke. Det mærkelige for mange nu, at han vilde gjøre Stads med fire Flasker Viin, det var ikke mærkeligt for mig, lige saa lidt, som jeg vilde komme i Forlegenhed med at der ikke var opgivet noget bestemt Slags Vin. Jeg vidste eller vilde i virkeligt Tilfælde strax have vidst, at det var den billigste Drik, som kunne faaes under Navn af Viin. Men det egentlige Mærkelige var, at saa snart, som jeg vaagnede og havde besindet mig paa, at det var en Drøm, var jeg fuldt og fast overbeviist om, at det var mere. Der var hos mig ikke noget, som jeg kunne kalde Frygt eller Bedrøvelse, men derimod en tvingende Nødvendighed af at fortælle en anden om min Drøm, for at denne i sin Tid kunne bevidne, at jeg havde vidst dette forud. Jeg meddelte mig altsaa til min Faster, som bekræftede Rigtigheden af Tiden for Sølvbryllupet. Men da jeg gik videre i Fortællingen, loe hun og kaldte det Snak og Drøm, og da jeg ytrede min Mening derom, blev hun vred, kaldte det noget endnu værre, og bad mig holde Mund. Jeg lovede dette og bad hende huske paa, hvad jeg havde sagt, indtil Tiden kom. Hun var ikke langt fra at begynde at blive bange for, at jeg havde faaet en fix Idee.

Der gik nu en Tid, i hvilken jeg ikke glemte min Hemmelighed. Jeg maatte jo bie til henimod 8' April, der var Bryllupsdagen. Nogen Tid før kom ganske rigtig Brevet. Og da jeg, som det lød paa, havde sagt min Faster og Farbroder dets Indhold og seet paa hende med et betydningsfuldt Nik, bad hun mig paany at holde Tand for Tunge. Det gjorde jeg, og vi vare til Sølvbryllupet, og Faster havde jo nu Ret, som hun sagde, i at det var noget Sludder med den Drømmesnak. Jeg følte ikke mindste Glæde ved, at det var befundet saa, ikke mindste Frygt for, at det kunne snart blive anderledes, og ikke mindste Bedrøvelse over, at min Drøm skulde gaae i Opfyldelse; men jeg var saa inderlig forvisset om Drømmens Betyd-

ning, at jeg med en vis Trods sagde: bi kun lidt.

Sidst i Juni Maaned meldte Fader mig i et Brev, at han og Moder vilde om nogle Dage komme til Randers, men den fjerde Juli fik jeg igjen Brev, at der ikke blev noget af denne Reise, da han var syg, Moder ikke rask, og en af mine Brødre ligeledes var syg. Og heri var tillige Anmodningen om at faae Doctoren derned og faae Farbroder til at kjøre ham til Fjorden. Nu er det der, sagde jeg ved mig selv, Faster saae lidt betænkelig paa mig, men sagde ingenting, og jeg nævne heller ikke Drømmen. Doctoren var villig og da jeg begyndte at tale om, at det vilde blive for sildig, ansaa han dette for en overdreven barnlig Ængstelse og trøstede mig med et godt Haab. Vi kjørte. Undervejs begyndte jeg igjen at tale om, at det var for silde, og Svaret blev det samme som før. Da vi havde standset ved Færgemandens Bolig, og han var kommet frem med Aarerne - som i Drømmen - og vi atter begyndte at kjøre, spurgte jeg Doctoren, om han kunne gjætte, hvad Manden vilde sige?

men han sagde nei, og da jeg atter mere bestemt vilde give gode Drømme - Grund for, at det var for silde, ansaa han mig formentlig for syg og svarede intet. Færgemanden sagde imidlertid sin Replik, og jeg sagde til Doctoren: kan De nu see? Vi stode nu lidt, og jeg spurgte ham igjen, om han saae noget, og bad ham give Agt. Mulatten skulde nok komme tilsyne og Brevet nok komme frem. Og de kom begge to, og Doctoren læste Brevet. Det ovennævnte Brev var dateret 4.de Juli fra Fader selv, som ovenfor sagt; men det maa være bleven forsinket og maaske kunne, hvad jeg nu ikke erindrer, Doctoren ikke reise samme Dag, men min Fader døde den ottende Juli, og min Broder sendte saa strax Karlen afsted med nærværende Brev. Doctoren reiste saa tilbage, og jeg hjem til min Faders Lig og min syge Familie. Nu var Drømmen bleven til Virkelighed, hvad den længe havde været for mig men først nu kunne jeg bedrøves ved en kjær Faders Død, der havde arbidet saa trofast for sine Børn og seet saa liden Frugt deraf, da den endnu ikke var moden.

Mellerup færgemand's hus, der i 1846 fik krobevilling og omdannedes til Mellerup Kro. - Huset brændte i 1928.

Jeg erindrer nu ikke, om jeg blev hjemme til min Faders Begravelse eller om jeg var i Randers forinden, men da jeg vendte tilbage fra den modtog Neckelmann mig med Klopstocks Ord:

»Was der Hocherhabene schrieb,
verehr ich im Staube,
Weine gen Himmel nicht auf«.

Nogle Dage efter kom Mulatten igjen. Alle vare syge hjemme undtagen Broder Søren, og Moder havde meent, at naar hun kunne faa mig at see, kunne hun endnu komme sig. Men medens han spændte for, havde hun dog sagt, at det var for sildigt. Han kjørte dog og jeg tog med, og idet jeg kom ind ad Døren, udbrod hun: »Gud skee Lov, nu døer jeg ikke denne Gang«. Nej hun døde ikke, Gud være lovet! Hun levede i mange Aar og saae Glæde af sine Børn, og vi havde Glæde af at kunne glæde hende paa hendes gamle Dage.

Min Fader var altsaa død og begravet. En trofast Arbejder var tilende med sit Dagværk. Og en trofast, ja det forekom mig ofte, som om det var en utrættelig Arbejder: med det svage Legeme tog han fat og holdt ud, og med den stærke Aand blev han ved. En tyføs Smitsot herskede i Byen, Pigen gik nogle Slægtning tilhaande og bragte saa Sygdommen hjem og den bortrev ham i fire Dage. Men arbeidede han ufortrødent i det Hele saa arbeidede han først og sidst for sine Børn, der var hans Glæde og hans Stolthed. Hans Glæde, fordi han, denne Krøbling, var benaadet med ti velskabte Børn, og hans Stolthed, fordi de kunne lære, hvad han meddelte dem. Han burde, syntes jeg ofte, have seet nogen mere Løn for sin Stræben. Dog den ældste Søn havde ved en Farbroders Hjælp, taget dansk juridisk Examen og havde som Fuldmægtig besøgt Hjemmet med sin Forlovede. Den næstældste var Skriver paa Amtskontoret i Randers, blev ved nogle Borgeres Understøttelse sat i Latinskolen og havde nu i tre Aar været Student. Den Tredie var død i Drengalderen, og jeg var beyndt at studere.

Vilde nogen tidligere have sagt til ham, at det skulde gaae saaledes, vilde han vist have bedet sig fritaget for at drives Spot med. Men nu døde han, og ligesaa vist, som Folk sagde: hvad skal der blive af de stakkels Børn! - lige saa godt kunne de have sagt: hvad skal der blive af den stakkels Enke! Saaledes saae det ogsaa ud for Mennesker. Thi af Kaldet og Enkekassen og Skolelærerhjelpekassen fik hun tilsammen 25 Rdl. om Aaret at leve af, og dertil en halv Skjeppe Byg for hvert uconfirmeret Barn, indtil det blev confirmeret. Der var dog en anden, for hvem det saae anderledes ud og som vidste, hvad der skulde blive af dem. Min Moder har rimeligvis ogsaa havt et lille Nys derom, thi da jeg skrev hende et Brev til og bestræbte mig for at trøste hende efter min Forstand paa den Ting, fik jeg et Brev fra hende igjen, hvori hun skrev, som hun pleiede at tale, idet hun meest udtrykte sig i Bibelsprog og Psalmever - hun skrev: Du skal have Tak fordi du vil trøste mig; men:

Om for min Slægt og Sæd
jeg skulde sørge,
om jeg hver Time græd
og vilde spørge:
Hvor skulde de sig Mad og Klæder tage?
Gud lever jo endnu,
han kommer dem ihu,
jeg vil ei klage.

Men om nogen vilde have sagt til min Fader da han døende gjentog: hvad skal der blive af mine Børn? at der skulde blive af dem, hvad der siden blev, saa vilde han vel ikke have troet noget deraf. Men din usigelige Fadergodhed og Guddomsnaade, o Gud, er det, at ingen af dem hidtil er bleven en Stakkel i den Forstand, hvori det mentes.

Den femte Søn var død som Barn. Derefter kom den ældste Søster, som var Confirmeret. Saa var der endnu tre Brødre og en Søster hjemme. Og Moder skulde rømme Boligen til Efteraaret. Hun fik dog Lov til at sidde Vinteren over i det lille Værelse ved Siden af Skolestuen, som var bleven indrettet til Sovekammer for os Dreng.

Og der holdt jeg Juleferie med dem, der pakkede vi os saa pænt sammen, at naar vi vare vel komne til at sidde paa Senge og Stole, maatte alle staae op, for at een kunne komme ud eller ind.

Efterhaanden fik Vorherre Situationen klaret, og de forskjellige Hjerter satte i Virksomhed, hver til sin Gjerning. Der blev holdt Auction, og Faders gamle Gjæld fra hans Bosætning, de hundrede Rigsdaler, bleve betalte. Bønderne gave Moder en Byggeplads paa Gaden, og hun havde Lov til at flytte et lille Udhuus, som Fader havde ladet opføre. Saa byggede hun det næste Aar og flyttede ind i sit Huus. Min ældste Søster kom ud til sin Faster i Randers som Jomfru, min næste Broder blev confirmeret og kom i sin Morbroders Butik i Randers, den følgende kom uconfirmeret til sin ældste Broder, den yngste Broder til sin Faster, hvor Søsteren var, for at sættes i Latinskolen, og den yngste Søster til den anden Faster i Randers. Saa sad Moder ene i nogle Aar, indtil ogsaa hun besluttede sig til at flytte til sin ældste Søn og tage Ophold.

Jeg kom altsaa ind i Skolen om Efteraaret. Og ihvorvel jeg havde anvendt Sommeren saa godt som muligt, havde jeg dog al min Møie med at magte Tingene. Jeg skulde vel kun følge med Drengene; men jeg skulde opsamle paa een Gang det, som disse efterhaanden havde lært i det foregaaende Aar i smaa Portioner. Jeg begyndte som den Nederste og endte den første Maaned som den Øverste i Classen.

Vi sad dengang syv Timer af Dagen paa Skolen, og Neckelmann gav mig Ret i, at jeg kunne anvende megen Tid bedre ved at læse hjemme. Han tilbød mig da at læse privat. Og det blev besluttet, at dersom jeg ikke blev opflyttet i øverste Classe efter et Aars Forløb, saa skulde jeg gaae ud og læse privat. Rimeligvis var det nærmest herfor, at jeg blev opflyttet efter et Aars Forløb.

Min Skoletid var ikke rig paa Eventyr. Deels havde jeg andet at bestille end at gaa paa Eventyr, deels havde Flemmer indført en skarp Disciplin i Skolen. Med Disciplene

stod jeg mig vel, da jeg baade kunne forstaa deres Spøg med: den Gamle, og lære dem mores, naar det behøvedes. Men Navnet: den Gamle, saavel som: den Tykke eller blot: P, var egentlig Kjælenavn. Med Lærerne gik det ogsaa godt, skjøndt de vel havde nogen Vanskelighed, idet de maatte oversee et og andet med mig, da jeg var vel stor til at skjende paa, naar jeg ikke var hjemme i Tingene, og maatte antages at gjøre, hvad jeg kunne; noget som Drengene vel ikke altid kunne forstaae og altsaa ansaae som Personsanseelse og Uret. Som vi en Vintereftermiddag sad allerbedst, og Adjunkt Kruse læste i en Morskabsbog, havde Simon bag ved mig tændt en Cigar og pustede Røgen frem for mig, idet han udraabte: naa Gamle, du generer Dig da ikke! Kruse saae op og spurgte godmodigt, om jeg ikke skammede mig. Jeg kunne altsaa godt have ladet det gaae dermed, men jeg vilde dog retfærdiggjøre mig. Men han vilde ikke troe andet end at det alligevel var mig og sagde, at jeg skulde tie og stikke Piben ind.

Dette forstode Drengene strax, som om jeg kunne være Skjærmbrædt for deres Løier, og der blev oftere anstillet Forsøg. I øverste Classe havde de engang spyttet paa alle Lysene, undtagen det ene, som var tændt, for at de andre kunne tændes derved. Idet vi kom op fra Gaarden begyndte Løierne, idet de bespyttede Lys holdtes til det tændte og slukkede dette. Adjunkt Wagner begyndte at spidse Øren paa Cathedraleret. Jeg tog da mit Lys og vilde tænde det ved hans, som endnu brændte, men derved slukkedes dette. Nu lød der i Mørket et eenstemmig Raab om, at det var mig, som havde spyttet paa Lysene. Og da Roligheden var gjenoprettet, efter at en hellig Lue var hentet fra nærmeste Classe, begyndte Gardinprædiken. Jeg vilde denne Gang ikke være Syndebuk, men Adjunkten vilde endelig have mig dertil og befalede mig enten at holde Mund eller forlade Classen. Hertil svarede jeg, at af to Onder valgte man det mindste, og gik saa i Stormskridt helt op om Classen forbi Cathedraleret og atter ned og ud af Døren, medens Classen jubledes og raabte: Friheden

Sct. Mortens kirkes interiør - inden kirken blev restaureret.

leve! Hermed tænkte jeg, at den Historie var forbi: men den næste Morgen blev jeg modtaget af Rectoren med den Besked, at der om Aftenen havde været holdt et langvarigt Lærermøde, hvor man længe havde meent, at jeg burde excluderes af Skolen; men endelig havde ladet Naade gaae for Ret hvis jeg bad Wagner om Forladelse, og han vilde til den Ende være hjemme om Aftenen Kl. 6. Jeg havde altsaa Lov den Dag og gik om Aftenen ned til ham og sagde, at jeg havde faaet Befaling til at bede ham om Forladelse og vilde gjerne gjøre dette, naar jeg blot vidste, hvad jeg skulde bede om Forladelse for. Han svarede, - enten han saa var kommen paa andre Tanker eller ikke, - at nu vilde vi ikke tale mere om den Sag; bød mig en Cigar og talte om andre Ting. Og næste Dag gik jeg i Skole.

Med Rectoren havde jeg i øverste Classe et Sammenstød af alvorligere Natur. Vi læ-

ste Langes græske Grammatik, og jeg spurgtes om Verbet Bairw. Der begyndtes altsaa paa den lange Remse i Bogen, men jeg sprang uheldigvis over en Form og standse. Som det ofte gik ved saadanne Leiligheder, kneb han sine Læber sammen og bed Tænderne imod hinanden, som om han stængede for den udbrydende Harm. Endelig var Heftigheden undertrykt og han sagde rolig: saa længe Du ikke kan staae paa det ene Been og remse Langes Grammatik op fra Ende til anden, lærer Du ikke Græsk. Jeg syntes at det var vel stærkt og svarede, at saa maatte han undskylde mig, thi saa lærte jeg vist aldrig Græsk. Nu beed han igjen i sine Tænder og sagde derefter, at jeg skulde have lært det i en anden Classe. Dette kunne jeg endnu mindre tie til, men indvendte, at saa maatte jeg nødvendigvis være undskyldt, da jeg aldrig havde været i denne Classe. Efter endnu en Pause med

sammenknebne Læber tog han atter til Orde med en Advarsel til mig. Han havde hidtil ikke regnet mig til Oppositionen og bad mig vogte mig, at jeg ikke for Fremtiden skulde findes i den. Dermed var og blev dette forbi.

I Skoletiden mødte vi hveranden Søndag paa Skolen og gik derfra under Inspektion af en af Lærerne i Kirke. Og det er min Mening, at denne Kirkegang hellere maa undlades, naar den ikke kan gøres bedre. Engang sad vi der, da Psalmen efter Prædiken blev sunget og Menigheden gik op for at gaae til Alters. En fattig og svagelig Kone havde hjulpet sig frem efter de andre ved at klynge sig til Stolene, men da disse slap noget nedenfor Chordøren, lagde hun sig paa Maven og vilde krybe Resten af Veien. Jeg gik da ud af Stolene, hjalp hende op og førte hende hen til Knæfaldet og blev der staaende, indtil det var forbi og fulgte hende da paa Plads. Den næste Dag fortæltes dette over hele Byen som en ædel Daad, et Vidnesbyrd om, hvor billigt man stundom kan komme til Berømmelsen for en ædel Daad, skjøndt dette dog kun vidnede om Hjertelag og Aandsnærværelse.

Der var bleven ført Klager over Neckelmanns Embedsførelse og nedsat en Undersøgelses-Commission. Denne lod ikke til at vilde medføre videre ubehagelige Følger. Men siden blev han dog suspenderet, og en ny Commission blev værre: han idømtes en Mulkt, forlangte og fik sin Afsked med Pension. Han var en dygtig, men derhos en myndig Mand. Conseilspræsident Steemanns Søn var tidligere hans Amtmand og havde engang faaet en Lussing af ham; hans nuværende Amtmand Lorents fik en Ditto, medens Undersøgelsen imod ham stod paa; Amtsforvalter Wilde fik en Ditto ved et offentligt Gilde paa Klubben paa Frederik den Sjettes Fødselsdag; Adjunkt Kruse fik en Ditto ved et Lykønskningsgilde paa Overgaard, og saa videre. Selv meente han at den førstnævnte Lussing havde en stor Betydning med Hensyn til hans Sag, da Steemann endnu var Conseilspræsident. Jeg

mener, at han for sin Embedsmyndighed var frygtet og at han opfattede denne Frygt som Kjærlighed, og at han saa misbrugte sin Stilling til at tage for store Sportler. Det blev nemlig oplyst, at han havde modtaget disse, men ikke forlangt dem, og at de vare blevne ydede, fordi man vidste, at det skulde saa være. Mod mig var han baade før og efter den Tid en Fader og Ven.

Hans Afskedigelse nødte ham til at sige til mig, at han ikke kunne fortsætte, hvad han havde begyndt. Jeg skulde vedblive at nyde Ophold i hans Huus, men videre kunne han ikke gaae. Dette skulde nu synes smerteligt for mig baade for hans og min egen Skyld. Men det var det dog kun i første Henseende. Jeg kunne med al Anstregelse hverken tilfredsstille Skolen eller mig selv saaledes, som jeg vilde, og jeg havde en Forestilling om, at de Forventninger, der vare vakte om mig, maatte blive skuffede. Det var mig derfor glædeligt, at Sagen fik en Ende, hvori jeg ikke syntes at have nogen Skyld, og kunne undgaa Prostitution. Jeg havde dengang været to Aar i Skolen og meldte nu Flemmer min Beslutning, at jeg vilde snøre min Randsel og drage ud i Verden som Bogtrykkersvend. Han bad mig imidlertid at passe mine Ting i fjorten Dage og saa komme til ham igjen. Efter denne Tid præsenterede han mig et Papiir, hvorpaa adskillige Mænd i Byen havde tegnet sig for et Quartals-Bidrag for min resterende Skoletid, der vilde være tilstrækkeligt til min Beklædning, han lovede derhos at skaffe mig fri Skolegang og tilbød mig frit Ophold i sit Huus indtil min Dimission. Jeg var altsaa alligevel bundet. Jeg blev hos Neckelmanns, og sled som hidtil Dag og Nat i Bøgerne. Jeg turde ikke brænde Lys hele Natten, og opfandt derfor en Besparelse: jeg købte selv lidt Lys om Vinteren, og som Sommeren blev jeg siddende paaklædt paa Stolen, heldte mig mod en Væg og sov, og vaagnede da desto tidligere om Morgen.

Min Farbroder i Ringkjøbing døde Aaret efter min Fader. Han var en velgjørende og velhavende Mand, og der er ingen Tvivl

om, at han baade kunne og vilde gjøre noget for min Moder. Men hun klagede ikke for ham, og han havde et stort Embede, var svagelig og havde en stor Familie. Hans Enke kom Aaret efter i Sommeren 1834 til Randers i et Besøg hos Slægtningene med sine Børn. Jeg havde seet nogle af dem i 1827 ved et Besøg i Ringkjøbing, men de vare da meget smaa. Jeg saa altsaa da og der Elise paa en Maade for første Gang og elskede hende med en fast Overbevisning om, at hun engang vilde blive min Hustru, og det var derfor vi satte Aaret 1834 i vore Ringe, da vi siden forlovede os. Der blev dengang en Dag Tale om hende og hendes Søster Anna, og da jeg forudsatte, at de vare to kjærlige Søstre, ytrede Anna, at dette var Feil og at de godt kunne skjendes. Skjøndt dette nu var baade meent og forstaaet, som om de godt kunne blive uenige, saa sagde jeg alligevel til Lise, at det skulde hun ikke, men naar hendes Søster vilde skjendes, kunne hun blot sige, at det havde hun lovet mig ikke at ville. Der blev nu foreløbig aftalt, at jeg i Sommerferien skulde besøge dem i Ringkjøbing, og skjøndt Muligheden deraf var høisttvivlsom, baade fordi jeg da skulde læse, og Reiser vare baade dyre og vanskelige paa den Kant; saa var der dog sat en Magt i Bevægelse, som ofte har gjort det tilsyneladende umulige muligt: jeg kom til Ringkjøbing, og disse to Piger vare gaaede os et Stykke imøde. Da jeg stod af for at gaae med dem hjem, vare Annas Ord disse: Du kan ikke troe, hvor Lise er bleven en ækel lunken Tøs, siden vi vare i Randers! og da jeg vilde have nærmere Forklaring paa Meningen heraf, fik jeg denne, at naar Anna vilde disputere og blev heftig, sagde Lise, at hun ikke vilde skjendes med hende, fordi jeg havde sagt, at hun ikke skulde det. Hvad jeg dengang svarede dertil, husker jeg ikke ret nu, jeg troer, jeg sagde, at Lise var alligevel en god Pige; men hvad jeg tænkte derved, det husker og veed jeg. Saaledes bevares og virker et ord, naar Kjærlighed giver det og det modtages i Kjærlighed. De vare vante til at see paa mig som om jeg var meget ældre end jeg var, fordi de syntes, at

jeg havde prøvet en Deel mere end de, og jeg omgikkes dem derfor med større Frihed og talte mere aabent med dem. Jeg sad saaledes en Dag ude i Haven i et Lysthuus, da Lise kom for at kalde mig tilbords. Jeg saae paa hende med Øie og med Hjerter hvor barnlig from og god hun kom hen imod mig, og hvor let og rask hun flyttede sin lille Fod, og dog i en saa sikker Gang, at jeg forandrede Navnet Lone til Lise og sagde efter Christian Winther: »Og begge Lises Fødder de var saa bitte smaa, de gik som Trommestikker, det maatte hun forstaae, hun satte dem saa dristigt, saa kjækt i Verden frem, og saa man dem blot een Gang, man glemte aldrig dem«. Saadan noget, sagde hun, maatte jeg ikke sige, men jeg svarede hende, at jeg alligevel godt maatte sige det, baade fordi det var sandt og fordi jeg mente det saa godt og fordi jeg kun sagde det til hende, som nok forstod mig. Men adskillige Aar efter forstod jeg, at hun alligevel ikke havde forstaaet mig dengang, eller at hun idetmindste ikke havde turdet troe, hvad jeg sagde. Breve, som fra den Tid jævnlig vexledes imellem os, indtil vi atter kom hinanden nærmere, vidne om, at jeg bestandig talte til hende af mit aabne Hjerter, og at hun ikke turde tale i samme Tone, men hellere skrev om alt andet eller gav sig Luft i barnlig Overgivenhed. Og mine Forhold førte det med sig, at jeg ikke kunne sige min Mening reent ud, hvortil jeg saa meget mindre havde Grund, som jeg var forvisset om, at hun var og maatte blive min, og at ingen kunne tage hende.

I Aaret 1835 skulde jeg være Student, og jeg veed, at jeg ufortrøden havde arbeidet imod dette Maal. Men aldeles vis paa at det skete, var jeg ikke. Det vil erindres, at jeg halvt om halvt tiltvang mig Opflytningen i fjerde Classe, men værre var det, at Rectoren nu engang havde sat sig for og desuden erklæret det i et Skoleprogram, at han ikke vilde dimmittere nogen, før han var vis paa, at han kunne faa Charakteren Laudabilis til Artium, og ingen var villigere end jeg til at indrømme, at mine Kundskaber vare for hurtigt indsamlede til at kunne være ret

grundigt lagte og indarbejdede. Desuden var jeg nu kommen i et Afhængigheds-Forhold til Rectoren og Skolen, da jeg var bleven Gratist, og det var bleven mere nødvendigt for mig at kunne gjøre Regning paa Undersersitetets Understøttelse og altsaa sikre mig et Laud. Skjøndt det altsaa holdtes in dubio, regnedes jeg dog blandt Dimittenterne, og jeg holdt min Plads godt ugeviis og maanedsviis, men da jeg altid var en daarlig Examens-Mand, gik det mindre heldigt ved Quartals-Examinerne. Imidlertid holdtes Dimittend-Examen, vort Stempelpapir til Testimonium var indleveret, vi vare examinerede i alle Fag undtagen Historie, alt var tilfredsstillende og Testimoni-erne skrevne. Da kom Historien. Vi mødte i Classen, saae, at istedetfor Historielæreren Wagner, skikkede Overlæreren Magister Ingerslev, der var en Bussemand, sig til at examinere os. Og nu blev vi saaledes kjørte til, at tre af os fik, jeg kan ikke erindre for vist, om det var tg. eller mdl., og dermed var Slaget tabt. Vi kom ned til Rector, som rev vort Testimonium itu og gav os dem, idet han erklærede, at vi ikke kunne blive dimitterede i Aar. De to andre, af hvilke den ene var Amtmandens Søn, gik ud af Skolen og lod sig privat dimittere, men jeg var nødt til at blive. Vore Kufferter kunne udpakkes, og Vognen, som skulde have kjørt os til Aarhus om Eftermiddagen, maatte afbestilles.

Dette vakte almindelig Uvillie mod Rectoren og var vel ogsaa et af de stærkeste Stykker af hans Hensynsløshed. Hans Stilling blev ham piinlig, og han begyndte at tænke paa Forflyttelse. Dog dimitterede han endnu det følgende Aar, og da fik tre Disciple, der havde gaaet ti Aar i Skolen, istedetfor deres Testimonium, den Erklæring, at de gjerne kunne blive ved at gaae i Skolen, indtil hans Sønnesøn blev Rector ved den, om han saa vilde dimittere dem. Dette meente de dog ikke at kunne gaae ind paa: den ene af dem gav sig til at tage dansk juridisk Examen, den anden gik til Søes og den tredie stillede sig indenfor sin Faders Disk.

Det sidste Aar begyndte altsaa noget trent, men det gik dog, og jeg fik nu en Fornemmelse af, at jeg kunne magte min Opgave. Som Skolepoet vedblev jeg at hævde min Rang og jeg skrev et Par Gange Viser i Anledning af Frederik den Sjettes Nærværelse og Besøg paa Skolen, stundom ogsaa ved andre Leiligheder. Blev disse end vel modtagne og havde nogle af dem dengang baade andres og mit eget Bifald, saa veed jeg dog, at jeg aldrig dengang var synderlig tilfreds med dem, og at jeg siden klart saae, at de ikke duede. Et noget større Digt, som jeg skrev engang, da man vilde opreise en Mindestøtte for Frederik den Sjette i Jylland, og han i den Anledning lod bevidne sin Glæde herover, men tillige erklærede, at han ikke ønskede noget synligt Mindesmærke, men et i det danske Folks Hjerter, fik Neckelmann et Nys om, og vilde absolut have sendt til Kongen. Det kom der ogsaa, og hans Generaladjutant Bülow sendte et smigrende Brev med Kongens Tak derfor. Brevet fik jeg, men baade det og Digtet er for længe siden tilintetgjort.

Saa kom da Tiden i Efteraaret 1836. Jeg havde sagt Farvel til min Moder i Holbæk og min Slægt i Randers, og saa bevægede Toget sig som sædvanlig, kun ikke det foregaaende Aar, da det led nogen Forstyrrelse. Vi vare fire Studenter, som kjørte fra Randers i een Vogn til Aarhus, men til den sluttede sig deels i Vogn deels paa saa mange Rideheste, som kunne opdrives: Slægtninge og Venner og Skoledisciple. I Spørring Kro gjordes General-Holdt og der blev spist og drukket, medens Vogne og Heste spærrede Landeveien, indtil de fleste vare fortumlede og overstadige; saa vendte nogle, de adstadige tilbage, men de overstadige og udholdne satte sig atter til Hest og faldt af Hestene og ledsagede os til Thrige Kirke. Her udstødtes de sidste Lattertoner og Hurraa og Hyl, og her var Skilsmisken. Saa kørte vi trætte og stille til Aarhus, sov der om Natten, gik om Morgenen ombord paa Dampskibet til Kalundborg, følte os skilte fra Jylland, men sluttede os med ungdommelig Aabenhed og Glæde til Studenterne

fra de andre Byer og fyldtes af Glæde ved Tanken om Kjøbenhavn og Livet der, men ogsaa af Alvor ved Forestillingen om, at det endnu skulde prøves af Professorer hvad vi duede til, og at det vel kunne hænde, at en og anden, naar han blev veiet, blev funden for let.

Der var Glæde i mit Hjerter ved at være bleven Student i mit 25. de Aar, og en Gjenlyd af det Udbrud: *per tot discrimina rerum tendimus in Latium**. Men der var ogsaa noget andet end Glæde baade fordi jeg i min Alder bedre end adskillige af de andre kunne bedømme, at det dog endnu ikke var Latium med de rolige Blivesteder, og af andre Grunde. Jeg var kommen til Kjøbenhavn, men jeg havde hverken der eller noget andet Sted i Verden et Menneske af hvem jeg kunne vente 4 Skilling. I de to Aar, jeg var Gratist i Skolen havde Rectoren af kjærlig Omhu henlagt for mig af Legater, hvad han kunne, dog saaledes at det blev mig at udbetale ved Universitetet i tre trediedele, den ene efter Examen artium, den anden efter philologicum og den tredie efter philisophicum (eet Aar efter at jeg var blevet Student) vel at mærke: dersom jeg paa hvert Stadium fik laud, da disse Penge ellers udebleve. Jeg fik dem dog allesammen, saa vidt jeg nu erindrer, var det 91 Rdl. hver Gang.

* Igennem så mange farer styrer vi mod Latiums land (Æneiden 204-205).

Min Broder havde leiet et møbleret Værelse til mig hos en Murersvend i en Kvistleilighed skraas overfor Regentsporten for 4 Rdl. om Maaneden, og her blev jeg den første Nat saaledes tilredt af Væggetøi, at jeg vilde være flyttet den næste Dag, dersom det ikke havde været nødvendigt for mig, at drage al den Fordeel, jeg kunne, af de 4 Rdl. og følgelig ogsaa lide derfor alt, hvad jeg maatte. I denne Betænkningstid fik jeg da ud, at jeg engang maatte see at faa Regentsen, og skulde da møblere et Værelse. Hvis jeg altsaa, medens jeg kunne, møblerede et Værelse, havde jeg til den Tid indvundet Møblerne. Der blev da fundet et lille Kvistrum ligeoverfor Holmens Kirke i femte eller sjette Etage, som kunne faaes for 10 Pund om Maaneden, og dermed fulgte endda Løftet om varmt Vand een Gang om Dagen, nemlig om Morgenens, i en Tee-potte, men ingen anden Opvartning, og saa gjorde jeg mit Indkjøb: et gammelt Senge-sted 16 Pund, en ny Hømadras 16 Pund og et uldent Tæppe 16 Pund. Min Moder gav mig et Par Lagner, og min Faster Lund i Randers et. Sengen tjente foreløbig til Stol og Sopha, og Vindueskarmen til Bord, indtil jeg efterhaanden overkom baade et Bord og to Stole og endelig en Pult. Saaledes var jeg da Complet udrustet til at flytte ind paa Regentsen, naar det skulde være, thi Støvleknegt har jeg aldrig eiet, men ogsaa til at begaa mig imidlertid.

Familien Franck - en gammel håndværksfamilie

Af Zira O. Villadsen

I en tid, hvor teknikken får mange af vore gamle håndværk til helt at forsvinde, må det være aktuelt at fortælle lidt om en meget gammel håndværksfamilie, Franck, der i lige linie dækker tiden 1782-1982 i Randers.

Slægten kan i dag føres tilbage til en tysk præst, Georg Eric Franck, født 1626 i Lobenstein i Thyringen og død 1697 i Langenau efter at have været præst dér siden 1660.

Hans søn, Poul Daniel Franck, født 1661 i Langenau, var salthandler i Nürnberg. Hans søn, igen en Poul Daniel Franck, født 1695 i Nürnberg, kom til København som possementmagersvend og fik 1732 borgerbrev som possementmager. Han giftede sig i 1734 med Anne Catrina, datter af guldsmed Nic. Fuchs.

Nic. Fuchs var født i Riga ca. 1683 og fik 1702 borgerbrev i København som sølv- og guldsmed. Han boede under branden 1728 i Vimmelskaftet.

Når det drejer sig om håndværkere, hørte det sig til, at de rejste udenlands eller gik på valsen, som det også hedder, for at kunne betragtes som ordentlige håndværkere. Tit blev de så hængende og stiftede familie i det nye land. Possementmager Poul Daniel Franck

fik 5 sønner og 3 døtre, og alle sønnerne blev håndværkere. Den yngste, Hans Henrich Franck, var blikkenslager og kom til Randers 1781-82, måske hentet hertil af den initiativrige borgmester Carøe. Det har været umuligt at bevise, men meget taler for det. Stadfeldt nævner i sin bog om Randers i 1801 én blikkenslager, og det kan kun have været ham.

På samme måde kom ca. 1782-84 en norsk brøndmand til Randers, Sivert Henrichsen Oppen; også han blev og stiftede familie. Hans to døtre Zire og Mette blev stammødre til familierne Franck og Strand, navne som stadig fortæller om godt håndværk i Randers.

Familierne var meget traditionsbundne. De samme fornavne findes således i alle generationer. Navne som Zire og Sivert og Johan, kan i lige linie føres tilbage som opkald til 1660. Stavemåden kan variere, men det er jo også typisk for den tid.

På Østre Kirkegård ligger i et 4-personers gravsted 6 generationer Franck begravet. De første var ægteparret, der kom hertil 1782, og den sidste telegrafskontrollør Zira Franck i 1973.

Hans Henrich Franck var født i København 1753 og blev allerede som 9-årig forældreløs. Faderen døde 1757 og hans mor 1762. Moderen blev gift igen med possementmager Pauly, så det blev hans stedfar, der tog sig af opdragelsen. Hans Henrich kom sammen med en af sine brødre i lære hos blikkenslager Georg Smith.

28. september 1781 giftede han sig med Karen Pedersdatter. »... Vielsen fandt sted ved Hirchholm, i huset hos Madam Wilsted, hvor bruden tjente...« - i dag den gamle Postholdergaard, der tilhørte Hirschholm Slot. Struense og Dronning Caroline Mathilde boede dér 1770-71. - Mon Karen har mødt dem, og undret sig over deres skæbne? Karen kender vi intet til, men Hans Henrichs forlover var hans mester, Georg Smith.

Ægteparret finder vi i 1782 bosat i »Houmedegade i Randers«. Huset lå, hvor Konen med Æggene står i dag.

Deres eneste søn *Johan Daniel*, blev født 29. september 1782, og døbt 11. oktober 1782 i Sct. Mortens Kirke.

»Borgmester Carøe kører ved Auktion 5. Februar 1783, for Blikkenslager Franck, det ham beboede Huus, tilhørende den nyindkøbte Latinske Skole, efter mange Bud og Overbud, for 150 Rd.«.

Der findes i Auktionsprotokollen 1783 en dejlig beskrivelse af bygningerne omkring Helligåndshuset, der blev købt »paa Grund af, at den gamle Skole var aldeles forfalden«.

Byens kancelliråd og byfoged C. Voigt »forstrækker ham (Franck) med 350 Rd., imod 1te Prioritetsret, i mit tilhørende og iboede Sted, beliggende i denne Byes Houmedegade, strækkende sig fra den Latinske Skole-Port, og om til den Latinske Skole, og er bestaaende af 4 fags Huus, 2 Etager høj, med Grund, Gaards-Ruum og anden Herlighed«.

Hans Henrich Franck har som blikkenslager arbejdet med de ting, der hørte til blikkenslagerfaget. Vi ved ikke meget om, hvad det har været, men han har bl.a. været med, da Spindeskolen blev lavet i Jords-

monnet omkring 1790. Han har lavet lamper og ventilatorer dertil og repareret dem. Det kan vi læse i de gamle trykte fattigregnskaber.

1791 får han 1 rdl. og 1 mk. for lamper, senere samme år: 2 rdl., 1 mk. og 2 sk., og 1 rdl. og 12 sk. I 1792 får han 21 rdl. for lamper, hvad der må have været en større ordre, og 25. juni samme år får han 2 rdl. og 2 mk.

Til sammenligning får Sivert Oppen »for at kaste en Brønd og derudi nedsætte Pompe m.v.« 90 rdl. i november 1791, og så skal han endog have renter af sine penge. Drejer Jon Strand får, også i 1791, 12 rdl., 5 mk. og 11 sk. »for Rokker og Haspes Reparation«.

Det har ikke været nogen guldgrube at være blikkenslager.

I Randers Dagblad 1959 finder jeg denne notits fra 1784 i rubrikken Gamle Dage:

»Viborg 13. september. Henrich Franck fra Randers kommer, om Gud vil, til Viborg Tofte-Marked og medbringer alle slags Blikkenslagerarbejder af nyeste Facon og til billigste Priser.«

Jeg viste min far den, men han mente bestemt ikke, det kunne være familie. Min far havde værksted 1934-52 i Skolestræde, lige bag Helligåndshuset og få skridt fra det her nævnte hus. Først i 1973 fandt jeg ud af, at det var hans tipoldefar.

Hans Henrich findes let i markedsprotokollen 1783, 1784 og 1785. Den er bevaret og befinder sig på Landsarkivet i Viborg. 1783 har der været i alt 64 markedsgæster til Viborg Tofmarked. Deraf er de 16 fra Randers.

Købmænd, bagere, bogbinder med guldbundne bøger, guldsmed, feldbereder, parykmager, galanterihandler, ja selv en enke efter en kræmmer i Randers tilbyder sig med auktionsvarer. En broget flok fra alle de forskellige sociale klasser.

I markedsprotokollen lå en lille seddel: »at NN fra NN er til den i NN her i Byen holdte Marked hiidkommen med lovlig Pas, det attesteres, og da han eller hun agter at begive sig herfra til NN-Marked den NN næstanstundne, haver han/hun

S. Francks værksted og bolig 1851-ca. 1890 i Vestergrave.

paa denne Reise i alle Maader, at holde sig allernaadigste Forordning 13de Feb. 1775, allerunderdanigst efterretteligt.-

Viborg den NN NN«.

Altså ikke for megen pjank på vejen hjem!

Der skal ikke megen fantasi til at forestille sig de forskellige randersborgere gå eller køre med stive hestevogne til og fra marked med deres fremstillede ting.

Borgerskab for Hans Henrich Franck har ikke kunnet findes, det må være gået tabt. Derimod findes han i Borgervæbningen 1787. 2. Geled nr. 46. - 1789 står han i en mandtals- og skattemånde til »0 Rd., fattig og ved Sprøjten«. Han var altså også brandmand. Til fattigvæsenet er han lignet i 1808 og 1809 til at betale 1 rdl., 1812 til 48 mk. - Til sammenligning står drejermester Knud

Strand til 32 mk. og brøndmand Sivert Open til 64 mk.

Rig bliver han aldrig; tværtimod er der kun lige til dagen og vejen, men han svarer sine skatter og terminsrenter og får det daglige brød.

Statsbankerotten får følger mange steder i disse år, og familien her går heller ikke ram forbi. Huset i Houmeden trues med tvangsauktion 1816, men reddes i sidste øjeblik ved, at der lånes 350 rdl. af Magistratens og Overformynderiets midler til indfrielse af gælden på huset.

Karen Pedersdatter dør 30. april 1816, 72 år. Et gammelt brev i kirkeregnskaberne fra 1830:

»Herr Blekkenslager Frank har ladet sig udviise en begravelss Plads til 4 Liig paa denne Byes Kijerkegaard uden for Øster

Port paa dets nordre Qvarter. Et hver Gravsted er 4 Al. lang fra øster til vester og 2 Al. bred fra sønden til norden, som for Frank eller Familie afbenyttes, 50td Aar imod at betale til St. Mortens Kirke for et hvert Liig der nedsættes hvad her nu eller i tiden maatte bestemmes og da han har betalt, fæste af samme Plads med 5RD 2M 3SH anmodes Dhr. Forstandere for St. Mortens Kijerke i Randers at udstæde Ejen-domsbrev paa bemelte Plads.

Randers d. 30. april 1816. Joh. D. Hjulby.«

Karen får, som den første, sit sidste hvilested her. Gravstedet er bevaret i dag, og i alt 6 generationer, 12 voksne og nogle småbørn, ligger her. Min faster, Zira Franck, født 1890, er som den sidste begravet her 1973.

Deres søn *Johan Daniel Franck* er blevet uddannet som blikkenslager hos sin far. Borgerbrev, kan jeg ikke se, han har fået, han er blevet rykket fra Raadstuen. Man må vel så gå ud fra, at han har fået det bragt i orden.

Han blev 3. april 1811 viet i Sct. Mortens Kirke til Zire Oppen, født i Randers 10. oktober 1786. Hun var datter af brøndmand Sivert Henrichsen Oppen og Anne Pedersdatter. Vi kan se i fattigvæsnets regnskab, at der er blevet skænket 7 rdl. til de fattige ved den lejlighed.

Zire flytter ind hos sine svigerforældre i Houmeden, og de 3 første af deres børn bliver født her.

1817 må huset i Houmeden opgives, da der ikke er betalt terminsrenter. Begravelsen af Karen og betalingen for gravstedet har sikkert taget pengene.

Zires far er lige død, og hendes moder, der får lov at sidde i uskiftet bo, tilbyder hele familien at flytte ind hos sig.

Sivert Oppen har 1801 købt en lille ejendom matr. 767, på hjørnet af Nordregrave og Ladegårdsgade. Her flytter de nu ind. Zires mor tager kærligt imod Johan Daniel, Zire og deres tre små børn, det fjerde er stærkt på vej, og også Johan Daniels far, Hans Henrich er der blevet plads til.

Johan Daniel sætter følgende annonce i Randers Amtstavis 1827, smukkere ord om en svigermoder kan vist ikke siges:

»Det blev min tunge Lod, at bekendtgjøre fraværende Slægt og Venner: at min retsskafne Svigermoder Anne Pedersdatter, Sal: Sivert Opens, har stridt og vundet den gode Strid. Tilfreds og blidt omskikkede hun i Dag Tiden med Evigheden, efter 8te Dages Sygeleje, i hendes 73de Aar. En Datter modtager hende i Evigheden og en Søn og to Døtre begræde her hendes Tab.

Hvad jeg, der ødelagt ved Tidsomstændighederne 1817 maatte, med en talrig Børneflokk og en gammel Fader, tye til hendes kjærlige Moderomhue, skylder hende, lader sig kun føle. - Hun er hos Gud, men hendes Minde skal leve blandt os.

Randers den 20. Februar 1827.

Johan Daniel Franck.«

Hendes og Sivert Oppens gravsted ligger lige bag Francks.

Her i Ladegårdsgade får familien nu sine bedste år. Johan Daniel slider i det, og familien trives og ni børn vokser op. Kikker vi igen i fattigregnskabet, ser vi, at også han laver lamper og ventilatorer til fattigvæsnet.

1819 får han 5 rbd. og 80 mk., og senere samme år 5 rbd. og 10 mk. for blikkenslagerarbejde. 1819 for ventilatorer 1 rbd og 80 mk. og for lamper 3 rbd. og 64 mk. 1824 får han for 12 ventilatorer a 4 mk., 8 rbd. Han er ansat til at betale til de fattige 1818 2 rbd., og i 1819 og 1820 1 rbd.

Heller ikke han bliver rig, tværtimod har han svært ved at klare skolepenge, skatter m.m. Der findes en del pantebreve, men han får dem betalt og klarer sig.

Det var nu ikke noget, der kun gjaldt for ham. Pengeombytningen i 1816 var slem for mange, og det tog lang tid at komme oven på igen med pengesagerne.

Børnene klarer sig pænt, kun den mindste af drengene giver dem problemer. Han er

svagelig, er ofte syg. Man kan se, at faderen søger hjælp til denne lille knægt, men hjælpen afslås.

Den 31. juli 1830 dør den gamle blikkenslager Hans Henrich hos dem. Dødsannoncen over ham er også skrevet af Johan Daniel:

»Efter 2 Aars tiltagende Svaghed og 8 ugers bestandige Sygeleje, behagede det Forsynet, i Løverdags Eftermiddag Kl. 3: at bortkalde til et bedre Liv, min gode gamle Fader, Blikkenslager Hans Henrich Franck, i sin Alders 78de Aar.

Dette bekjendtgjøres herved for fraværende Slægt og Venner.

Randers den 2. August 1830.

J. D. Franck, Blikkenslager.«

1831 må huset sælges, men familien bliver boende, nu som lejere. De har et godt familiesammenhold. Ser en del til Zires søster Mette, der er gift med drejermester Knud Strand, og de har også forbindelse med Zires broder Henrich, der er skolelærer i Boeslum. Alle tre familier har mange børn, ni stk. er der hos dem alle.

Ved fadderne til Zire og Johan Daniels børn dannes der er morsomt mønster. Første barns faddere er ren familie, andet barns byens honoratiories og tredje barns naboer. Dette gentages. Hvorfor holder Kammerherreinden på Overgaard et barn over dåben for en fattig blikkenslager? Ligeså byens store købmænd og deres hustruer? Kammerraad Andersen?

27. februar 1833 dør Johan Daniels kone Zire. Han er nu dybt ulykkelig, står alene med ni børn, hvoraf de fem er under 14 år.

Dødsannoncen fra Randers Amtsavis:

»Med inderlig Vemod tilkjendegives fraværende Familie og Venner, at min uforglemmelige Kone, Sire Open, efter 11 Dages Sygdom, ved en blid og rolig Død gik over til et bedre Liv den 27de f.M. i sit Alders 47de Aar. I 22 Aar var hun min trofaste og kjærlige Ledsager paa Livets Veij. - 9

Børn hvoriblandt en meget svagelig Dreng, føle smerteligt, med mig Tabet af en omhyggelig og kjærlig Moder. - Til de ædle Menneskevenner, som saa godhedsfuld søgte at lindre vor Trang, under min og Kones samt 3 Børns Sygdom, aflægger jeg tillige min underdanige Taksigelse.

Randers, den 1ste Marts 1833.

Joh. D. Franck, Blikkenslager.«

25. marts 1836 vies i Råby Kirke blikkenslagermester Johan Daniel Franck og pigen Mette Marie Nielsdatter. Han er da 53 år og hun 35 år. Om hun har været husbestyrerinde hos ham før giftermålet, eller han har klaret sig alene med hjælp fra de store piger, ved vi ikke. Ægteskabet varer kun et år. 17. april 1837 dør Johan Daniel, 55 år.

Skiftet efter ham er noget indviklet, men ved fælles hjælp, og især ved svogeren Knud Strands, bliver det afsluttet. Der sker bl.a. det, at Mette Marie føder en lille dreng 13. august 1837, der jo selvfølgelig kommer til at hedde Johan Daniel efter sin far. Ved dåben er det hans halvsøskende, »mosteren« Mette Strand og en fætter Strand, der er faddere.

I skiftet er der lidt blikkenslagerværktøj: 1 lodovn vurderet til 1 rbd., 27 hamre og 2 små ambolte til 5 rbd. Mon ikke sønnen Carl har fået det?

Kort tid efter flytter Mette Marie tilbage til Råby sammen med drengen. De får begge fattighjælp fra Randers Kjøbstad. Vi kan følge Johan Daniel, hvorimod hans moder bliver borte. Måske er hun blevet gift igen, eller måske har hun igen ernæret sig ved skræddersyning, som der står i en folketælling fra Råby 1834, hvor hun da bor hos en broder.

Drengen kommer til landbruget, og dør som husmand i Sødring 1895.

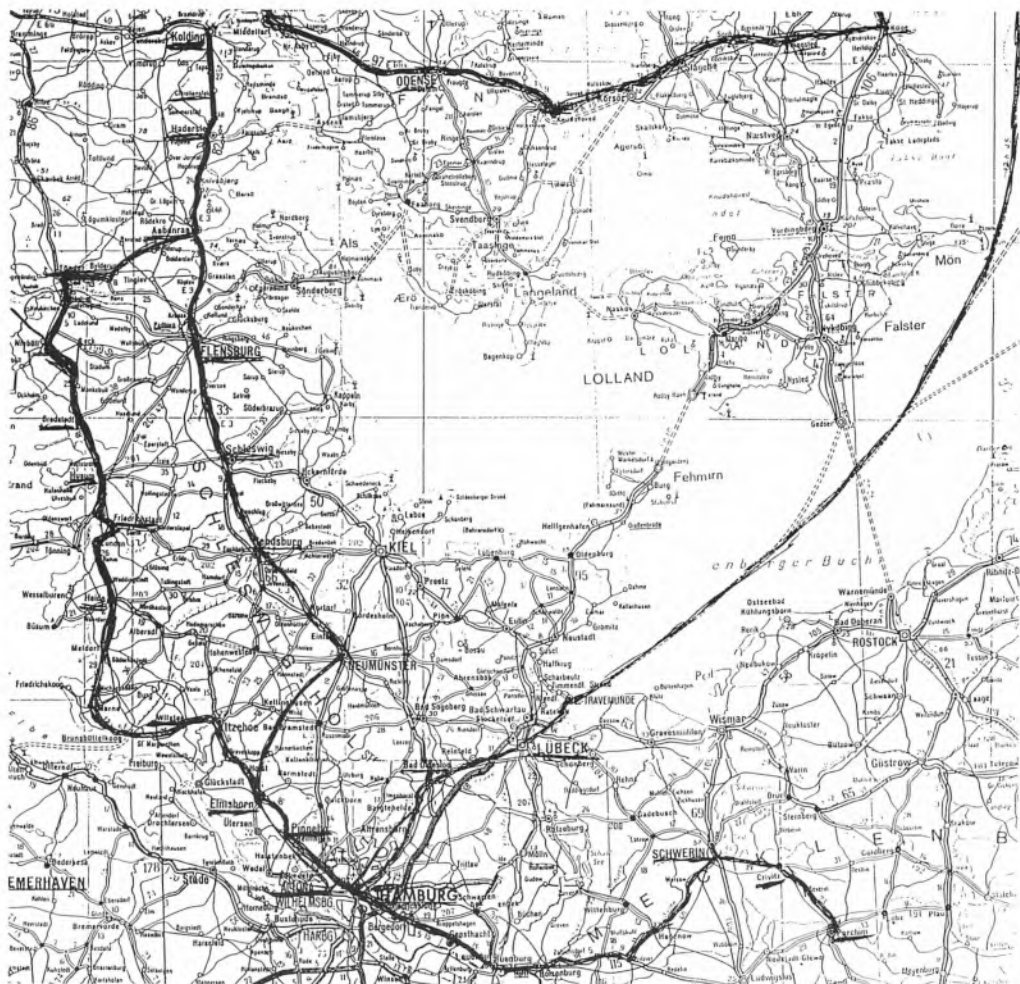
To af de ældste børn bliver boende i Ladegårdsgade og passer de små søskende, indtil de kan klare sig selv. Broderen Carl aflægger svendeprøve som blikkenslager 26.

juli 1837, lige efter faderens død, »laver en Kaffe-Filtrer Maskine med Fyrfad og een Themaskine, alt af Blik«. Han gifter sig 1844 i Randers og nedsætter sig som blikkenslager i Viborg. Søsteren Charlotte står som husholderske for broderen og de små søskende i folketællingen 1840. Hun gifter sig i 1841, men bliver i byen, og da er den mindste af drengene, Niels, kommet i urmagerlære.

Sigvard Franck, der er nr. tre af sønnerne,

er født 5. juni 1817 og er tidligt kommet hjemmefra. Da han bliver konfirmeret i 1831, bor han hos sadelmager Hoppe i Houmeden. Måske er det her, han får lyst til sadelmagerfaget. Han er ikke hjemme, da faderen dør.

Vi finder i raadstueprotokollen december 1836: »at sadelmager Lemme, begjærer indmeldt til at paase Svendestykke, forfærdiget af hans Dreng Sivert Franck« - og senere: »Sadmagerlærling Sivert Franck mødte og

Sigvard Francks naverrute gennem Slesvig-Holsten.

Großherzogthum
Mecklenburg-Schwerin.

Wanderbuch

gültig im Fürstenthum Mecklenburg
für den Regimentsfeldwebel Leopold Franz
aus Trarbach

Gegenwärtige Wanderung vertritt die Stelle eines Passes
und enthält zwei oder dreißig Blätter, die mit der Seitenzahl
bedruckt sind.

Gebühren 20/10

Schwerin.

Bedruckt und zu haben ist bei Hoffmanns.

2

Signalement

des Regimentsfeldwebels Leopold Franz.

- 1) Geburtsort } Trarbach
- 2) Heimathsort } Trarbach
- 3) Religion evangelisch
- 4) Alter 24 Jahr
- 5) Größe 5 Fuß 4 Zoll
- 6) Statur mittel
- 7) Haare gelblich
- 8) Augen blau
- 9) Nase } gerade
- 10) Mund } gerade
- 11) Gesicht langf.
- 12) Besondere Kennzeichen Keine

Eigenthätiger Unterschrift
des Weislichen:

Leopold Franz

3

Leopold Franz auf ein 1/2 Meil. 1848
zu Trarbach und Regimentsfeldwebel
Leopold Franz ist ein evangelischer
Militärsfeldwebel, der Mecklenburg
aus Trarbach, in der Provinz
Mecklenburg, geboren ist. Er ist 5 Fuß 4 Zoll
hoch, mittelgroß, mit gelben
Haaren, blauen Augen, gerader
Nase, geradem Mund, langem
Gesicht. Keine besonderen
Kennzeichen. Trarbach,
am 27. Januar 1848.

4

1/2 Meil. Schwerin 1848

Leopold Franz auf ein 1/2 Meil.
zu Trarbach und Regimentsfeldwebel
Leopold Franz ist ein evangelischer
Militärsfeldwebel, der Mecklenburg
aus Trarbach, in der Provinz
Mecklenburg, geboren ist. Er ist 5 Fuß 4 Zoll
hoch, mittelgroß, mit gelben
Haaren, blauen Augen, gerader
Nase, geradem Mund, langem
Gesicht. Keine besonderen
Kennzeichen. Trarbach,
am 27. Januar 1848.

Schwerin.

11

1848

Polizei-Behörde
Herr Ober-Polizeibehörde
Leopold Franz
1848

Herr Ober-Polizeibehörde
Leopold Franz
1848

Herr Ober-Polizeibehörde
Leopold Franz
1848

S. Francks naverbog
med signalement og ind-
stemplinger fra sadel-
magersvendens ophold
i Schwerin, Hamburg-
Altona og Rendsburg.
E. Falsig fot.

foreviste sit af ham forfærdiget Svendestykke i Sadelmagerproffession, 1 liden Hovedtøj, til at paase dette var Sadelmagerne Mouritzen og Lund mødte«.

Vi har nu 4. januar 1837. Sigvard Franck tager på valsen som håndværkssvend. Vi kan følge ham ganske nøje, idet hans vandrebog er bevaret. En vandrebog var både et slags pas og en skudmålsbog, som også kunne bruges i udlandet. Vi finder ham i 1840 i Parchim, en lille by i Mechlenburg. En anbefaling viser, »at han siden august har arbejdet her med uld-overtrækning (?) siden 22. september«, og at han får udrejse til Swerin. Derfra tager han mod Hamburg og når Altona 24. januar 1849. Han arbejder her til 30. marts, og fortsætter nu mod Rendsburg med jernbanen - sikken en luksus! - rejser dengang foregik ellers på gåben. - Han når Slesvig 31. marts, videre mod Flensborg og Åbenrå, som han når 3. april. Her arbejder han ca. en uge og fortsætter så 10. april til Haderslev. Arbejder her til den 22. april, og er næste dag i Christiansfeld. Derfra mod Kolding, men her sker der noget. Vi husker alle 3-års krigen. Der står i vandrebogen en notits af Hauptmand Wrangel: »Darauf nach Hadersleben, durch unsere Posten« - altså tilbage igen. Han er i Haderslev 26. april, i Tønder 27. april, Bredsted nås den 28. april, og han bliver sendt af sted mod Frederiksstad og Husum, videre til Heide og Wilster - og det er ikke med tog, nu må han pænt trave ad landevejen - pengene er væk! - 4. maj går det til Elmhorn, Altona nås 9. maj, så til Oldsloe og Lübeck, som han når 3. juli. Derfra skal han videre med båd til København, men han mangler rejsepenge. Det Kgl. danske Konsulat lægger penge ud til rejsen - men kun til Dragør! 8. juli når han København, og rejser - eller rettere går - videre mod Roskilde efter et par dages karantæne i København. Han når Roskilde 11. juli og fortsætter til Køge, hvor han finder arbejde i ca. 6 uger, så har han penge på lommen igen. - 28. august er han i Ringsted, i Nyborg 30. august. Herfra kommer han til Odense, hvor han »Med Flid og Troskab« arbejder hos C. Seiden-

flod til 27. december. Nu vil han hjem, det går mod Kolding, Vejle, Viborg, som han når 1. januar 1850. I Viborg bor hans bror Carl, som er blikkenslager; de får sig sikkert en god snak. Han bliver i Viborg til 12. januar, men så har det også taget ham et helt år at komme fra Swerin til Randers.

Han vil nu være selvstændig mester, så 24. september 1851 »fremviser han paa Raadhuset, en af ham forfærdiget Mesterprøve, en engelsk Sadel og en Sadelbom, efter Baritz Metode. De indmeldte Skuemestre Andersen og Stæhr, erklærer at Mesterprøven var antagelig og udført af Franck selv. Da Magistraten ej heller fandt noget på Fremvisningen at udsætte, blev bemeldte Sigvard Franck, erklæret for Mester i Sadelmagerproffessionen«.

Samme år, 9. oktober 1851, kan man læse i Randers Amtsavis, at Sigvard Franck har nedsat sig som selvstændig hos farver Ernst i Vestergrave. Huset, matr. nr. 188, er i dag fredet. Det er det gamle smukke hus, hvor der findes en antikvitetsforretning. Løbesedler blev uddelt i byen. Jeg har en af de originale fra den tid liggende.

Sigvard Franck blev gift 2. september 1853 i Sct. Mortens Kirke med Maren Sundstrup, datter af skrædder Anders Sundstrup i Rosengården. I folketællingen 1850 er Maren Sundstrup husholder for farver Ernst, så det er nok der, de har lært hinanden at kende.

Der er fem børn i dette ægteskab, to døtre og tre sønner, den sidste af dem koster moderen livet, idet Maren dør 3. oktober 1863. Han står nu alene med 5 børn, hvoraf det ældste er knap 10 år. Han gifter sig ikke igen.

Sigvard Franck har meldt sig frivilligt som sadelmager hos 5te Dragonregiment. Hans venner siger: »Hvor tør du dog, tror du ikke krigen kommer?« - »Næh, det bliver såmænd kun til snak«. Men krigen kom, og han måtte af sted.

Regimentsordre, Skanderborg-Niels: Den 2. november 1863 pkt. 2: »I overensstemmelse med Forslag fra 5. Eskadron, ansættes Sadelmagermester Sigvard Franck, midlerti-

For Byens og Omegnens Beboere tillader jeg mig herved at bekendtgjøre, at jeg har erholdt Borgerkab som Sadelmager her i Byen, og som saadan anbefaler mig til Enhver, som vil betro mig sit Arbejde af hvilketsomhelst Slags til Jaget henhørende. S. Franck,
boende hos Jarver Ernst.

Annonce i Randers Amtsavis d. 9. oktober 1851.

dig som Sadelmager ved 5. Eskadron, fra i Dag at regne« (Skanderborg-Niels var en kendt hverver).

Han er tilbage i Randers 18. november 1864. (Medalje 1864). Hvordan han har klarret det med børnene, ved vi ikke meget om. Kun at Zira, født 1859, kommer til Viborg hos en sadelmagerven Mouritz Knag. Han har boet lige over for Landsarkivet. De havde ingen børn selv og fik siden lov til at adoptere hende. Zira Juul har fortalt sine børnebørn om, hvordan hun som lille pige længtes så forfærdeligt efter sin far og sine søskende, at hun gik den lange vej hjem til sin far, og satte sig på trappestenen, men der var slet ingen hjemme. Det må have været en hård tur for en lille pige på 4-5 år. Hun fik det i øvrigt godt, og mistede aldrig kontakten til sin far og sine søskende.

Sigvard Franck oparbejdede en god, solid forretning. Han blev velanskreven som håndværker. Der fortælles om ham, at han var en ordensmand. - En svend var ved at lave en agestol og satte søm i armlænet, ikke så nøje åbenbart, så den »gamle« lavede vrøvl: »Hvad er det for noget griseri? - Sømmene skal sidde med samme mellemrum!« - »Jamen, der skal jo læderstrimler og messingsøm over, så ses det ikke!« - »Næh, men hvis det engang skal repareres, skal man ikke sige, at der laves sådant et griseri hos Franck!« - Sømmene kom op igen!

De to ældste sønner blev sadelmagere. Til megen sorg for faderen kom den ældste søn, efter at være udlært, syg hjem fra udlandet og døde i København 13. februar 1877. Han ligger begravet i familiegravstedet i Randers, samme sted som sin oldemor.

Sigvard Franck tilbragte sine sidste år hos søn og svigerdatter. Hjælp lidt til på værkstedet og nød sine børnebørn. Han døde 5. maj 1896 og er begravet samme sted som sin mor.

Sønnen *Sigvard Henrik Oppen Franck*, er født i Vestergrave 15. maj 1861 og blev som nævnt sadelmager. Han var lærling hos regimentssadelmager H. Lund 1875-79. Fik medalje for sit svendestykke: en stor lænestol betrukket med rødt plys og med klunker. Arbejdede nogle år hos sin far og på andre værksteder i byen.

Vi kikker lidt i hans vandrebog, udstedt 10. maj 1882 af politimesteren i Randers. Der står, at han er middel af højde, har lyst hår og blå øjne. - At han kan legitimere sig ved en skudsmål-bog og en seddel fra sin mester. Mon det kan være en anbefaling? I rubrikken om, hvor mange penge han ved vandrebogens meddelelse fandtes at være i besiddelse af, står der: »Tilstrækkeligt«, hvor meget det så er, må vi gætte os til. Videre står der, at »han agter at rejse herfra til Aarhus og paa denne Rejse passere per Jernbane. Paa Grund heraf, og da han for mig har legitimeret sig som berettiget til at foretage denne Reise, er min tjenstlige Begjæring til Alle og Enhver, som bemelte Sadelmager S. H. O. Franck maatte forekomme, at de ham paa fornævnte Rejse uhindret vil lade passere, forsaavidt han holder sig efterstaaende Regler efterrettelig.« - Ak ja, det er nu nemmere at komme til Århus i dag!

Han arbejder i Horsens 1882 og i Esbjerg 1886, iflg. samme bog. Han aftjener sin værnepligt som sadelmager, er menig ved artilleriet fra 3. oktober 1883 til 31. marts 1889.

Kommer på korporalskole, bliver underkorporal 15. juni 1884 og sadelmagersergent 20. august 1900, knyttet til 5. dragonregiments 1. eskadron, som regimentssadelmager. Får hæderstegn for 8 og 16 års tro tjeneste.

Sigvard Oppen Franck blev viet 22. oktober 1889 i Sct. Mortens kirke til Juliane Jacobsen, datter af værtshusholder Mogens Jacobsen og Ane Pedersdatter på Frederiksplads. Hun var født i Randers 19. maj 1864. Samtidig med giftermålet overtager han faderens værksted, og bliver selvstændig mester. Hans første værksted ligger i Storegade 10, hvor de også har lejlighed. Senere flytter de til Brødregade 23 og får der mere værkstedsplads og en lille butik.

Han blev en meget kendt skikkelse i Randers. Var stifter af Randers Sadelmagerlaug, og dets formand til sin død. Han var en overgang med i laugets styrelse i København. Medlem af Randers Borger- og Håndværkerforening og aktivt medlem af Sangforeningen. Som håndværker var han, som faderen, kendt for godt og solidt arbejde. Han arbejdede både med seletøj og polstring af møbler.

Der eksisterer en morsom historie om en af hans svende. Det var mens Christian X som ung prins boede i Randers. Prinsen havde fået lavet nogle stole på værkstedet, og svenden afleverede dem til ham. Prinsen mærkede på stolesæderne, mente, de måske var lidt hårde, hvorpå svenden svarede, at de var i orden, men prinsen kunne vel få et par dragoner til at hoppe lidt i dem, så blev de nok blødere!

Jeg så engang i 60erne på en udstilling med gammelt legetøj fra Museet i vinduerne hos S. C. Sørensen forskellige små hestevogne, hvor hestene havde rigtigt seletøj på, og også nogle meget flotte gyngeheste. Min far gjorde mig opmærksom på dem og fortalte mig, at han selv ca. 1900 havde været med til at pakke dem ud til julehandlen. Legetøjet kom fra Berlin, han kunne endda huske navnet på firmaet. De har helt sikkert pyntet flot i vinduet på Brødregade. De gik som varmt brød. Far syntes, at det var morsomt at se dem igen, og især det, at noget af legetøjet i det hele taget havde overlevet.

Der var fire børn i ægteskabet. En søn og tre døtre, hvoraf en døde som 3-årig af en meget slem skarlagensfeber. Den ældste dat-

S. FRANCK.
Sadelmager
 & *Tapetserer*
RANDERS.

Udvalg af Seletøi,
 Ridetøi samt Reiserekvisiter m.m.
 Bestillinger paa Alt til
 Fagét henhørende udføres
 hurtigt og solidt.

Fra værksted og bolig Storegade 10 ca. 1894. Fra venstre: En svend - sadelmager Sigvard Oppen Franck med sønnen Sigvard Henrik Oppen Franck foran - og bedstefaderen Sigvard Franck - og to læredrenge - bag dem Marius Franck, f. 1863.

ter, Zira Franck, var knyttet til post- og telegrafens i Randers; den yngste Anne Marie tog til København, hvor hun døde 1989. Sønnen blev sadelmager, og ham hører vi nærmere om senere.

Sigvard Franck døde pludselig 9. februar 1924 af hjertestop uden forudgående sygdom. Han blev begravet med militær honnør i familiegravstedet. Ifølge de gamle aviser, har det været en meget stor begravelse med et væld af signerede kranser.

Sønnen *Sigvard Henrik Oppen Franck*, blev født i Storegade 27. august 1891. Han gik i den Bay Kierketerpske Borgerskole. Fra denne klasse holdt de sammen hele livet, mødtes gerne en gang årligt til en lille skovtur, helst i hestevogn, helt op i 60'erne. Han kom i lære som sadelmager hos sin far, gik på teknisk skole og fik bronzemedalje for sit svendestykke: en lænestol. - Tog derefter en tur på valsen gennem Tyskland og

gik over Alperne til Schweiz. Hans vandre- bog er knap så spændende, det er stempler, der dominerer den, men han har skrevet en dagbog fra den første tid, som er bevaret. Han var især glad for Köln, Zürich og Davos. Han kom hjem 1914, blev indkaldt til militærtjeneste 27. april 1915 og aftjente ligesom faderen sin værnepligt som sadelmager ved artilleriet og blev derpå knyttet til 5. dragonregiment. Blev fastansat 7. december 1927 som regimentssadelmager, steg i graderne og var kaptajn-løjtnant ved sin afsked i 1955. Han blev viet 6. november 1917 til Dagmar Katrine Pedersen, som var født i Randers 10. august 1893 og datter af træskærer Peder Hans Pedersen og Birthe Josephsen.

De første år hjalp han sin far på værkstedet, overtog det ved faderens død. Det bestod af et militært og et privat værksted, der sagtens kunne passes samtidig. Den militære del bestod vel først og fremmest i at

efterse og sørge for at holde materiellet i orden. Dertil fik han hjælp af menige sadelmagersvende, der så reparerede og syede under hans anvisning. Det meste foregik i hånden med to nåle. Der var en symaskine fra hans fars tid, en af de første, der var lavet. Det var en hel festforestilling, når der blev syet på den. Kun far og en af svendene kunne få den til at makke ret. Den private del var meget blandet. Tæpper var dengang i lange baner, der først skulle skæres til, og så kastet sammen med stærk tråd og ganske små, tætte sting, noget, min mor kunne hjælpe med og var meget god til. Der var stole og sofaer, der skulle polstres og repareres. Madrasser skulle stoppes om eller laves som nye. Markiser til byens forretningsfolk skulle syes og repareres, tages ned om efteråret, og så sættes op igen, når solen kom frem. Portierer var også noget, sadelmageren, eller tapetserereren, som det også hed, ordnede. I øvrigt alt i læder, lige fra livremme, sadler, seletøj og gamacher til kuffeter. Jeg har en meget fin og stor gammel læderkuffert stående, men det er nu ikke far, der har lavet den, det er farfar eller måske oldefar.

Far var en meget dygtig håndværker, han har haft mange lærlinge og været skuemester ved mange svendeprøver. Var der problemer med at få sadlen til at ligge rigtigt for især konkurrencerytterne, var det far, der hjalp dem. Specialopgaver inden for hans fag, det var lige ham. Spritfabrikken brugte nogle meget specielle lærreder i gærfermstillingen. De skulle laves meget nøjagtige, og der blev lavet et hold hver måned i alle de år, jeg kan huske. Da far gik på pension, måtte han love, at han og mor ville vedblive at sy disse for spritfabrikken. Mørklægning af spritfabrikken i 1940 var et større arbejde med alle de mange store og små vinduer, men det blev løst perfekt.

Fyrtårnet og Bivognen husker vel alle? Da deres filmkarriere var forbi, fandt Bivognen på, at de skulle lave et cirkus. Teltet dertil lavede sejlmager Chas. Mortensen i Randers. Der skulle være premiere i Randers 2. påskedag, årstallet husker jeg ikke,

Butik og bolig i Brødregade 23 ca. 1900.

men det har været i 30'erne. Far fik jobbet med at montere stolesæder, tæpper, portierer m.m. Det skulle være rødt plys, der kom i enormt store ruller, og det trævlede, så selv i privaten måtte vi døje med det.

Far havde værksted en tid i Møllegade hos arkitekt Værum, men flyttede 1934 ned i Skolestræde, hvor der blev god plads til både militært og hans private gøremål. Ovenpå var der en stor, men gammel lejlighed, noget besværlig, men hyggelig.

De stive vogne fra kasernen forspændt dragonheste kom med materiellet til far. De kunne lige passere gaden, og det larmede meget, når de kom kørende i det smalle stræde med brosten.

På den nye dragonkaserne, der blev bygget på Mariagervej og blev færdig 1938, var der lavet værksteder til smeden, bøssemageren, mekanikeren og sadelmageren, så far flyttede sin arbejdsplads. Da tyskerne 1942 ikke ville have dansk militær vest for Lillebælt, måtte far flytte med til Svendborg. Han kom i den periode hjem på forlænget orlov, en lang lørdag/søndag hver måned, og blev selvfølgelig interneret sammen med dragonerne 29. august 1943. I 1952, da dragonerne flyttede til Holstebro, foretrak far at blive overflyttet til ingeniørtropperne i Randers. Han havde da kun et par år tilbage af tjenestetiden, og blev Ridder af Dannebrog ved afskeden i 1955.

Han var, som sin far, i mange år formand for sadelmagerlauget. Naverlauget i Randers og Randers Sejlklub havde hans store interesse, og også dér var han i lange perio-

der formand eller med i styrelsen. Han købte en sejlbåd, da han blev pensioneret og genoptog sejladsen på Randers Fjord.

S. H. Oppen Franck døde 2. december 1970 efter kort tids sygdom.

Sønnen *Flemming Oppen Franck*, født 5. juni 1922 blev udlært som maler i Åbyhøj. Kom tilbage til Randers, hvor han i mange år har været selvstændig malermester og især har arbejdet for Boligforeningen. Han er nu gået på pension og nyder, at der kan blive tid til sammen med sin kone at kunne sejle på Randers Fjord eller endnu bedre: Limfjorden.

Ingen af hans fire sønner er blevet håndværkere, men mellem de mange efterkommere, der er efter blikkenslager Franck, findes der endnu enkelte håndværkere.

200 års godt håndværksarbejde i Randers er slut.

KILDER:

Matthias, Simon: Evangelische Pfarrerbuch.

Københavns Stadsarkiv: Borgerbreve.

Landsarkivet København: Possementmagerlauget.

Landsarkivet København: Skifteprotokoller 1706-1762.

Politikens: Sølvsmede.

Viborg Landsarkiv: Randers Købstad, Auktionsprotokol.

Viborg Landsarkiv: Randers Købstad, Skøde- og Panteprotokoller.

Viborg Landsarkiv: Randers Købstad, Brandtaxationer.

Viborg Landsarkiv: Randers Købstad, Præstearkivet, Sct. Mortens sogn.

Viborg Landsarkiv: Viborg Købstad, Markedsprotokol 1776-97.

Hærens Arkiv: Soldaterpapirer.

Randers Lokalhistoriske Arkiv: Fattigregnskaber.

Randers Amtsavis.

Randers Dagblad.

Stadfeld: Randers Købstad.

Randers Sadelmagerlaugs Jubilæumsskrift 1946.

Personlige papirer.

Kirkebøger og folketællinger.

En sadelmagerklemme fabrikeret 1933 af S. Franck.

Højskoleforeningens Ungdomsforening i Randers

Erindringer om dens virksomhed, specielt under besættelsen

Af Holger H. Jensen, Ellen Jørgensen og Kirsten Stenz

Højskoleforeningen i Randers er stiftet 1885. Allerede i 1908 begyndte man et ungdomsarbejde. Lederen var i de første år malermester N. A. Markussen. Fra 1. oktober 1918 overdrog man ledelsen til en sekretær, der havde samme funktion som senere ungdomsforeningens *formand*. Blandt andre var pastor M. Ring, Ørsted (senere formand for »De danske Ungdomsforeninger«), en ivrig igangsætter.

Ved hjælp af indsamlede midler og med støtte fra Højskoleforeningen, Grundtvigske Konvent og andre lykkedes det at købe en ejendom, Burscesgade 3, hvor nu Frelsens Hær har til huse. I denne bygning etableredes »Grundtvigsk Ungdomshjem«, og det var virksomt fra 9. november 1919. Det var et pensionat, hvor unge under uddannelse og skolebørn fra oplandet, der havde stor afstand til hjemmet, kunne bo og spise.

Margrete Bak (senere moder til blandt andre Kirsten Stenz) blev bestyrerinde, og hendes veninde, Marie Jensen, blev økonoma. De havde - skønt begge jyder - trufet hinanden på Bogø Ungdoms- og Kostskole og fik nu nogle gode arbejdsår på ungdomshjemmet i Randers. De blev respekteret og afholdt, og de evnede at skabe

en hyggelig og hjemlig atmosfære. Mange unge - ikke blot pensionærerne - mødtes på ungdomshjemmet, hvor de arrangerede underholdning om aftenen, og man fulgte også højskole- og ungdomsforeningens møder på Højskolehotellet i Middelgade.

Mange af de unge mennesker, der kom i ungdomsforeningen, forlovede og giftede sig med hinanden. Dette gjaldt også for lederne. Eksempelvis ægtede ungdomsforeningens mangeårige formand, lærer N. P. Søndergaard, d. 21. nov. 1921 Helga Andersen. Margrete Bak blev d. 7. maj 1922 gift med konsulent Th. Jensen og Marie Jensen d. 12. maj 1922 med murermester Hans Rose-Jensen.

Ved deres giftermål i 1922 afsluttede Marie Jensen og Margrete Bak deres virke som hhv. økonoma og bestyrerinde på ungdomshjemmet, og to år efter blev bygningen af økonomiske årsager solgt til andet formål. Ungdomsforeningen havde herefter udelukkende sit faste tilholdssted i Højskoleforeningens bygning i Middelgade, hvoraf størstedelen var forpagtet ud som »Højskolehotellet«.

Som et eksempel på den »ånd« og trofasthed, der herskede i ungdomshjemmet, kan

Ungdomsforeningens lokale i Højskoleforeningens bygning.

nævnes, at pensionærerne i 1921 sparede penge sammen til at modtage et Wienerbarn i tre måneder. Pigen hed Anna Süß. Hun faldt godt til, blev frygtelig forkælet af alle de voksne, og opholdet forlængedes med yderligere tre måneder. Anna Süß gik i den katolske skole i Thorsgade. Familierne Margrete og Th. Jensen og Marie og Hans Rose-Jensen holdt forbindelsen med familien Süß Wolkenstein i Wien ved lige i mere end 30 år, og det medførte talrige besøg og genbesøg i hhv. Wien og Randers.

Højskoleforeningens Ungdomsforening i trediveerne og fyrreerne

Denne begyndelse, og første epoke af ungdomsforeningens historie, er fortalt, som

den er overleveret os, dels af forældre, dels af os bekendte, som dengang var involverede i ungdomsforeningens virksomhed. Vi* tre medlemmer af ungdomsforeningen vil (inden for tidsrammen 1936-1947) forsøge at samle nogle erindringer fra vore oplevelser i Højskoleforeningens Ungdomsforening.

Man kunne blive medlem af ungdomsforeningen fra konfirmationsalderen og opefter. Enkelte af byens og oplandets præster gjorde konfirmanderne opmærksomme på, at der eksisterede en forening med mottoet »En vågen dansk, kristen Ungdom!« Nogen større tilgang af nye medlemmer gav dette dog sjældent anledning til. Hyppigere var det nok unge fra hjem, der tilhørte Højsko-

* Ellen Søndergaard, nu gift Jørgensen, Parkboulevarden 56, Randers (datter af Helga og N. P. Søndergaard). Kirsten Bak Jensen, nu gift Stenz, Kondrupvej 71, Randers (datter af Margrete Bak og Th. Jensen) og Holger H. Jensen, Skjernvej 170, Holstebro.

leforeningens medlemskreds, som helt naturligt fandt vej til ungdomsforeningen, der derved fik præg af et spændende møde mellem købstadens og oplandets unge.

Meget interesserede medlemmer fortsatte ikke sjældent medlemsskabet i ungdomsforeningen helt til »sølvbryllupsalderen« og kunne være en stabiliserende faktor i foreningslivet, og enkelte af disse lidt ældre blev ofte af de ganske unge valgt ind i bestyrelsen.

Ungdomsforeningen i vinterhalvåret

Der blev normalt holdt møde hver onsdag i vinterhalvåret. Et månedsprogram omfattede som regel to foredragsaftener. På øvrige aftener var foreningens medlemmer aktive som underholdere eller igangsættere. Det kunne være som indledere til diskussioner om relevante emner, som deltagere i fælleslæsning af mindre skuespil eller sketches, som oplæsere af underholdende eller belærende fortællinger, evt. korte skildringer på dialekt, f.eks. nogle af Storm P.s, Anton Berntsens eller Salomon Frifelts. En gang om måneden var der folkedanseraften, gennem en årrække med Hans Broch som instruktør og musikleder Niels Pedersen som spillemand. Disse aftener afsluttedes altid med kaffebord og en række fællessange efter højskolesangbogen, ligesom fællessang i øvrigt var en fast bestanddel af ungdomsforeningens arrangementer. En gang om måneden deltog en stor del af medlemmerne i Højskoleforeningens møder (oftest foredragsmøderne), idet medlemskabet af ungdomsforeningen automatisk gav ret til at deltage i Højskoleforeningens arrangementer.

Men det mest typiske og hyppigst forekommende aftenmøde i ungdomsforeningen var foredragsmødet med »fremmed« indbudt taler. Emnet for foredraget var oftest aftalt på forhånd og kunne være historisk, litterært, verdenspolitisk, samfunds- og ungdomsproblembetonet eller livssynsorienteret. Grænselandets forhold, såvel nord som syd for grænsen, og det nordiske

sammenhold blev af nogle talere indgående belyst og følte af os unge i 1930erne meget vedkommende. Talere som »De danske Ungdomsforeninger«s formand, Jens Marinus Jensen, og højskoleforstander Robert Stæremose forstærkede nok følelsen af samhørighed med de nordiske lande. Allerede ved Sovjets første angreb på Finland gav denne samhørighed sig udslag i, at ungdomsforeningen afholdt »Finlands-aftener«, hvor medlemmerne strikkede tæpper, vanter, sokker, huer, specielle »skydevanter« (uden pege- og tommelfinger, så de finske skarpskytter kunne tage ladegreb). Alt dette blev sammen med andet godt sendt til finerne, »Nordens kæmpende forpost«.

Efter 9. april - Besættelsestiden

Det danske folks ændrede situation efter den 9. april 1940 måtte jo præge tonen og sigtet for en samling unge, der havde ordet »dansk« i sit motto. Dette gjaldt naturligvis også det »åndelige traktament«, der blev budt på ved møderne. Landets fornedrelse som besat og ufrit land lå som en undertone til næsten alle foredragene: »Hvordan overlever vi som folk?« Ikke få foredrag handlede direkte om mulighederne og tidspunktet for landets tilbagevenden til friheden. Her bør nævnes talere som Rask Nielsen, Ollerup, Rud Andersen, Askov, C. P. O. Christiansen, Frederiksborg, og Uffe Grosen, Vallekilde.

Spændingen i grænselandet mod syd fik ny aktualitet for os unge. Vi følte i stærkere grad samhørigheden med Slevsigs danske, da hele Danmark nu var undertrykt af den nation, som grænselandets danske havde lidt under. »Vi var nu alle sønderjyder!« Til denne nye erkendelse bidrog i høj grad Aage Møller, Rønshoved, med sine ildnende foredrag om grænselandets forhold.

Der var i ungdomsforeningen stor sympati for Norge, der i 1940 havde kæmpet i flere måneder og fortsat måtte tåle store lidelser. Nordahl Griegs og Arnulf Øverlands digte om frihed for ordet, digte, der

var »smuglet« ind i landet, cirkulerede og blev læst. Også svenskeren Wilhelm Mobergs »Rid i nat!« og »Budstikken kommer, budstikken går« var for en del af de unge inspirerende læsning. Sympatien gjorde den virkning, at ungdomsforeningen tegnede sig for et fadderskab til Norge i 1944. Hvert medlem betalte 3 kr. om måneden. For pengene blev der købt og afsendt madvarer til Norge, hvor det stedvis herskede stor nød.

Samvirke med andre foreninger

En af de første søndage efter 9. april 1940 var ungdomsforeningen sammen med andre af byens og egnens kulturelle foreninger indbudt til et fællesmøde i Højskoleforeningens store sal. Initiativtagerne var forstanderne, brødrene Munch, Ryomgaard Realskole. Hovedtaleren var regimentschefen ved byens 5. dragonregiment, oberst, rigsgreve von Sponneck, der holdt en meget følelsesladet tale, en opsang til national vækkelse og sammenhold. Formålet med mødet var at skabe nationalt og folkeligt sammenhold ved at danne en slags overbygning til det eksisterende foreningsliv. Men da det på mødet blev bekendt, at der den følgende søndag på initiativ af samtlige politiske ungdomsorganisationer ville blive holdt et møde med henblik på at skabe et *landsomfattende samvirke*, og at samtlige på nærværende møde repræsenterede foreninger også ville blive indbudt til det kommende møde, vedtog man at udsætte al organisering til den følgende søndag.

Højskoleforeningens Ungdomsforening var godt repræsenteret på begge disse søndagsmøder, og da Dansk Ungdoms Samvirke på 2. søndag blev stiftet, blev ungdomsforeningen et meget interesseret og virksomt medlem af Samvirket. Ungdomsforeningens mangeårige formand, daværende overlærer N. P. Søndergaard, kom i betydelig grad til at præge Samvirket ved sin stærke personlighed og velovervejede argumentation. Der blev lyttet til ham, når de tilsluttede foreningers repræsentanter ud fra forskellige politiske grundopfattelser krydsede verbale klinger, som naturligtvis ikke

måtte true det nationale og folkelige sammenhold.

»Illegal mødevirksomhed«

Vistnok på et tidspunkt i 1941 begyndte det lokale ungdomssamvirke at afholde hemmelige, fortrolige orienteringsmøder. Anledningen var, at tyskerne helt styrede dagspressen, der var præget af tysk propaganda og falsk orientering om krigsforløbet. Til møderne søgte man da at fremskaffe sandfærdige oplysninger til gensidig orientering. De tilsluttede foreninger måtte deltage med højst tre medlemmer hver. Ungdomsforeningen var vist alene om at møde med tre deltagere. Møderne fandt sted hver 14. dag, og man behandlede da hændelserne i de forløbne to uger. Oplægget om udenrigsbegivenhederne gik på omgang blandt deltagerne. Stoffet hertil fik man ved at »læse mellem linierne« i dagspressen og ved at læse i illegale blade. Desuden kunne man aflytte radioudsendelserne fra London. Oplægget vedrørende indenrigsbegivenheder lå fast i hænderne på mødets faste leder, sagførerfuldmægtig Axelsen-Drejer, der skaffede sit stof ved at rejse til Århus og der kontakte en centralt placeret embedsmand, som i kraft af sin stilling havde adgang til næsten alle relationer mellem den danske centraladministration og besættelsesmagten.

Af deltagerne i møderne huskes lektor Jens Bek, lektor Huulgaard Mikkelsen, dommerfuldmægtig Ejnar Gjesing Pedersen (nu: Gjesingfeldt), dommerfuldmægtig Søren G. Nielsen, journalist Karl Kauffeld Sørensen, redaktionssekretær Thor Møller. Fra ungdomsforeningen deltog N. P. Søndergaard, Arne Sørensen og Kirsten Bak Jensen, der senere blev afløst af Holger H. Jensen.

Møderne blev holdt i et særligt rum på Højskolehotellet. Ingen andre end deltagerne og overtjener Laursen havde adgang til dette rum. Alligevel fandt man - vist i 1944 - efterhånden som Gestapo intensive-rede eftersøgning af illegal virksomhed, at stedet var for farligt. Møderne blev da hen-

Ungdomsforeningens opførelse af Eventyr på Fodrejsen 1942.

lagt til private hjem, og for ikke at vække for megen opsigt blev deltagelsen begrænset til én person fra hver tilsluttet forening.

Mod slutningen af besættelsen blev virksomheden yderligere vanskeliggjort, ved at Gestapo arresterede lederen, Axelsen-Drejer, og deporterede ham til Tyskland.

Ungdomsforeningen og den aktive modstand mod besættelsesmagten

Vi oplevede i foreningen foredragsholdere, der ved at berette om uegennyttig holdning overfor tyranniet indirekte opfordrede til modstand. Det kunne være gennem beretninger fra historien og litteraturen. Det kunne også være fra Norges og Finlands modstandskamp. Her bør nævnes foredrag under og efter besættelsen af De danske Ungdomsforeningers formand, Jens Marinus Jensen. Mens der i hvert fald ikke fra nogen talers side blev taget stilling imod modstandskampen, kunne der godt være enkelte talere, der udtrykte sig så utvetydigt for modstand, at de før talen måtte forvise

sig om, at der ikke blandt tilhørerne befandt sig tvivlsomme elementer. Andet ville være halsløs gerning.

Der var medlemmer af foreningen, der var involveret i modstandsarbejdet. Men da dette foregik i forskellige grupper, dels i byen, dels ude i oplandet, kunne man ifølge sagens natur ikke røbe noget herom i foreningen. Det er os dog bekendt, at et medlem på sin bopæl uden for bygrænsen husede våben for en kampgruppe fra byen. Et medlem var deltager i en gruppe for våbenmodtagelse. Et medlem, Aage Søndergaard, søn af Helga og N. P. Søndergaard (ungdomsforeningsformand), blev som seminarielever i Silkeborg arresteret af Gestapo, dømt for jernbanesabotage og henrettet i Ryvangen. En mindeplade for ham blev opsat i ungdomsforeningens mødelokale.

Medlemmernes forhold til ungdomsforeningen

Medlemmerne følte i almindelighed en meget stærk tilknytning til foreningen og til

Cyklerne var uundværlige - men led af svære mangler under krigen. Her får de et nødvendigt eftersyn.

hinanden. En årsag hertil var nok de hyppige mødetilbud. Hver uge skete der noget. I visse perioder måtte medlemmer møde op og forberede medvirken i kommende programmer. En anden årsag var utvivlsomt, at foreningen i sit virke sigtede på alle sider af menneskelivet. Ikke på noget specielt eller ensidigt som mange andre foreninger. Derfor var Højskoleforeningens Ungdomsforening ikke noget lukket, frimureragtigt, men i høj grad medlevende i det omgivende samfund - både i lyst og i nød.

Derfor mødte man op og tog del i alsang og algang, da det nationale efter 9. april kom i højsædet. Man deltog i de store folkemøder i Vestparken og i Statsskolens gård. Nationale begivenheder som f.eks. kongens fødselsdag blev markeret med taler, sang og hvide lys på røde duge.

Derfor tog man udfordringen op, da tiderne blev hårdere og vanskelighederne større. Nedslidte cykler og manglende kørselsmuligheder forhindrede ikke medlemmerne i at møde talstærkt op. Først da landet d. 29. august 1943 blev erklæret i undtagelsestilstand, blev det nødvendigt at aflyse nogle møder på grund af udgangsforbud

fra kl. 20 om aftenen. Man forsøgte at holde møder søndag eftermiddage; men der blev for lille tilslutning. Men hen på efteråret begyndte mødevirksomheden igen, selv om der var store vanskeligheder at overvinde - ikke mindst for medlemmerne fra oplandet.

Spredte træk fra foreningens normale virksomhed

Ungdomsforeningen havde særdeles gode forhold for sin mødevirksomhed. Man havde en hyggelig lille sal til fuld rådighed, således at man havde kunnet indrette sig med gode møbler, klaver, bogreol (med gode bøger til udlån) og billeder på væggene. Fra dette lokale var der bekvem adgang til Højskoleforeningens store sal til brug ved folkedans, opførelse af dilettantforestillinger og fest. Endvidere var der tilknyttet et rum med garderobe og et lille køkken med et par gasblus og en vask. Alt med egen indgang, helt forbeholdt ungdomsforeningen og stillet til rådighed af Højskoleforeningen. Da kaffebordet - som hørte med til enhver sammenkomst - tilmed var meget billigt, kunne medlemskontingentet holdes på

et lavt niveau. Kaffen købte man på kander i hotelkøkkenet, brødet hos bageren ved hotelgården, og serveringen og opvasken ledede et par bestyrelsesmedlemmer med hjælp fra et lille kaffeudvalg blandt medlemmerne. Supplerende indtægter havde foreningen også. En årlig pakkefest gav lidt indtægt. Det samme gjorde entreen til forårets dilettantforestilling, hvor der altid var fuldt hus i den store sal. En stor del af denne indtægt gik dog til skuespillernes lejede dragter. Man gik nemlig ikke af vejen for at opføre store klassikere og derfor leje originale dragter hos byens teaterkostume-forretning. (Den af os, der skriver dette, kan endnu fornemme selvfølelsen ved at spille rollen som kammerråd Krans i »Eventyr på Fodrejsen« i samme kostume, som den succesrige skuespiller, Carl Alstrup, kort forinden havde anvendt i samme rolle!) Af andre klassikere huskes »Store Bededags Aften«, »En søndag på Amager«, og »Nei«. Af skuespil, skrevet for amatører, men med mange optrædende, huskes »Slægtens ære«, »Klintebakken« og »Gården«.

Skuespillet var årets store begivenhed. En stor del af vinteren havde man under for-

manden, N. P. Søndergaards, instruktion forberedt og indstuderet stykket, ofte med Helga Søndergaards musikledsagelse. Opstilling af scenen tog snedker og scenemester Peter Olsen sig af, andre medlemmer brugte sminkekassen flittigt(!), kulisser blev også malet, og dragter skulle syes og tilpasses i tilfælde, hvor man ikke lejede dem.

Sommerhalvåret

I tiden maj-september var der ikke møder i lokalet. Man samledes derimod til andre aktiviteter. En aften om ugen mødtes man til boldspil. I en del år foregik det på dyrskuepladsen i byens udkant. Da denne plads så overgik til andet formål, prøvedes et par andre arealer, indtil man endte med i lighed med idrætsforeningerne at benytte skolerens sportspladser. Man spillede i en årrække lang- eller rundbold. Efter flytningen til skolernes områder forsøgte man sig med håndbold.

Et af sommerens faste arrangementer var Sct. Hansaftensfesten. Den blev altid fejret hos et af medlemmerne ude på landet, hvor der var plads til at brænde bål og måske

Sommeraften. - Udflugt til Hohøj ved Mariager.

Foreningens medlemmer giver »Bussen« - det nyhervervede udflugtsmål ved Mariager Fjord - en omgang maling.

»heks«. Man har i sådan anledning gæstet »Langvang«, »Rahrseje«, Munkdrup, Assentoft og andre lokaliteter. Ved disse lejligheder blev der som regel opført et eller andet optrin, et mindre skuespil, et danseoptrin, f.eks. med »elverpiger« eller en folkevise med rollehavende. Oftest var man Sct. Hansaften i stand til at servere portionsjordbær. I modsat fald måtte man »nøjes« med kaffebordet.

Busserne

Sidst i trediverne fik ungdomsforeningen af tidligere omtalte kons. Th. Jensen og hustru, Margrete, foræret en bybus, der stod opklodset på en lejet grund ved Mariager Fjord. Det blev et vigtigt sted for sommerens aktiviteter. Da der var flere håndværkere blandt medlemmerne fik de hurtigt bussen fikset op. Der blev ryddet slænehegn, brændenælder og vilde roser. Bussen blev malet, og der blev sået græs. Endnu en bus blev købt, så nu var der både en dame- og en herrebus. I vinkelen mellem de to bussers bagperroner opstilledes en art komfur. Det interimistiske køkken blev over-

dækket, og her er der blevet fremstillet mange måltider og brygget megen kaffe i tidens løb. Oppe i den nærliggende skov opførtes et lille træhus med »hjertedør«, kaldet »Bøgely«!

Et vidunderligt sommerliv udfoldedes der ved »bussernes holdeplads«. Et par week-end'er om måneden blev der arrangeret ture til »busserne« pr. cykel med sovepose, medbragt mad og badetøj. Et mandligt og et kvindeligt medlem af bestyrelsen havde vagt, så vi havde en »busse-far« og en »busse-mor«.

Når flokken af unge på cykler ankom til busserne, blev flaget hejst, primus'erne snurrede på bagperronen - og man havde det dejligt. - Om aftenen sang man solen ned ude på badebroen - eller man gik tur langs fjorden og oppe i skoven. Cykelturen hjem søndag aften - under krigen på dårlige dæk og slanger - gjorde kun oplevelsen større. Man var jo i flok.

I den allersidste fase af krigen var der ingen, der kunne komme til Mariager. Busserne var i dårlig stand, og ingen havde kræfter til at forbedre dem. De blev solgt. Et Mariager-eventyr var afsluttet.

Hovedkredsen

Ungdomsforeningen i Randers var sammen med en hel del andre ungdomsforeninger på Randersegnen og Norddjursland tilknyttet »Djurslands nordre Hovedkreds«, hvis formand gennem mange år var forstander Rasmus Nielsen fra Vivild Ungdomsskole. Senere blev det N. P. Søndergaard, der overtog formandsposten. Foruden at være det sted, hvor trådene samles, stod hovedkredsen også som arrangør af forskellige udflugter og sammenkomster. Derved fik de forskellige foreningers unge lejlighed til at kende hinanden og udveksle erfaringer om foreningsarbejdet.

Der blev hver sommer arrangeret et stort møde med foredrag, sang, kirkegang, underholdning, gymnastikopvisning o.s.v. Men det vigtigste for de unge var nok samværet med andre unge. Vi fra Randers har f.eks. været til møder i Ørsted, Vivild, Voldum, Auning m.fl. Omvendt har vi også været værter for et møde, der var henlagt til Randers, og da fik vi travlt med at arran-

gere. - Der kunne også indkaldes til »en dag på højskole«. I den henseende var Vivild Ungdomsskole et populært mødested. Det skete også, at der blev indbudt til grundlovs møde i en bøgeskov. Hovedkredsen formidlede også teaterture til Randers, Århus eller Aalborg.

Hovedkredsen kunne også hjælpe be- trængte foreninger med et økonomisk tilskud.

En gang om året sammenkaldtes til »Sensdemandsmøde«, som kredsens generalfor- samling kaldtes. Her gav hver forening et lille referat af sin mødevirksomhed gennem det forløbne år. Man diskuterede forenings- problemer. Af regnskabet kan man se, at det i slutningen af trediverne balancerede med 500-700 kr.

Årsmøder

Hver sommer holdt De danske Ungdoms- foreninger årsmøde for hele landet. Det skete oftest på en eller anden højskole. Vi var fra Randers hvert år repræsenteret ved

Gymnastikopvisning ved årsmøde på Rødding Højskole.

årsmødet ved en god flok. Som regel cyklede man dertil. Man måtte måske overnatte på et vandrerhjem undervejs. Det var vældige møder med flere hundrede deltagere. På programmet stod foredrag, sang, underholdning, fællesspisning, festligt samvær, evt. udflugt.

Såvel til sendemannsmøder, hovedkreds-møder som årsmøder var Randers godt repræsenteret. Til de første med 20-30 deltagere, til det sidste med 12-15 deltagere.

Afslutning

For at et foreningsarbejde kan lykkes, må der stå nogle inspirerende mennesker bag. Randers Højskoleforenings Ungdomsforening var så heldig, at Helga og N. P. Søndergaard i mange år var vort formandspar. Altid var de veloplagte og inspirerende, og utrolig megen tid har de ofret på ungdoms-

arbejdet. Det er vi mange, der skylder dem en stor tak for.

Også deres tre børn, Aage, Ellen og Gunnar, var med, fra de var helt unge.

Vi havde den oplevelse, da Højskoleforeningen fejrede 100 års jubilæum i 1985, at fru Helga Søndergaard i en alder af 94 år var blandt talerne.

Det er beklageligt, at ungdomsforeningens arbejde ikke kunne fortsætte. Til sidst var der for få mødedeltagere, og en epoke afsluttedes i 1967.

For os, der havde det held at være med i de unge år, hvor man er mest modtagelig for ideer og påvirkninger, var det en oplevelse og en påvirkning for hele vor fremtid.

Frit at tænke, tale, tro,
syng, hvad I skuer,
frit at lade livet gro
under himlens buer.

Sostrup slot og gods 1960-1990

Middelalder og nutid på samme sted

Af Bendt B. Scavenius

De fleste mennesker i det gamle Randers amt har en fornemmelse af, at Sostrup både er et gammelt slot fra begyndelsen af 1600tallet og et nonnekloster, og mange har i forsommeren 1990 hørt og set lidt om, at der nu er ved at blive bygget et nyt kloster.

Man har også hørt lidt om, at disse søstre lever på en anden måde end den, som praktiseres i byklostre ud over landet.

Det er altid sådan - i hvert fald i Danmark - at hvis man ikke selv kan se tingene, frit kan gå rundt og spørge, så er der noget mystisk ved det. Der opstår myter og rygter.

I det følgende skal jeg søge at fortælle om slot og gods, om søstrene på Sostrup, hvor de kommer fra, fortælle om ordenen og dens betydning før (det vil sige i 1100-1200tallet), hvad disse søstre laver, hvor og hvordan.

I 1960 købte 10 søstre fra Cistercienserordenen Sostrup slot, og i 1961 flyttede de ind på slottet for at etablere et kloster samt begynde at opbygge det levegrundlag, som de materielt skulle klare sig med, nemlig et pensionat.

For at forstå, hvorfor de udså sig Sostrup, skal i det følgende berettes om to ting:

Hvad er Sostrup? Og hvad er Cistercienserordenen?

Sostrups historie

kan spores tilbage til 1300tallet, hvor en storbonde ved navn Svot boede i landsbyen Gærwyld (Gjerrild). Han havde en udflyttergård, en torp, der blev kaldt for Svortstorp, og det blev efterhånden til Sostrup. Hovedbygningen i denne stadig voksende gård var en kampestensbygning - i øvrigt den, som i dag er klosterkirke. Efter en tid som krongods blev den pantsat til Erik Holch og Ove Iversen. I 1380 blev den til en sædegård, og den voksede stadig. Fra slutningen af 1300tallet og op til 1586 var den ejet af en række adelsfamilier. I rækken skal nævnes Udsen, Kaas, Munk og Hvas. I 1586 blev godset købt af rigsråd Jacob Seefeld. Sammen med sin kone nr. to, Sofie Bille (hans første kone var af slægten Rosenkrantz) besluttede han efter tidens skik at lade opføre en såkaldt vandborg.

Projektet startede i 1599 med, at man midt i en sø opbyggede en kunstig ø af kampesten, grus, ler, jord og sand. Ned i denne

kunstige ø rammede man egestolper, og oven på dem opførte man så slottet.

Imidlertid døde Jacob Seefeld omkring år 1600, så hans enke Sofie Bille byggede videre, indtil pengene slap op, og der heller ikke var ret meget egeskov tilbage.

Præsten i Rimsø byggede samtidig sin store præstegård, og Seefeld og præsten skændtes om retten til at skove eg. Først vandt præsten, men da han var oppe mod en at rigets stormænd, tabte han til sidst!

Sofie Bille stoppede byggeriet, da det var halvt færdigt. Det skulle have været en stor, firlænget borg, men af de nævnte grunde blev det ved halvdelen, og en »midlertidig« afslutning etableredes med de to bindingsværksgavle.

Slottet er opført af munkesten og svært egetømmer, som frit kan beses i de to trappeårne og på loftet over hovedfløjen. Murene er 60 cm tykke, og slottet er i tre stokværk mod det almindelige to.

Sofie Bille døde i 1608 og efterlod sig to sønner. Enevold Seefeld fik Visborg, mens Hans Seefeld fik Sostrup og det ikke mere eksisterende Skærvad. Men Hans Seefelds interesse for landbrug kunne være på et meget lille sted, og allerede efter 4 års forløb tabte han sine godser eller solgte dem. Historien om hans forsvinden fra Sostrup er ikke belyst.

Den nye ejer var hans krigskammerat fra Kalmarkrigen (den eneste krig, som Christian IV kom ud af med succes) Jørgen Skeel. I rigsarkivet kan man finde et skøde fra 1612 for Sostrup og Skærvad underskrevet af Jørgen Skeel.

Sostrup forblev i denne slægts eje i 211 år. Ejerne hed skiftevis Jørgen eller Christen. I 1725 blev ejeren, Christen Skeel, ophøjet i lensgrevelig stand, og det medførte at Sostrup skiftede navn til »Skeel«. Tillige delte slægten sig i to grene: Skeel og Scheel. Begge linier lever fortsat.

Godset var efterhånden blevet ret anseeligt: Det rakte fra Kattegat til Viborg og bestod i øvrigt af otte store godser. Gammel Estrup var grevskabets hovedsæde, men af

flere af Scheelerne var Skeel (Sostrup) det foretrukne slot. Særlig for den sidste lensgreve Scheel, Jørgen. Han var samler - men alligevel en spredt. Det kan forklares sådan, at han var på indkøbs- og fornøjelsesrejser i godt 15 år, og i den periode købte han op og fyldte Skeel (Sostrup) med enorme rigdomme. Fejlen var bare den, at han ikke betalte for noget af det, han sendte hjem. Og da han som lensgreve også havde visse forpligtelser over for kronen (staten), men heller ikke afregnede *de* beløb, så faldt hammeren. I forvejen var det dårlige tider for landbruget, så der var langt fra likvide midler nok, hverken til kronen eller kreditorerne. Alt var pantsat, blot ikke Gammel Estrup, og i 1823 præsterede han Danmarkshistoriens største konkurs. Alt, hvad der ikke var nagelfast, blev solgt på auktion på gårdspladsen - det tog flere uger.

Fra Scheelernes tid kan man stadig se lofter, træværk, døre og vinduesnicher, samt to saloner med franske, håndmalede tæpper.

I nogle år stod slottet tomt. Først i 1829 blev slot og det resterende gods købt af ritmester Jacob von Benzon. Han begyndte at restaurere og forny avlsgården, og skovene blev genplantet - de skove, som vi i dag kan glæde os over rundt om Sostrup. Slottet skiftede igen navn, og kom til at hedde »Benzon« med rang af stamhus. Økonomisk gik det mindre godt; således måtte han i 1839 frasælge Skærvad og en del jord, så godset blev halveret. Efter et par von Benzon'er blev de Mülius og von Benzon forenet under navnet de Mülius-Benzon (kgl. bevilling i 1903) og den sidste af det navn, Ib de Mülius-Benzon, ejede stedet indtil 1945, hvor slot og gods blev konfiskeret p.g.a. dom for værnemageri.

Fra Benzon- og de Mülius-Benzon-tiden, der altså strakte sig over 116 år, har vi bro-lægningen med mønstre og årstal (1860 og 1890) samt »kongestuen« med et stort maleri af Ernst von Benzon samt en god imitation af gyldenlæder-tapet plus store mængder af jagttrofæer, gevirer af hjorte, elge m.v. Kongestuen fungerer nu som daglig-

Krucifikset markerer adelsgårdens indretning til kloster.

stue for slottets gæster. De to spisestuer var oprindeligt én sal, som en af Skeelerne ville have indrettet til Johanitterkapel, men det blev ved tanken. Han fik ideen godt 125 år efter reformationen, og på den tid var det ikke populært at lave et protestantisk Johanitterkapel. Og det er det nok heller ikke i dag!

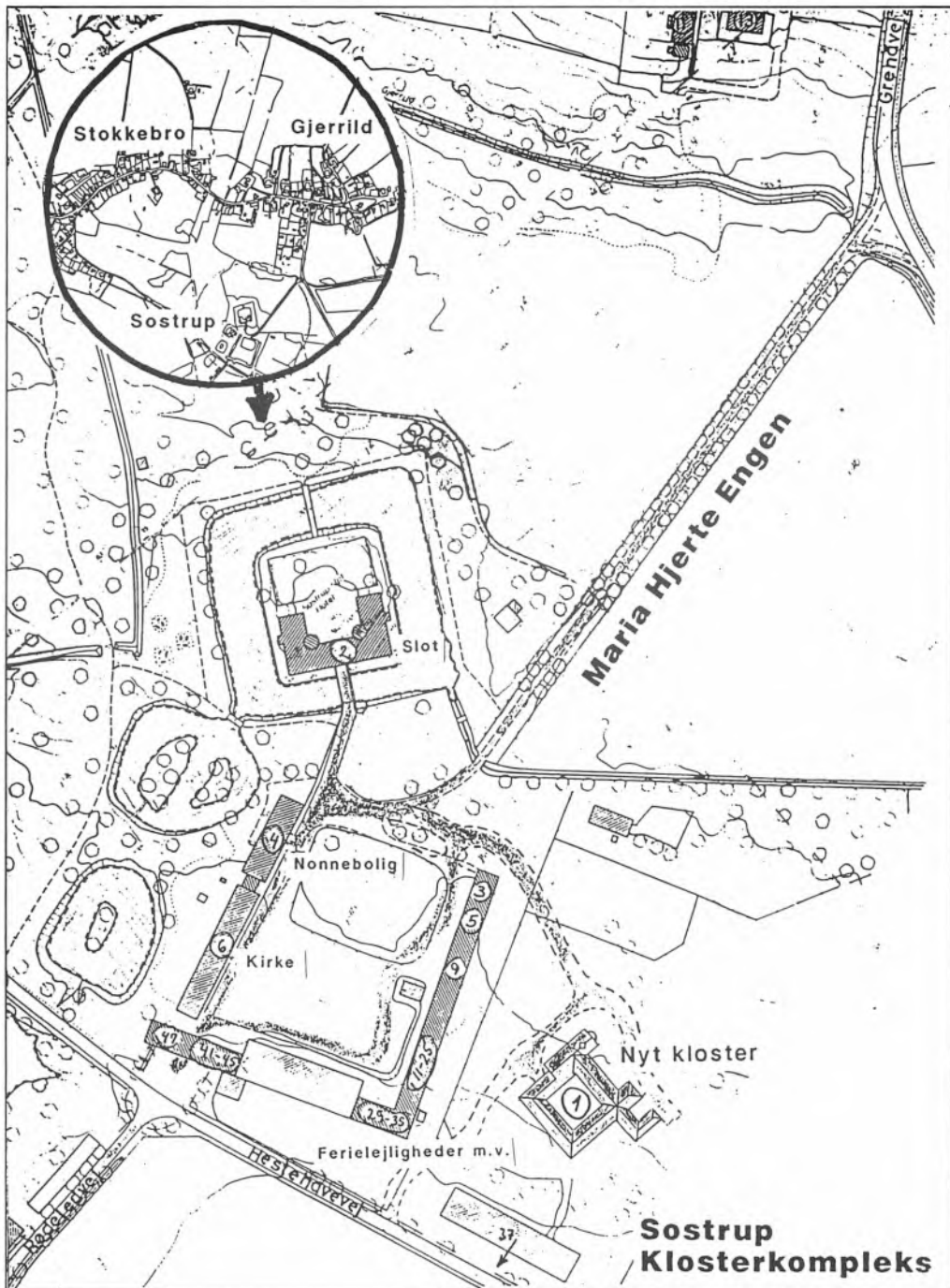
Under statens ejerperiode fra 1945-1947 blev slottet en overgang benyttet til flygtningelejr. Det havde det gamle hus det ikke godt med. Igen var det ved at forfalde. Slot og gods - det vil sige resterne af jorderne og tre ret store skovparceller - blev købt af et aktieselskab, der udnyttede skovene til »emballage«, men selskabet blev ret hurtigt solgt videre til et I/S, hvor godsejer Mark var kurator. Han opgav at bo på slottet. I stedet blev slottet udlejet til en dengang ret kendt skolemand, Torben Brix, hvis skole gik ind

for den frie opdragelse. Skolen havde 50 elever, men der var kun få kakkellovne, og der var meget få møbler. Når der var inspektion fra undervisningsministeriet, havde eleverne travlt med at flytte møbler fra rum til rum, så det så beboeligt ud, mens Torben Brix holdt undervisningsinspektøren hen med snak. For at få varme i husets få kakkellovne brugte man gulvbrædder og gamle møbler samt tapeter til optænding.

Perioden som skolebygning varede ca. to år. Så var skolen uden penge, og Torben Brix rejste - efterladende sig store regninger hos lokale forretninger og handlende.

Godsejer Mark havde gjort nogle forsøg på at reparere - havde endog investeret 60.000 kr. (en ret stor sum i 50ernes Danmark), men han anså det for håbløst og udbød slottet til salg i 1960.

Parken omkring Sostrup, som slottet nu

igen hed, var et vildnis, voldgraven var ud-tørret, de resterende tapeter fra Scheelernes tid hængte og flagrede ned fra væggene, der var huller i alle tage, den ældste bygning fra 1300tallet var nærmest en hob kampesten. Det var svært at finde en køber, for fredningsklausulen lå på slottet, så en ny køber forpligtede sig til at reparere. Derfor blev prisen sat lavt - kr. 250.000,-. Efter mange måneders forløb meldte nogle købere sig, nemlig 10 søstre fra Cistercienserordenen. De havde siden 1920 boet i et gammelt mejeri i Allerslev nær Lejre. Det var lensgreve Holstein-Ledreborg, som havde stillet sit ikke anvendte mejeri til rådighed for cisterciensersøstre - mod at de lod læse messe i hans slotskirke på Ledreborg. Allerslev-klosteret var blevet for trangt, og der var for mange mennesker omkring dem - de kunne ikke dér overholde deres ordensregler. Derfor søgte de et øde sted, gerne lidt sumpet, og det kunne de finde i og omkring Sostrup.

I januar 1961 flyttede de ind på slottet, og så begyndte den periode, som retteligt kan betegnes som pionertiden. En periode, der strakte sig til 1976. I de 15 år havde de i 1966 købt avlsgården, genrejst den gamle kampestensbygning, renoveret slottet, fået indlagt varme, lavet mødesal og ferielejligheder i avlsbygningerne og fået vand i voldgraven samt rensset parken og lagt tag alle steder.

Inden der fortælles mere om pionertiden og tiden op til 1990, er det nu rimeligt at fortælle om cistercienserne og det, denne orden står for.

Cistercienserordenen

Cistercienserordenen er ganske godt kendt i Danmarks historie. Den kom til Danmark i 1144 ca. 50 år efter dens oprettelse i Frankrig. Det er en almindelig anerkendt antagelse, at den har sit udspring hos Benediktinerne, en orden, som blev stiftet i midten af 500tallet af den hellige Benedict i klosteret Monte Cassino, syd for Rom.

Når ordensvæsenet i den katolske kirke omfatter så mange forskellige samfund,

skyldes det ikke forskelle i tro og lære, men kun forskel i leveregler og formål. Der synes at være en sammenhæng mellem de forskellige ordenssamfund og samfundsforholdene, her tænkes særlig på de stadig skiftende politiske forhold. Under urolige forhold dukker de lukkede - de såkaldt kontemplative - ordenssamfund op. Når forholdene bliver mere rolige, og urbaniseringen skrider frem, dukker byklostre op. Forud for Benedict's tid havde der været at totalt sammenbrud af de romerske riger. Først søgte mennesker (særlig mænd) ud i ørkenen, væk fra nedgangen, ud til det enesomme kontemplative liv: Det var eneborne (ørkenfædrene). Den hellige Benedict anerkendte bestemt det kontemplative, men han fandt det bedst, at der dannedes små og større fællesskaber, samlet i sammenhængende huse. Det blev til klostre. I klosteret Monte Cassino skrev han sin berømte regel - *Regula* - der er en specificeret samling bestemmelser for, hvordan et kloster skal fungere, lige fra nøje fastsatte regler for abbeden, regler for brødrene, regler for lydighed, regler for tid til arbejde og tid til at bede samt regler for påklædning o.s.v. Selv kaldte han sin *Regula* for en »regel for begyndere«. Hans regler er universelle og almengyldige - også den dag i dag, og mange ordenssamfund lever efter dem.

Men alt udarter, og tiderne skifter. Benediktinerordenen, der fik (og har) en enorm udbredelse i den da kendte verden = Europa, særlig Vesteuropa, gik lidt efter lidt i forfald. Man afveg fra reglen. Benedikts motto: »Bed og arbejde« blev udlagt lidt forskelligt, og i løfterne om fattigdom, lydighed, cølibat og stedfasthed skete der et skred. Det var sådan, at hvert kloster var mere eller mindre autonomt, en central delelse eksisterede ikke.

Ved årtusindskiftet og årene derefter ser man mange reformforsøg, men det var lokale reformer - ikke totalt dækkende for hele ordenen. Først omkring år 1100 begyndte der at ske noget. Og på det tidspunkt dukkede Cistercienserne op. Det

Den hellige Bernhard.

skete på denne måde: I et reformkloster, *Citeaux* i det østlige Frankrig levede i 1113 en ung adelsmand ved navn Bernhard de Fontaine. Forholdene svarede ikke ganske til hans forventninger, og ca. 3 år efter fik han af sin abbed Stefan Harding lov til - samt tillige som en opgave som abbed sammen med en flok venner og familie - at opsoge et øde og sumpet område, og dér grundlægge et kloster. Stedet hed *Clairvaux*.

Som abbed ledede Bernhard sit kloster nøje efter Benedicts regel, og det blev en succes. Klosteret havde tilgang, og snart kunne han sende munke ud til andre steder, hvor der også blev tilgang - i alt 67 klostre.

Den hellige Bernhard indførte som noget nyt et generalkapitel, hvor alle ordenens abbeder samledes én gang om året. Det skabte

ensartethed, og alle emner fra rent praktiske til teologiske blev taget op. Med den tids besværlige og farefulde rejsemåde til hest, var disse årlige møder yderst besværlige - ja, de kunne være livsfarlige.

Fra Clairvaux udgik tillige det afgørende skrift - *Charta Caritatis*, som supplerer Benedicts Regula, og hvori Cisterciensernes spiritualitet fremgår. Ordenen kom til at hedde Cistercienserne efter reformklosteret i Citeaux, men på Bernhards tid blev de ofte kaldt Bernhardinerne efter deres grundlægger.

Cisterciensernes spiritualitet kan tildels beskrives ved Bernhards tre trin i bønslivet: 1. Følelsen (indlevelsen), 2. Forståelsen (intellektet ledet af følelsen) og 3. Viljen. Mennesket må på dette grundlag forme sin vilje i overensstemmelse med Guds vilje. Gennem hjertet og forstanden (trin 1 og 2) må mennesket opbygge en viljens fasthed og styrke, vise sig stærkt og udholdende. Herigennem kan mennesket forme sin vilje i overensstemmelse med Guds vilje. Målet er det samme som hos Benedict, men vejen (bønsformen) er en anden. I den ældre tradition drejer det sig om i en vis forstand at »opløse selvet«, - hos Bernhard om at »opbygge selvet«.

Har bønnen (kontemplationen) således fået et nyt indhold hos Bernhard, kommer det aktive også til at spille en helt anden rolle (her ses bort fra aspekter som nytteværdi og næstekærlighed): Når kontemplationen ikke længere »giver noget«, men måske fører over i en følelse af intethed, er det ifølge Bernhard tiden at blive aktiv. I modsat fald er der en åndelig og moralsk fare til stede. Derved bliver klosteret et alternativt samfund, hvor man støtter hinanden i opbyggelsen af en religiøs personlighed.

Et eksempel på Bernhards opfattelse af det vigtige i det kollektive, støttende samfund kan gives her:

En Cisterciensersøster havde skrevet til abbed Bernhard for at bede om lov til at gå egne veje og ikke hele tiden blive korrigeret. Bernhard svarer: »Det er lettere at fejle,

når man ikke bliver korrigeret, men i et kloster vil ingen forhindre dig i at gøre det gode, men man vil forhindre dig i at gøre det onde.» Og han fortsætter: »Men jeg vil fratage dig enhver undskyldning for at fejle - thi enten er du en af de ukloge jomfruer (hvis du da i det hele taget er jomfru), eller også er du en af de kloge . . . Hvis du er en af de ukloge, er klosteret nødvendigt for dig, og hvis du er en af de kloge, er du nødvendigt for klosteret . . .«

Den nævnte Charta Caritatis kom i to udgaver. Første udgave er fra 1114, og her tilstræbes en fællestolkning af Benedicts Regula samt bestemmelser, som er indhøstet fra fællesskabet på Citeaux. Den anden udgave fra 1123/1124 indfører den omtalte nyskabelse, med den enorme betydning, nemlig *generalkapitlet*. Aldrig før havde man på denne måde søgt at strukturere klosterlivet, og de årlige møder bevirkede, at cistercienserne blev stærke og ensartede - lige fra klædedragt over kost til bønner og detaljer fra dagligdagen.

Det skal nævnes, at der i de sidste 30 år fra omkring 1960 og til nu har pågået et intenst studium af Bernhard og andre klosterforfattere. Før det var viden sporadisk, og kun få havde videnskabeligt søgt at læse, forstå og tolke disse skrifter fra 1100-1200.

Både i 1100tallet og i dag demonstrerer cistercienserne en næsten enestående evne og vilje til at danne fællesskaber, hvor individuelle venskaber trives. Dette er en undtagelse i den kristne kirkes lange historie. Ofte var det autoritære krav, der mistænkeliggjorde medmenneskelige bånd. (Citat: Brian P. Mc.Guire).

Det er foran nævnt, at Cistercienserne kom til Danmark i 1144. Der var to linier: Citeaux-linien, som skabte klostre i Herrevad i Skåne som moderkloster for Tvis, Holme (Brahe-Trolleborg), samt Løgum, og Clairveaux-linien, som skabte Esrum, Vitskøl, Sorø, Øm og Knardrup. Desuden var der nonneklostre i Slangerup og i Roskilde (Vor Frue). Med reformationen stoppede væksten og muligheder for overlevelse, idet klostrene ikke måtte optage nye

medlemmer. Efterhånden uddøde munke og søstre, og klostrene og kirkerne blev enten revet ned eller overgik til kronen. Jorden blev solgt til adelen, og i dag kan vi kun finde et par kirker og nogle få bygninger. Kun det tidligere Holme overlever som slot og gods under navnet Brahe-Trolleborg.

Ude i Europa blev klostrene ved at fungere som samlet enhed til det sidste generalkapitel i 1786. Derefter opløstes den samlede orden og opdelt i mindre geografiske enheder. Et almindeligt forfald satte ind, og først i 1868 i Rom blev der igen samlet til generalkapitel, hvor en mere moderne organisatorisk opbygning blev vedtaget. I Frankrig skete der en udskillelse, idet novicemesteren i La Trappe reddede de franske cistercienserklostre fra fuldstændig undergang. Han samlede 24 munke og flygtede til Schweiz. Efter nogle år vendte de tilbage og dannede en selvstændig gren, kaldet Trappisterne (af La Trappe), og i 1847 kunne man tælle 17 klostre af denne gren. Den fik i årene derefter stor tilgang og var en overgang mere talrig end Cistercienserne. Trappisterne skilte sig helt ud, og selv om der i dag pågår forsøg på en sammenslutning, så har de to grene hver sin generalabbed.

I dagens Danmark har vi Trappister på Bornholm, og altså Cisterciensere på Sostrup.

Klostrenes kulturelle og samfundsmæssige betydning

I alle lande har man i dette århundrede forsket meget i, hvad disse klostre betød for samfundet, dels i middelalderen, dels op gennem tiden, og hvad de kan påstås at betyde i dag. Generelt kan man sige, at vorden vesterlandske - kultur og til dels vort teknik har alle sine rødder i middelalderen, hvor klostrene drev hospitaler, forskede i plantemedicin, opbyggede biblioteker og tog sig af sociale og undervisningsmæssige opgaver. Denne omfattende viden var hovedsagelig at finde hos Cistercienserne - i hvert fald i 1100-1400tallet. Efterhånden som urbaniseringen skred frem, dukkede

Broen over voldgraven og det karakteristiske tårn til slottets gårdside.

andre ordener op i byerne, mens Cistercienserne holdt sig til de øde, landbrugsprægede områder. Rundt omkring disse klostre opbyggedes små bysamfund. Vi kan konstatere det omkring Øm og i Slangstrup.

Reformationen i 1536 satte på mange områder dette arbejde i stå, og en stor mængde viden gik tabt for samfundet. Så måtte kronen træde til, men det tog lang tid, før man gik i gang med at opbygge skoler og hospitaler, og derfor er man nu begyndt at interessere sig for, hvad der foregik på de store godser, hvis jord tidligere havde tilhørt klostre og den katolske kirke som sådan (f.eks. bispegårde).

Fra disse store godser udgik initiativer til at oprette skoler, større hospitaler, tage sig af fattige og svage. De store godser med de mange landarbejderfamilier var kulturbærere og ditto sprede i langt højere grad, end en eftertid vil anerkende.

Men det er uomtvisteligt, at der her var en kulturarv, som blev varetaget, efter at man havde fjernet den katolske kirke, og den kulturarv blev forvaltet helt op i 1800-tallet.

I dette århundrede har staten og senere amter og kommuner taget opgaverne op, men i og med at vi har fået velfærdsstaten, er samfundet blevet ikke blot ekstremt urbaniseret og teknik- og tempopræget, men det er også blevet sekulariseret.

Sostrup 1960-1990

Vi er nu tilbage ved vort udgangspunkt, nemlig klosteret på Sostrup. Det er nævnt, at man fra Allerslev flyttede hertil i 1961 og i perioden 1961 til 1976 restaurerede og udvidede, således at Sostrup i dag fremtræder som et færdigrestaureret slot, avlsbygningerne (købt 1966) er indrettet til ferielejligheder, den store hestestald er blevet kursuscenter og den ældste bygning, opført af kampesten, er blevet til klosterkirke.

Pionertiden opfyldte til fulde Cisterciensernes motto: »Bed og arbejde«. Ved eget arbejde plus frivillige samt venlige gæster under kyndig vejledning af arkitekt Jan Reiter

fik de restaureret slottet, og takket være god kontakt til Vatikanets nuntius (ambasador) i Skandinavien, ærkebiskop Bruno Heim, der havde de gode kontakter til fonde, fik man i pionertiden genrejst det hele.

Alle bygninger på Sostrup er fredede, så alle indvendige og udvendige ændringer skal godkendes af myndigheder. Der gives små tilskud, men aldrig så meget, at det er nok. Det kan alle ejere af fredede bygninger tale med om.

En enkelt episode kan belyse vanskelighederne. Som sagt var man pålagt at genrejse bygningerne og føre dem tilbage til oprindeligt udseende. På et vist tidspunkt i 1968 manglede man penge til at gøre taget færdigt på kampestensbygningen. Priorinden skrev til myndighederne, men svaret trak ud. Hun besluttede derfor selv at opsøge dem. Med tog og færge rejste hun til København og opsøgte den ansvarlige sagsbehandler i ministeriet. Hun satte sig i stolen over for ham, så ham hvast ind i øjnene og erklærede, at hvis hun ikke fik de penge til det tag, ja, så kom der overhovedet ikke noget tag på! *Hun* ville stoppe arbejdet! Det virkede. Pengene kom prompte! I 1968 kunne kampestensbygningen indvies som kirke.

En anden episode kan også nævnes, det er historien om en bro. Besøgende vil vide, at man kommer ind til slottet over en stenbro - den er i øvrigt ganske ny - og man går ud i parken over en træbro. Den gamle træbro var efterhånden farlig at færdes på. Den var frønnet og skulle skiftes ud, men der var ikke rigtig penge til det. Det var i 70'erne, hvor hver dag krævede penge, og indtjeningen på de områder, man nu har, ikke rigtig var kommet i gang. Gode råd var dyre, men igen fandt priorinden på råd. Hun havde truffet regimentschefen for Jydske Trainregiment, og hun inviterede ham ud til frokost. Bagefter gik de tur i parken. Obersten skulle altså passere den frønnede bro. Han var kvik nok til at forstå et signal med en vognstang, så sammenkomsten sluttede med, at han fortalte priorinden, at han ag-

tede at lade afholde en øvelse omkring Sostrup, og i den ville indgå bygning af en bro. Øvelsens resultat kan ses i dag. Det er godt og grundigt håndværk!

Pionerarbejdet udløste høj anerkendelse. Hs. Majestæt Dronning Margrethe II gav i 1978 den store fortjenstmedalje i guld til priorinden og hendes søsterkonvent. Slottet er et af de meget få bevarede, fuldt møblerede og dagligt beboede, vi har i kongeriget.

De mange gæster, som frivilligt havde deltaget i arbejdet side om side med søstrene, kom naturligvis til at føle, at de hørte med til huset, og når arbejdsdagen var slut og søstrene efter den sidste tidebøn - Komplet - efter reglen skulle trække sig tilbage, fandtes det naturligvis ret og rimeligt, at de om aftenen, lige som om dagen, kunne tale med søstrene. Men det var i virkeligheden imod alle regler for en kontemplativ orden. Det daglige liv i et cistercienserkloster er en tavs affære. Søstrene må, hvis de skal følge Regula og andre ordensregler, ingen kommunikation have med gæsterne. Derfor bliver gæster, der plejede at komme i de første 20 år, meget forbavsede, når de i dag dukker op igen som gæster, for i løbet af de sidste 4-5 år er klosteret ændret. Der er kommet ny priorinde og mange nye unge søstre, og disse nye lever strengt efter regler og bestemmelser. De smiler venligt, men de må ikke tale med gæsterne.

Dagligliv på klosteret

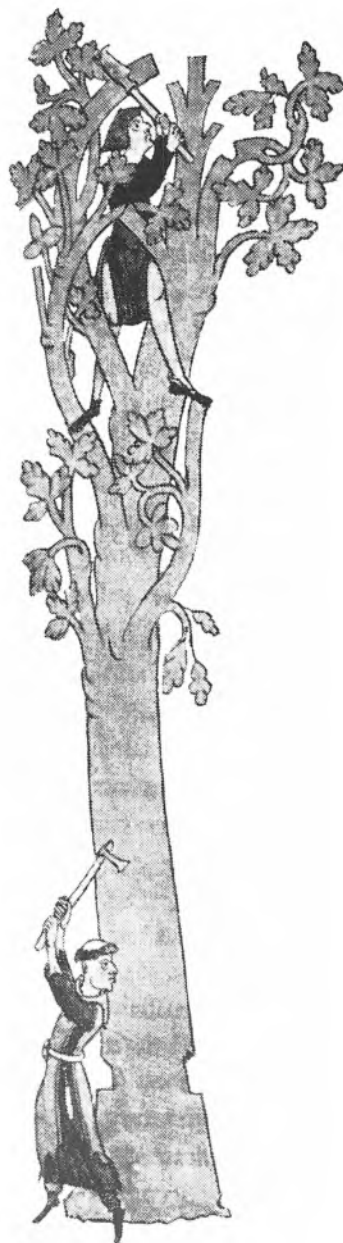
Tilbage er at berette om en søsters dagligdag og det, man kan kalde en »klosterkarriere«.

De unge piger, der melder sig med ønsket om at blive Cisterciensere, skal gennem en modnings- og uddannelsesproces, der varer 4-5 år. De kan melde sig som 18-årige. Det første år er de postulanter. Det er et år, hvor de prøver sig frem, oplever klosterlivets rytme med den daglige vekslende mellem bøn og arbejde. Hverdag begynder normalt med *Matutin* (den første tidebøn) kl. 05.30. Derefter kommer 2. tidebøn - *Laudes* -

(morgenbøn) kl. 06.30. Den efterfølges af 30 minutters betragtninger. Derefter er der morgenmad. Kl. 08.50 følger 3. tidebøn - *Terts* -, og umiddelbart derefter læses *messe*. Efter messen mødes søstre i kapitalsalen, hvor et stykke fra enten Det gamle eller Det nye Testamente læses op. Så følger arbejde eller, for de unge, undervisning i teologi, liturgi, musik og sang samt latin m.v. Kl. 11.40 er der igen tidebøn. Derefter er der middag kl. 12.00. Og kl. 12.30 begynder arbejde/undervisning. Hen på eftermiddagen er der 45 minutters pause (rekreation), indtil tidebønnen *Vesper* kl. 17.30. Kl. 18.00 er der aftensmad, og dagen slutter som ovenfor med *Komplet* kl. 19.00. Derefter er der tavshed indtil næste morgen. På søn- og helligdage er der lidt forskydning i tidebønerne. Bl.a. begynder dagen kl. 03.15.

Det er det liv, den unge postulant møder her, når hun melder sig med sit ønske om at blive cistercienserinde. Efter et år aflægger hun foreløbige løfter, og hun bliver iklædt den hvide novicedragt. Man er normalt novice i 3 år. Herefter aflægges de evige løfter, som omfatter følgende: Lydighed, stedfasthed, cølibat og fattigdom. Disse løfter aflægges to gange. Første gang, når den unge postulant indtræder som novice og iklædes den hvide dragt, og anden gang, som en eviggyldig bekræftelse, når novicen bliver »rigtig« søster og får det sorte slør.

På grund af den tilgang, Sostrup kloster har haft de sidste år, og tillige i betragtning af, at de politiske forhold i Østeuropa opblødes, kan den nye priorinde og hendes konvent (søsterfællesskabet) få realiseret ønsket om at få et rigtigt kloster. Det var i flere år blot en drøm, men nu bliver den realiseret. Den 1. maj 1990 var der grundstensnedlæggelse på en mark ved siden af Sostrup. Tre munkenen fra Øm-kloster-ruin blev brugt som grundstene, og i byggekontrakten er bestemt, at klosteret skal være færdigopført den 1. juli 1991. Det nye kloster bliver bygget på traditionel cistercienserfacon, det vil sige et firlænget kompleks, hvor den ene fløj, der vender ud mod

I det europæiske landbrugs historie hører Cistercienserne til banebryderne. Da skriptoriet i Citeaux-klosteret i 1111 fremstillede et firebinds værk om Jobs bog, faldt det naturligt til initialerne at benytte scener fra arbejdet i mark og skov. Til Sostrup kloster hører også avlsgård, som danner det materielle grundlag for klosteret.

Sostrup, bliver kirken, med apsis vendt mod øst. Indgangen til kirken bliver fra nord. Det ny kloster bygges i røde sten i to etager, med en ret høj rejsning på taget. I midten en lille gård med brønd, og med korgang uden om gården. Det vil komme til at indeholde alle de faciliteter, som et normalt kloster har: Kapitelsal, refektorium, rekreationsrum, undervisningsrum, lille infirmeri o.s.v. Priorinden får et kontor, og der indrettes samtalerum, vaskeri, køkken, garager m.v. En urtehave skal indrettes, og der skal gøres plads til fårehold og høns. For yderligere at sikre sig den ønskelige isolation bliver de opgravede jordmasser fra byggeriet etableret som en jordvold rundt om klosteret - naturligvis beplantet, således at hele komplekset smukt vil gå i ét med skoven mod syd og Sostrups røde bygninger mod nord og nordvest og nordøst.

Sostrup slot og avlsgård vil fortsat være rammen om de aktiviteter, der p.t. danner

det materielle grundlag for klosteret. Det vil sige, at man uændret vil have rekonvalescenter, have kurser, feriegæster eller virke som refugium.

Mange katolske ordenssamfund har knyttet lægfolk til sig i en såkaldt 3. orden, eller *oblat*-gruppe. Også Cistercienserne på Sostrup har samlet en lille flok »civilister« om sig.

Mellem 10.000 og 15.000 gæster besøger Sostrup hvert år. Tallet er stigende, og her har oblaterne deres arbejdsfelt. De hører med som åndelige fætre og kusiner til søsterkonventet på Sostrup.

Det gamle slot og det nye kloster skaber Danmarkshistorie på linie med, hvad cistercienserne gjorde, da de i 1144 kom til Danmark, indbudt af ærkebiskop Eskild af Lund. - Og der sker i det gamle Randers amt!

Et overfald på Hem kirkesti 1588

Referat af tingbøgerne i samme anledning

Af Henry Nørgaard

Sognepræsten i Hem-Sem Sogne, Niels Thomassen blev overfaldet, slået og truet på livet af en mand, Poul Dall i Kvotrup, Hem Sogn. Dette skete på stien mellem Hem Kirke og præstegård for 400 år siden - den 11. august 1588.

De gamle tingbøger fra den tid fortæller, at der for Poul Dall fik yderst alvorlige følger. Han blev først stævnet for Onsild Herredsting d. 26. april 1589, derefter for Viborg Landsting d. 27. september samme år, og endelig for Koldinghus Retterting d. 28. juli 1590.

Tingbogen fra Onsild Herredsting er formentlig gået tabt ved en brand, der hærgede Mariager 1683, idet den ældste overleverede tingbog derfra først begynder 1683. Men de domsforhandlinger, der foregik i herredstinget og det resultat, der kom ud af dem, blev i et referat fremlagt i det senere afholdte landsting.

Kongen var dog utilfreds med Resultatet fra Herredstinget. Han henvendte sig derfor i et Brev derom til Lensmanden paa Dronningborg, Niels Skram, og bad ham tage affære. Dette brev er dateret d. 19. juni 1589 og lyder således:

»Landsdommerne udi Jylland finge Brev Poul Dall, som slog Hr. Niels udi Hem, anrøendes.

Christian 4. Vor Gunst tilforn. Vider, at os elsk. Niels Skram, vor Mand, Tjener og Embedsmand paa vort Slot Dronningborg, haver underdanigst for os ladet berette, hvorledes at en ved Navn Poul Dall skal have overfaldet og slaget en Præstemand der udi Nørre Jylland, ved Navn Hr. Niels udi Hem, som han er kommen af Kirken med Kalk og Disk udi Haanden, og at han hannem derfor skal have paa vore Vegne ladet tiltale til Herredsting og Landsting, og I derom at have afsagt, at han skal bøde saa meget mere, efterdi han havde slaget Lærdemand. Da efterdi forsk. Poul Dall forsættelig og modvillig haver overfaldet forsk. Hr. Niels, der han haver været udi sit rette Embede og Kald, og ikke haver haft nogen Undseelse enten for Gud, hvis Tjeneste og hellige Ords og Sacramenters Forhandling forsk. Hr. Niels nylig tilforn have beskikket, eller for Kalk og Disk, han haver haft udi Haanden som til det hellige, højværdige Alters Sacramentes Uddeling, og saadan hans Gjærning derfor ingenlunde kan eller

bør at regnes for en slet Kirkefreds Brøde, som uden al Forsæt uforvarende paa deres Kirkefred kunde blive skilagtig, men mere imod hannem, som er Guds og hans - hellige Ords, saa og Øvrigheds og al christelig Rets Foragter, bør at virkes (?); og efterdi eders Dom ikke er endelig om hans Brøde og Straf, saa man der sig kunde have at rette, bede vi eder og ville, at naar I her med besøges, I da igjen indstevne samme Sag for eder og siden endelig dømme der paa, hvad forsk. Poul Dalls Straf bør være for samme Gjerning, givendes det under eders Signeter klarligen fra eder beskrevet, som I ville ansvare for Gud og være bekendt for os. Der med etc. Befalendes etc.. Actum Hafniæ, den 19. Juni 1589.«

Viborg Landsting d. 27. september 1589.

Referat:

»Enn Dom, att en Mandt haffuer slagitt en Prest om Søndagenn och er tildømpthet for at bøde dobbelt saa mögit, som hanndt hagde slagit en leg Mandt.

Mouritz Stygge till Holbeckgaardt, Hanns Lindenoë till Øsleff, Jørgenn Friis till Krastrup, Lanndzdommere y Nøriuttlandt, Loduig Munck till Qustrup, Jørgenn Friis till Farschoff, och Gunde Schriffuer, Lanndztingshører ibidem, giøre vittherliggt, att: Aar efter Guds Byrd 1589 Lørdagen som er den 27. September paa Viborg Landsting var skicket ærlige og velbyrdige Mand Niels Schram til Urup, Høvedsmand paa Dronningborg, hans befuldmægtigede, ærlige og welfornumstig(e) Mand Las Jessenn, Ennslef, Herredsfoged i Houlbjerg Herred, med en Opsættelse her til Landstinget den 16. August sidst udgivet, lydende ham da at have haft hid i Rette stevnet Poul Dall i Kvotrup, for han nogen Tid siden skulde have sig understaaet og overfaldet og slaet Hr. Niels i Hem, der han skulde være gaaet fra sin Sognekirke og til sit Hus med Kalk og Disk i sin Haand, og ingen Frygt, Fejde eller Fare han skulde have vidst sig udi nogen Maade, menende Poul Dall dermed Uret at have gjort og burde for slig uhørsom Gerning at straffes paa sin Hals.

Tillige havde hid stevnet Niels Rousing i Nørre Onsild Herredsfogden i Onsild Herred for en Dom, han i samme Sag dømt have, som han mente med Urette. Da efter begge Parters Bevilling er samme Sag blevet opsat til idag.

Og nu fremlagde Las Jessenn stormægtigste, højbaarne Fyrste vor allernaadigste Herre, Prins og udvalgte Konges Missive og Skrivelse, at skal her paa dømmes, hvad Poul Dalls Straf bør at være for samme Gerning.

Dernæst fremlagde et Hr. Niels Thomasen, Præst i Hem, aabent beseglet Brev sidst forgangent Aar, den 17. August udgivet, i hvilket han beklager, at han da paa Søndag næst forgangen, som var den 10. Søndag Trinitatis (11. August) er med Bøsse, Spyd og Fork truet og trengt, tillige banket og slaet paa sin Kirkesti og Vej fra Hem Kirke og til sit Hus som han gik med Kirkens Instrument, Kalk og Disk i sin Haand. Saaledes der Gudstjenesten var endt, og han er kommet ud i Vaabehuset og vilde gaa hjem, da er Svend Dall i Kvotrup kommet imod ham med en lang Bøsse og har truet ham og sagt, at han skulde lægge den over hans lange Ryg, og kaldt mange Ukvemsnavne og sagde, at han ikke skjødte (gik af Vejen for) at skyde en Kugle i ham, og sagde sig ikke at have der mere Bropeel (Bolig) end een andetsteds. Og siden efter Hr. Niels er kommet uden for Kirkegaardspporten, da har Svend Dall søgt ham med et langt Spyd og vilde dermed have slaet ham og at have truet og undsagt ham, hvor han kunde ramme ham, og Dannemænd og Godtfolk, som da var tilstede, har forhindret ham, saa at han ikke kunde komme til Hr. Niels, og da han bortgaaer, er Svend Dalls Broder, Poul Dall i Kvotrup kommet til ham og havde en Fork i sin Haand, og som han gik og vidste sig ingen Fare af ham, har han slaet ham i hans Hoved, saa at den ene Side af hans Hoved er deraf ophovnet, som mange Godtfolk skal vitterligt være, som det har set, og havde nogle af Sognemændene og Sognedegnen ikke været, havde han atter slaet til ham.

Wi Christian thend Sierde medt Guds naade:
 Dronnens Christelige au. Kar. 1590. p. 26. Friij paa Nord
 adrenting paa uenest Glast Landingsind. uenest uenest
 Nunnwisse. Duffin uenest die. Djs. Djs. Nunnwisse
 Tjening gaa de uenest Landgjen. Cuz. at de Lande for
 Djs. uenest stikent Djs. Djs. Togan Nunnwisse Tjening
 uenest Nland as stinnon paa uenest om. Djs. gaffen medt uenest
 Stopping for Djs. uenest uenest stoffent Djs. Djs. Djs.
 Nunnwisse medt Dandning uenest Nland as stinnon paa uenest, to

Uddrag af domsbogen - hvorfra artikel-forfatteren citerer ordret - som et eksempel på 1600tallets udtryksmåde. Artiklen giver samtidig et indtryk af det sproglige forarbejde, der må gøres, før historiske dokumenter bliver forståeligt nutidsdansk.

Tillige sig at have beklaget, at han for saadant Overfald, Fejde og Trussel uden al kristelig Aarsag ikke vel tør gaa uden for sin Gaard paa Marken til sit Korn eller andetsteds, uden han for Frygt og Fares Skyld skal stille sig did, ej heller tør vandre til sin Sognekirke at gøre hans Embede og Kald fuldt, førend hans Lensmand og gode Øvrighed kunde finde anden Raad og Lempe dertil, meget mindre at drage til sit Herredsting der at beklage sin Nød.

Dernæst fremlagdes et Tingsvidne af Onsild Herredsting, sidste forgangent Aar den 7. September udgivet, Thames Lassen i Skrødstrup først for vi Mænd at have vundt (erklæret), at som da paa Søndag først kom mange, der Tjenesten var forbi i Hem Kirke; og Hr. Niels gik ned ad Kirkegulvet, bad han ham og Chresten Thamessen i Mariager byde Poul Dall de Svin, som han havde i Hus og begæret Skadeserstatning for, da skulde han faa sine Svin igen. Og ikke Poul Dall svarede dertil. Men der Hr. Niels gik ud af Kirkedøren, da havde Svend Dall og han nogle Ord sammen; det kunde

han ikke høre, for han var da mødt op i Kirken. Men der Hr. Niels kom i Vaabenhuset, da bad han de Dannemænd drages til Minde, hvor Svend Dall truede ham med en Bøsse; og da var Svend Dall udenfor Vaabenhusdøren og Hr. Niels i Døren. Saa gik de ud af Kirkegaarden, og som de kom udenfor Kirkegaardsporten, da kom Svend Dall gaaende med et Spyd og truede Hr. Niels og nødte ham og lod sig holde. Da bad Poul Dall ham gaa herfra sin Vej. Saa gik han bort, og ikke han hørte Poul Dall tale Hr. Niels noget til enten i Kirken eller paa Kirkegaarden.

Og Hr. Niels gik først ud af Kirkeporten, men der Poul Dall kom, da bad han to Mænd gaa til Hr. Niels og kræve sine Svin og begære af Hr. Niels, om han vilde tage to Mænd, han vilde tage andre to og lade se, hvad Skade hans Svin havde gjort, da vilde han være villig til at gøre ham Skadebod efter de fire Mænds Tykke. Da havde Hr. Niels svaret, at han havde taget seks Skønmænd, dem vilde han bruge.

Da bad Poul Dall Hr. Niels for Guds

Skyld, at han skulde ingen Uret gøre ham, men lade ham være den fattige Mand, han var, og gøre ham det samme Skel, han vilde gøre ham. Da har Hr. Niels svaret og bedt ham give sig den Del, han var ham pligtig, saa krævede han intet mere af ham, og Hr. Niels at have svaret, at de drev deres Mark med Vold og Vælde. Poul Dall at have svaret, at han sagde ham paa som ingen ærlig Mand. Hr. Niels at have svaret, at han skulde have løjet ham paa. Da skal Poul Dall have slaet et Slag til ham med en Fork paa Siden af hans Hoved, som han skulde have staaet med Kalk og Disk i Haanden. Saa skulde Thames Lassen have grebet paa Forken med Haanden, saa der ikke skete mere Skade paa den Tid.

Peder Nielssen, Jørgin Nielssen, Matz Skreder, Anders Matssenn, Jesper Grafuersenn, Jep Perssen, Niels Sørinssenn, Jep Matzenn, Sørenn Perssenn, Per Matssenn, Rasmus Perssenn, Birgitte Jensdatter og Marin Jensdatter - alle af Skrødstrup, at have erklæret, at det gik og for (foregik) lige som Thames Lassenn kundgjort have og Peder Nielsen ydermere at have erklæret, at han saa Svend Dall løfte en Bøsse, han gik med, af den ene Axel og paa den anden udenfor Vaabehusdøren, og at have sagt Hr. Niels skulde have Utak derfor.

Matz Skreder ved samme Mening at have erklæret.

Knudt Jørginssen i Hem at have erklæret, at han saa Svend Dall løfte en Bøsse af den ene Axel og paa den anden samme Tid udenfor Vaabehusdøren og sagde til Hr. Niels, at var der ikke hans lange Kjortel, da skulde han vist have Utak derfor.

Birgitte Jensdatter i Hem og Marin Jensdatter ibidem at have erklæret, at de hørte og saa, at Svend Dall truede Hr. Niels samme Tid med en Bøsse og sagde, at han skulde lange den over hans lange Lænd, og siden der efter at have erklæret, om det var ikke hans side Kjortel, som de Breve beretter. - -

Og efter slig Lejlighed satte Las Jenssenn alle irette, om Poul Dall ikke for slig uhørsom Gerning at være udi stormægtigste,

højbaarne Fyrste, vor allernaadigste Prins og Konges Naade og Unaade?

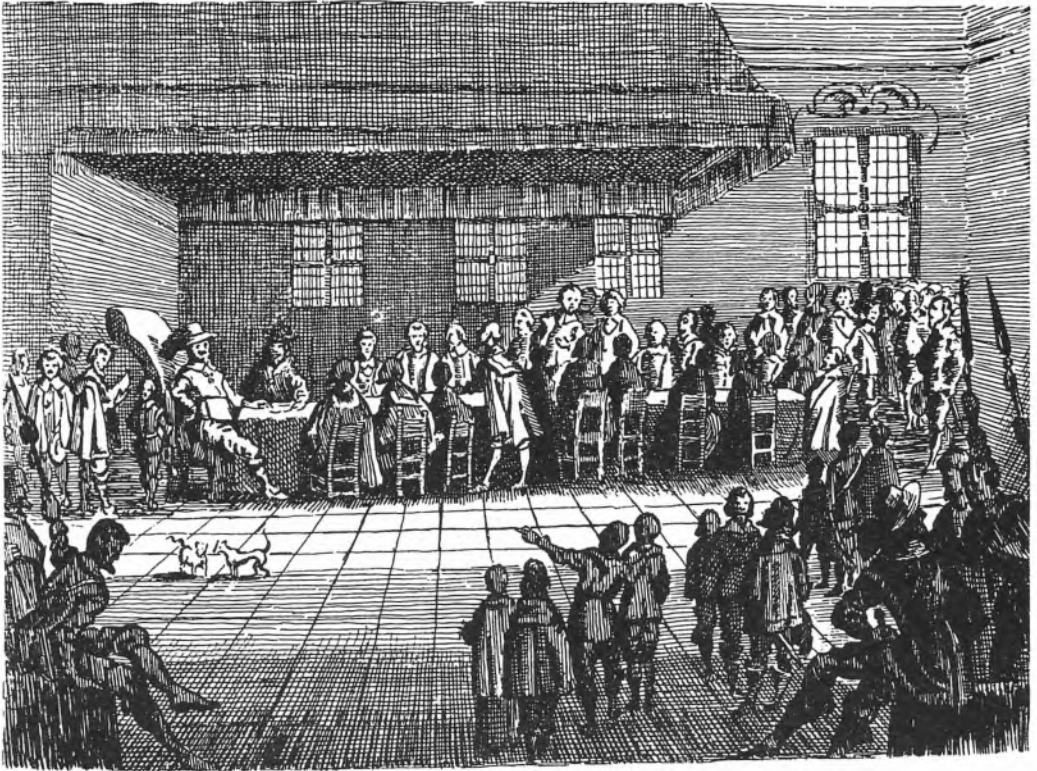
Saa mødte Poul Dall og fremlagde et ærlig og velbyrdig Mand Las Munck til Hungstrup's (Hovedgaard i Tvede Sogn, Nørhald Herred) aabne Brev, som han med egen Haand skal have underskrevet sidst forgangent Aar, Onsdag næst for Sct. Bartholomæidag (24. August) udgivet, i hvilket han bekender, at Søndagen næst efter Sct. Laurentii, som var den 11. august sidst forleden, som Tjenesten og Prædikenen var forbi i Kirken, og som Hr. Niels kom midt paa Kirkegulvet, da vendte han sig tilbage og talte til to Mænd og bad dem tilbyde Poul Dall hans Svin og begære af ham Skadeserstatning.

Da ikke Poul Dall skulde have svaret noget dertil, og fulgte han med ham ud af Kirkegaardsporten. Da ikke Poul Dall talte Hr. Niels noget til udi nogen Maade, enten i Kirken eller paa Kirkegården, og der Poul Dall skulde være kommet ud af Kirkegaardsporten, der skulde Hr. Niels, Thames Lassen og Degnen og mange andre af Sognemændene have staaet. Da skulde Poul Dall have bedet to mænd, at de vilde gaa til Hr. Niels og begære af ham, at han vilde tage to Mænd, og de maatte gaa ned til den Havreager, som Poul Dalls Svin (som Hr. Niels sagde) at hans Svin skulde have været i, og bese, hvis Skade de havde gjort, da skulde han gerne ville efter Dannemænds Tykke betale.

Da svarede Hr. Niels, at han havde seks Synsmænd, de skulde bese, hvis Skade der var gjort. Da spurgte Poul Dall Hr. Niels, naar han havde taget dem til Tinge, efterdi det skulde have været om Dagen tilforn, som han havde indtaget hans Svin.

Saa skulde Svend Dall og han være gaaet fra dem, og de blev staaende ved Kirkeporten igen paa deres Stevne, som dette Brev videre beretter. -

Dernæst blev samme Herredstingsdom fremlagt fra Onsil Herredsting dette Aar, den 26. April udgivet, udi hvilken Fogden haver saa sagt, at efterdi der blev bevist, at Poul Dall har slaet og overfaldet sin Sogne-

Christian 4. præsiderer i rigets højesteret - her på Københavns Slot - hvor herredagen oftest blev holdt. Tegning af Karel van Mander til titelbladet i en udgave af Jyske Lov 1643.

præst, Hr. Niels Thomassen i Hem, om Søndagen som han er kommet fra Kirken og havde gjort Tjeneste, som han er med Kalk og Disk i sin Haand paa sin Hjemvej og Kirkesti uden for Kirkeporten -- saa vidste han sig ikke andet i den Sag at kunne dømme eller sige, end at Poul Dall jo dermed har gjort Uret og bør at stande til Rette og Bøde efter Loven og Recessen, eller at være udi sin Øvrigheds Minde, som den Dom videre beretter, og mente Poul Dall, hans Brøde ikke at skulle være saa stor imod Hr. Niels, at han burde derfor miste sin Hals. - Med flere Ord og Talen var der derom imellem dem.

Da efter Tiltale, Gensvar og Sagens Lejlighed, og efterdi Hr. Niels Thomassenn om Søndagen, som han er gaet fra Kirken, da

han havde paa sit Embeds Vejne der gjort Tjeneste, da efterdi ingen synderlig Forordning om slig Forseelse er gjort, saa vi aldeles intet udi Loven eller Haandfæstningen derom kan finde andet end i det Kapitel i Loven; at hvor for en Sag gældes flere tre Mark, befindes, at dersom Mand hugger en anden udi Kirken eller paa Kirkegaard om hellige Dage, da bødes særlig for Kirken og Kirkegaard og for Helligbrøde og særdeles for Blodsudgydelse, end hugger Mand viet (præsteviet) Mand eller Munk, da bøde han yderligere tre Mark; og efter slig Lejlighed, og efterdi Recessen derom aldeles intet har uden om Kirkefreds Brøde, da - før end kongelige Majestæt med menige Danmarks Riges Raad om slig Hændelse vil gøre nogen anden Skik og Forordning, hvad de,

som sligt gør, skulle blive forfaldenn - ved vi ikke andet derom for Rette at kunne afsige, end jo Poul Dall bør for slig sin Forseelse at udrede »dobbilt saa mange og møgenn Bødder og Faldzmoll«, som han havde været forfalden for, om han sligt havde bevist en læg Mand«.

Rettertinget d. 28. Juli 1590, Koldinghus.

»Vi, Christian den Fjerde, med Guds Naade &c., gøre alle vitterligt, at Aar 1590, den 28. Juli, paa vort Retterting paa vort Slot Koldinghus, udi vor egen Nærværelse, nærværende os elskelige Niels Kaas til Thorupgaard, vor Kansler, (med alt Raadet) for os vor skikede os elskelige Niels Skram til Urup, vor Mand, Tjener og Embedsmand paa vort Slot Dronningborg; og havde med vor egen Stevning for os udi Rette stevnet een ved Navn Poul Dall, som boede i Kvotrup, for at han for nogen Tid siden skal have understaaet sig at overfalde og slaa en Præstemand ved Navn Hr. Niels i Hem, der han er gangen fra sin Kirke og til sit Hus og havde Kirkens Instrumenter, Kalk og Disk i sin Haand, og ingen Fejde eller Fare han sig af vidste; for hvilken Sag han skal være indstevnet til Herredsting og Landsting, og Landsdommere at have dømt ham til dobbelt Bøde; og mente Niels Skram, at saadan en slem Gerning paa en Præstemand gjort og paa det Sted, der han havde Kalk og Disk i Haanden, som Folk berettes af, burde ikke med slige ringe Bøder at vides og straffes, men paa hans Hals.

Poul Dall kunde ikke benægte slig Gerning, men faldt til Føje og sagde sig, hvis Fald han kunde være faldet for, gerne at ville bøde og udrede til hans Herskab efter Landsdommerne deres Doms Lydelse. Gav derhos tilkende samme sin Forseelse af Hastmodighed (Hidsighed) at være sket for nogle Ukvemsord, Præsten skal have givet ham, der de er kommet i Trætte sammen og skulde gange af Kirken og paa Sognestævne straks uden for Kirken, om nogle Svin Præsten, Hr. Niels havde indtaget og var kommet i hans Korn.

Og er fremlagt den Dom, som vore

Landsdommere udi Nørre Jylland udgivet havde, lydende i sin Beslutning dem ingen synderlig Forordning om slig Forseelse at Finde i Loven eller Haandfæstningen andet end i det Kapitel i Loven: at hvor for en Sag gældes flere tre Mark, at dersom Mand hugger anden udi Kirke eller paa Kirkegaard om hellige Dage, da bødes særlig for Kirke og Kirkegaard og for Helligbrøde og særdeles for Blodsudgydelse. End hugger Mand viet (præsteviet) Mand eller Munk, da bøde han yderligere tre Mark, og efter slig Lejlighed, og Recessen derom aldeles intet har uden Kirkefredsbrøde, da - før end vi med menige Danmarks Riges Raad om slig Hændelse vil gøre nogen anden Skik og Forordning, hvad de som sligt gør, skulle være forfalden - vidste de ikke andet derom for Rette at afsige, end Poul Dall bør for slig sin Forseelse at udrede dobbelt saa mange och møgenn Bøder och Faldtmaal, som han havde været forfalden for, om han sligt havde bevist en læg Mand, som hans Dom i sig selv i Viborg Landsting den 27. September sidst forleden udgivet videre indeholder, hvilken Dom vore Landsdommere bestod og vedkendte, sagde sig ej heller andet derom i Loven at kunne finde, ej heller vidste andet end Loven at følge, før vi anden Forordning der paa gørende bliver, og stilende til os selv.

Niels Skram beskyldte ikke heller Landsdommerne i nogen Maade, men mente, den Straf og Bod for ringe at være, som efter Loven kunde udforskes og forklares, men mente det paa hans Hals heller at skulle straffes, ham - - ej heller hans Falsmaal til Sagvolderen, som er mere end 40 Marks Sag, inden 6 Uger at have udredt, kan ske ej heller til hans Herskab, og derfor om ikke en anden Forordning blev gjort - - at skulle fare som en fredløs Mand.

Da efter Tiltale, Gensvar og Sagens Lejlighed, og efterdi vore Landsdommeres Dom ikke er nogen endelig Dom, men lyder dem ingen besynderlig Skik eller Ordning at finde om slig Forseelse at være gjort, derfor har vort menige Danmarks Riges Raad den Sags Lejlighed overvejet og be-

tragtet og befundet den fast højvigtig og Gerningen slem udi sig selv, at han har overfaldet en Guds Ords Tjener og ikke havde ham i Agtelse og Forskaansel med de Instrumenter, han havde haft i Haanden, som var Kalk og Disk, hvoraf Guds Folk berettes, som han med al Billighed havde burdet at gøre. Derfor, saa og fordi Poul Dall ikke har retthett (ordnet) sit Faldsmaal inden 6 Uger til Sagvolderen, sagde vi derpaa saa for ret, at Poul Dall for saadan hans Forseelse og slemme Gerning skal være udi vor Naade og Unaade, og det at stande til os selv, hvor vi derom vil have med ham; dog er med denne Dom ikke ment, at nogen Præstemand forargeligen skulle lade under et helligt Skin med saadanne Ornamenten nogen anden Modvillighed til nogen Strid foraarsage.

Datum ut supra.«

Anm.: Den, der dømtes i kongens nåde og unåde, kunne efter kongens befaling henret-

tes og hans ejendom konfiskeres, men kongen kunne også lade den dømte slippe billigere med forvisning, fængsel eller bødestraf.

Hvilken straf kongen idømte Poul Dall, er der ikke overleveret noget om. Man må håbe den mildeste form.

Det er værd at lægge mærke til, at dommen også indeholder en påmindelse til hr. Niels, nemlig den, at nogen præstemand ikke under dække af hellighed må give anledning til strid!

Denne artikel bringes i anledning af 400 året for den endelige domsafsigelse ved kongens retterting på Koldinghus 1590. Den skal tillige give et indtryk af, hvorledes det er at arbejde med de gamle kildekrifter, hvorfor disse gengives i vid udstrækning som direkte citater og ikke i omskreven genfortælling.

Lokalhistoriske årbøger 1989

Af Esben Møller Christensen

GRENAA og omegn før og nu 1989. Redaktion: P. S. Johansen og Børge Kjær. Udgivet af P. S. Johansen, 1989. 13. årgang. 117 s., ill. Bestilling: Johnsen Bogtryk/Offset, Bakkehegnet 1, 8500 Grenaa.

Bergild, Merete og Jens Jensen: Niels Jensen Kock - snedker i Grenaa i 1600-tallet. (S. 78-85, ill.) [Med henvisninger].

Døde i Grenaa kommune 1988/89. (S. 29-30).

Hougaard Rasmussen, Gert: En 7000 år gammel jæger. (S. 100-105, ill.) [Undersøgelsen af en grav fra jægerstenalderen ved Fannerup].

Johnsen, P. S.: Byrådsforhandlinger 1939. (S. 31-43). [Grenaa byråds forhandlinger i året 1939].

Kjær, Børge: Malermester Jørgen Jensen - en håndværkers karriere. (S. 91-99, ill.) [Jørgen Jensen levede fra 1890 til 1964. Brudstykker af hans liv som håndværker].

Kjær, Børge: På tryk om Grenaaegnen. (S. 115-117, ill.) (Omtale af hjælpemidler til litteratur om Grenaaegnen).

Kjær, Børge og Erik Rasmussen: Husmandskolonien Kristiansminde. (S. 65-77, ill.) [Artiklen skyldes væsentligst nogle optegnelser fra Erik Rasmussen f. 1923 på gården »Rørholm« i Kolindsund - men nu bosiddende i Gråsten. Optegnelserne dækker årene 1927-1944, hvor familien boede husmandsstedet »Bakkebo«, nu Ågårdsvej 9].

Nielsen, J. A.: Cykelsport og cykelbane i Grenaa. (S. 54-58, ill.) [Grenaa Cykelklub startede allerede i 1887].

Nielsen, J. A.: Grenaa fiskere i Esbjerg. (S. 106-107, ill.).

Nielsen, J. A.: Hartmann Sørensen - »en forlystelsesråd«. (S. 59-61, ill.) [Hans Henrik Hartmann Sørensen, der døde 1933 i en alder af 63 år, var en markant personlighed i Grenaa].

Nielsen, J. A.: Idrætsplads i engene. (S. 86-89, ill.).

Nielsen, J. A.: Nødhjælpsarbejde i 1934 gav et dejligt stadion i Grenaa. (S. 90, ill.).

Nielsen, J. A.: Om sommermarkeder på Grenaa Torv i gamle dage. (S. 112-114, ill.).

Nielsen, J. A.: Portræt: P. S. Johnsen. (S. 44, ill.).

Petrie, Johanne: Olivia Holm-Møller. (S. 45-53, ill.) (Den kendte maler blev født 1875 i Homaa, og i en stor del af sin voksen-tilværelse virkede hun på Grenaa-egnen).

Schødt Rasmussen, Palle: Søndermølle i farver. (S. 62-64, ill.) [Den i 1870 og i 1923 nedbrændte Søndermølle blev ca. 1840 »portrætteret« på et maleri, der hænger på Djursland Museum].

Sørensen, Felix: Kystbevogtningen i Grenaa. (S. 108-111, ill.) [Kystpolitiet i Grenaa blev oprettet 15. december 1942 og opløst i september 1944].

LANGÅ. Lokalhistorisk årbog 1989. Udgivet af Langå Lokalhistoriske Forening, 1989. 18. årgang. 54 s., ill. Bestilling: Karl Grandt, Kildevej 23, 8870 Langå.

Bondo Hansen, Poul: Ændringer i et lokalsamfund. (S. 21-25, ill.) [Om Stevnstrup's ændring fra lille landsbysamfund til bysamfund - i løbet af de sidste ca. 30 år].

Frandsen, T.: B. C. Laugesen Drachmann - en hjemstavnsforsker. (S. 29-42, ill.) [B. C. Laugesen Drachmann, der levede 1899-1988, efterlod sig tusinder af

håndskrevne sider med oplysninger om slægter og egne. Her foreligger en beskrivelse af Langå kommunes nordøstlige hjørne).

Gulstad, Carsten: Befolknings-udvikling. (S. 13-15) [Lidt om befolkningsudviklingen i Langå-området gennem århundreder].

Gulstad, Carsten: Landskabet omkring Langå. (S. 16-18).

Gulstad, Carsten: Langå. (S. 6-12, ill.) [Kort om Langå's udvikling i de seneste ca. 100 år].

Mogensen, Ruth: Hagsholm. (S. 19-20, ill.).

Sørensen, Martin: Min hjemegn. (S. 26-28, ill.) [Egnen omkring Jebjerg].

Vissing Sørensen, Mette: Helstrup Kirke. (S. 43-51, ill.)

Årets gang i Langå kommune. (S. 53-54) [Begivenheder i Langå kommune i 1988-89].

Kaalö Johansen, Hans: En gade i MARIAGER. Teglgade. Udgivet af Ib Damsgaard, Mariager, 1989. 43 s., ill. »En gade i Mariager«, 5. årgang. Bestilling: Mariager Turistkontor, Torvet 4, 9550 Mariager.

Efter de forrige års udgivelser om Kirkegade, Torvet, Fuglsangsgade og Østergade er turen hermed kommet til Teglgade, hvis huse - deres historie samt nogle af deres beboere igennem tiden - beskrives i indbydende og rigt illustreret form.

Af indholdet:

A Porta. (S. 29-32).

Barber Sørensens hus. (S. 27-29).

Bomhuset. (S. 42-43).

Bryggergården. (S. 38-41).

Café Rosen. (S. 15-18).

Chokoladehuset. (S. 19-24).

Mourids Kræmmers gård. (S. 9-15).

Niels Hviids gård. (S. 34-37).

Sct. Peders Plads. (S. 33).

Telegrafstationen. (S. 25-26).

NØRRE DJURS Egsarkiv, 1989. Redaktion: Else Lassen, Grethe Lykke, Folmer Mogensen og Tom Mortensen. Udgivet af Nørre Djurs Egsarkiv, 1989. 9. årgang. 48 s., ill. Bestilling: Nørre Djurs Egsarkiv, Stokkebro 85, Gjerrild, 8500 Grenaa.

Billeder i arkiv og privateje. (S. 20-29, ill.) [Gengivelse af ældre fotografier].

Drøyer, Elin: Rejsebeskrivelse for året 1864. (S. 39-47) [Niels Terkildsen, født i Hammelev og senere bosiddende i Sangstrup, blev indkaldt som soldat i januar 1864. Gengivelse af hans dagbogsoplysninger over kompagniets rejser gennem Danmark i krigsåret 1864. Med henvisninger].

Eriksen, Anton: En handelsmands endeligt. (S. 30-31) [Galanterikræmmer Albert Ostenmand fra Bøhmen døde den 13. februar 1773, i Kukkerhuse, hvilket fremgår af Meilgaards skifteprotokol].

Gelsing, Ove C.: Om Vilhelm Hansen og Gjerrild sognearkiv. (S. 4-6, ill.) [Vilhelm Hansen, 1875-1944, oprettede Gjerrild sognearkiv i 1939].

Hansen, Vilhelm (†): Fra Stavnsbåndets Tid. (S. 7-10, ill.) [I anledning af 150-året for stavnsbåndets løsning skrev Vilhelm Hansen i 1938 herom på Gjerrild-egnen].

Johansen, Holger: En vandring gennem Ørum ca. 1930. (S. 11-16, ill.).

Nielsen, Albek, Johs. Pedersen og Peter Nielsen: Tysk lyttepost ved Laen. (S. 32-38, ill.) [Under Den anden Verdenskrig havde tyskerne en lyttepost »Stellung Ginster«, placeret på gården »Frisenhøj«s jord tæt ved Laen].

Rasmussen, Bodil: En hundredårsdag. (S. 17-19, ill.) [Runestenen - kaldet »Rimsøstenen« - blev i 1889 rejst på højen nord for Rimsø Kirke - efter at være udtaget af kirkens fundament i 1875].

Lokalhistorisk Forening for PURHUS kommune: Årsskrift 1989. Udgivet af Purhus kommunes Lokalhistoriske Forening, 1989. 4. årgang. 19 s., ill. Bestilling: Jytte Nielsen, Rejstrupvej 30, Sønderbæk, 8900 Randers.

Andersen, Sigrid: Stenen. (S. 7-8, ill.) [Historien bag en stor sten i Hvidsten Kro's have].

Klausen, Anna: Fussingø. (S. 15-17, ill.) [Arrangementer på Fussingø Slot i sommeren 1989].

Nielsen, Jytte: Beretning 1989. (S. 3-5, ill.) [Purhus kommunes Lokalhistoriske Forening i 1989].

Olsen, Jørgen: Sparrehuse. (S. 12-14, ill.) [Et lille bebygget område i Purhus kommune. Med henvisninger].

Petersen, Lone: To dragtnåle fra Purhus kommune. (S. 9-11, ill.) [To dragtnåle stammende fra hver sin jernaldergrav fra hhv. Fårup og Hvidsten. Med henvisninger].

Historisk Aarboeg for RANDERS AMT 1989. Redigeret af Lise Andersen (ansv.), Jens Erland Donner, Frits Nicolaisen og Palle S. Rasmussen. Udgivet af Randers Amts Historiske Samfund, 1989. 83. årgang. 136 s., ill. Bestilling: Randers Amts Historiske Samfund, Slyngborggade 21, 8900 Randers.

Andersen, Lise: Fastelavnsoptog i det gamle Randers Amt. Magi eller skuespil? (S. 47-59, ill.) [Artiklen er en undersøgelse af ét af fastelavnens ritualer, som

det har været praktiseret i det gamle Randers Amt, ifølge optegnelser foretaget i perioden ca. 1880 til ca. 1930. Med henvisninger].

Bak, Sigrød: Er Kalø et nationalt klenodie? (S. 86-94, ill.) [Et rids af Kalø's historie samt en diskussion af dets kulturhistoriske værdier - i anledning af statens planer om salg af gods og slotsruin. Med henvisninger].

Bevaringsfonde i det gl. Randers Amt. (S. 117).

Bondesen, Peter: Om kronjyder og Kronjylland. (S. 76-85, ill.) [En drøftelse af de to begreber - deres opståen og brug. Med noter].

Fra museer og arkiver i det gl. Randers Amt. (S. 98-116, ill.) [Museernes og arkivernes virksomhed i det forløbne år].

Historisk Samfund 1988-89. (S. 118-120, ill.) [Formanden, Peter Bondesens beretning].

Jensen, Poul Erik: Afløbsforhold og spildevandsplanlægning i Randers 1860-1930. (S. 29-39, ill.).

Løgager Nielsen, Niels: Skitser til en industrihistorie. Teglproduktion i Djurs Nørre, Djurs Søndre og Mols herreder. (S. 13-22, ill.) (Med henvisninger).

Mikkelsen, Hans: Byggemodning i det middelalderlige Randers. (S. 5-12, ill.) [Hvad især arkæologiske undersøgelser i Randers fortæller om byens udstrækning og bebyggelse i 1300-1500-tallet. Med henvisninger og noter].

Møller Christensen, Esben: Lokalhistoriske årbøger 1988. (S. 95-97).

Ribe, Helge: Digtterrødder. (S. 41-46, ill.) [Om slægtskabsforholdet imellem forfatterne Kaj Munk, Nis Petersen og Vilhelm From Bartrumsen. Sidstnævnte boede i mange år i Mariager. Med henvisninger].

Skytte-Rasmussen, Kaj: Betroet tyende på Støvringgård Kloster. (S. 67-75, ill.) [Fru Anna Thorsen (1902-1977) beretter til forfatteren om sin tid som tjenestegørende på Støvringgård].

Stensgaard, Michael T.: Idræt i Kousted i tiden ca. 1919-1980. (S. 60-65, ill.) [Materialet er primært indsamlet gennem samtaler med ældre beboere i Kousted og tidligere idrætsledere].

Tang Kristensen, Johs. E.: Laust Skalle og St. St. Blicher. (S. 23-28, ill.) [Om en mulig forbindelse imellem Blicher's »E Bindstouw« og degnen i Aalum, Niels Andersen's »Et faale villelæ Gild«, hvori originalen Laust Skalle spiller en hovedrolle].

ROUGSØ Lokalhistoriske Forening. Årskrift 1989. Udgivet af Rougsø Lokalhistoriske Forening. Tilrettelagt af Grethe Thomsen, Karen Margrethe Fiedel og Søren Ladefoged. 1990. 11. årgang. 32 s., ill. Bestilling: Rougsø Lokalhistoriske Forening, Langhøjskolen, Vivild, 8961 Allingåbro.

Andersen, Herman: Flygtningelejr på Hevring Hede. (S. 25-27, ill.) [Om Hevring-lejrens husning af tyske flygtninge omkring slutningen af Anden Verdenskrig].

Andersen, Herman: Fra fotoafdelingen. (S. 30-31).

Gjesing, Peder: Landbosigen. (S. 20-21, ill.) [En »sig« er en fugtig lavning. Ved Ørsted ligger - på kanten af Landbosigen - Ørstedgård].

Larsen, Carl: Portør Ole Olsen. (S. 22-24, ill.) [Ole Olsen, 1865-1954, var i mange år portør på Allingåbro Station].

Løgstrup, Birgit: Boel Jensdatters skæbne. (S. 4-17, ill.) [Boel Jensdatter fra Krusborg blev i 1666 anklaget for at have ombragt sit nyfødte barn].

Folk og liv på RØNDEEGNEN 9. Redigeret af Vilfred Friberg Hansen. Udgivet for AOF i Rønde af SI-MI Tryk, 1989. 108 s., ill. Bestilling: SI-MI Tryk, Ravnevej 5, 8410 Rønde.

Andersen, Herman: Thorsager Mølle. (S. 53-56, ill.).

Andersen, Svend Aage: Bageri i Thorsager i 100 år. (S. 69-76, ill.) [Fortælleren familie har haft bageri i Thorsager i 112 år].

Anthonsen, Peter: Erindringsglimt fra Rønde og den gamle Kappelgård. (S. 57-64, ill.) [Fortælleren overtog Kappelgården i 1923].

Bak, Sigrød: Landevejen igennem Rønde. (S. 7-24, ill.) [Om besværligheder og forsinkelser i forbindelse med sammenbindingen af Grenå landevej og Århus landevej. Med henvisninger].

Friberg Hansen, Vilfred: Missionshusene på Røndeegnen. (S. 85-108, ill.).

Knudsen, Inger og Rudolf: Det gamle Kejlstrup. (S. 82-84, ill.).

Larsen, Henry: Fra mølle til »Møllerens Hus«. (S. 47-52, ill.) [Møllen i Ugelbølle blev bygget i 1860, og møllergården blev i 1956 omdannet til traktorsted].

Madsen, Marius: Følle bymølle. (S. 41-46, ill.).

Mikkelsen, Poula: Taastrup vindmølle og motormøllen. (S. 31-40, ill.).

Mikkelsen, Åge: Slagterforretning i Feldballe i 30 år. (S. 65-68, ill.) [Forfatteren etablerede butik i 1941].

Pedersen, Harald: Et livsløb i Hedeskov. (S. 77-81, ill.) [Fortælleren blev født i 1918 på Hesselholm i Hedeskov].

Tang Petersen, Stig: Tostved - et gammelt trafikknudepunkt. (S. 25-30, ill.).

Lokalhistorisk forening for SØNDERHALD kommune: Årskrift 1989. Redaktion: Jørgen Michaelsen, Else Lund, Vibeke Nielsen (ansv.) og Steffen Sørensen. Udgi-

vet af Lokalhistorisk Forening for Sønderhald kommune og Sønderhald Egnarkiv, 1989. 13. årgang, 36 s., ill. Ekspedition: Helga Sørensen, Årslev, 8900 Randers.

Dyrskjøt, Søren: Hvorfor nu det? (S. 19-22, ill.) [Om en udgravet brønd i Tårup Skov].

Graabæk, Jørgen: Barndomslandet - 40 år efter. (S. 23-32, ill.) [Om forfatterens barndomsegn i landet omkring Ammelhede og Vurring].

Kirkegaard, Aage: Årets gang 1989. (S. 33-35) [Årsberetning vedrørende Lokalhistorisk forening for Sønderhald kommune].

Moltesen, Klaus: Om Hørning forsamlingshus og det der gik forud. (S. 5-10, ill.).

Rygaard, Ejvind: Genforeningen. (S. 11-14, ill.) [Genforeningsmindesmærker i Sønderhald kommune].

Vestergaard, Gunnar: En fortælling. (S. 15-18, ill.) [Om en henrettelse, som fandt sted i 1858 på »Svends Høj« imellem Drastrup og Langkastrup].

Fra museer og arkiver i det gl. Randers Amt

CLAUSHOLM

Sidste år meddelte jeg bl. a. om restaurering af slottes vestfacade. Dette arbejde fuldendtes i eftersommerens løb - ved en ændret og besparende udførelsesmetode (bl. a. brug af lift i stedet for stillads) nåede vi endda længere end planlagt. På vestfacaden resterer således nu »kun« 5 fag i, at hele denne facade er restaureret. Vi har planer om i denne eftersommer at få også dette klaret, men p.g.a. vanskeligheder med finansieringen ser det p.t. desværre ud til, at arbejdet må udskydes i hvert fald et år.

Sidste år omtaltes desuden vore restaureringsplaner for såvel et loftsmaleri som en portfløj, på Dronning Anna Sophie's tid be-malet med det kredsstillede rigsvåben. Desværre fik vi afslag på bistand fra EF-fonden, hvilket har vanskeliggjort finansieringen. Vi maser fortsat på og håber naturligvis, det lykkes - men det betyder, at arbejdet i bedste fald må udskydes. Det ser også ud til, at vi, i hvert fald foreløbig, må opgive planerne om restaurering af portfløjen og i stedet koncentrere os om loftsmaleriet.

I det tidlige forår lykkedes det at få vestibulen sat i stand. Væggene var flere steder revnede og pudsen faldet af.

I lighed med tidligere år afholdtes i sommerens løb 2 koncerter ved Randers Byorkester (30. maj og 22. august). På grund af overvældende travlhed i august i år afholdtes kun én gudstjeneste i Slotskapellet: 2. pinsedag ved sognepræst Jørgen Kjærgaard.

Grundlovsdag, 5. juni, afholdtes et velbesøgt konservativt stævne i parken.

Desværre har vi heller ikke i år kunnet finde en forpagter til cafeteriaet, hvorfor dette stadig er lukket. Slot og park er derimod fortsat tilgængelig for offentligheden.

Henrik Berner

DANSK LANDBRUGSMUSEUM, GL. ESTRUP

Året 1989 blev stærkt præget af museets 100-års jubilæum. Den første markering skete den 4. maj med åbningen af en jubilæumsudstilling. Den 15. juni udkom et ju-

Facaderestaurering på Clausholm.

bilæumsfrimærke - nye frimærker udkommer som bekendt altid en torsdag - og selve jubilæumsdagen 20. juni blev markeret med festforelæsninger for et indbudt publikum og præsentation af »Landbrugsmuseets historie, bind 2, 1941-1988« skrevet af Svend Nielsen, som har været Museets leder siden 1967. Endvidere åbnedes fotoudstillingen »14 dage på landet«, og endelig var der en delvis udendørs reception, hvor der i strålende sommervejr blev serveret grillstegete grise.

Museets jubilæum var også årsag til, at den internationale sammenslutning af landbrugsmuseer, AIMA 3.-8. august i Randers afholdt sin 9. kongres med hovedtemaet »Landbrug og natur« og med Landbrugsmuseet som arrangør. Kongressen, der havde deltagere fra 16 lande, blev en stor succes, og i forbindelse med åbningen præsenterede

I forbindelse med Landbrugsmuseets 100-års jubilæum udgav Postvæsenet et frimærke, der viste et af Museets klenodier, nemlig en Mogul traktor årgang 1917.

des »Landbrugsmuseets historie, bind 1, tiden indtil 1941« skrevet af professor Axel Steensberg. Ved den afsluttende generalforsamling overtog professor Roberto Togni, Italien, præsidenthvervet efter Svend Nielsen, der blev valgt til vicepræsident.

Ud over disse hovedbegivenheder er der imidlertid sket meget andet. I hal III etableredes en traktorudstilling, som har vist sig at være meget populær. I januar opbyggedes i centralhallen udstillingen »Møg og gylle«, og i forbindelse med åbningen arrangeredes et velbesøgt debatmøde med den fra TV kendte Poul Jørgensen om ordstyrer.

I centralhallen har der i øvrigt været tre kunstudstillinger og en udstilling af polsk husflid, og desuden har vi afholdt de efterhånden traditionelle arrangementer: fåredag, mohairededag og tærskedag, som alle var godt besøgt.

Alt i alt har det været et meget travlt år for museet, og besøgstallet nåede op på 60.103 personer.

Svend Nielsen

DJURSLAND MUSEUM OG DANSK FISKERIMUSEUM

Djursland Museum åbnede i februar et nyt afsnit af de permanente udstillinger. Emnet er tekstiler og klædedragt. Udstillingen fortæller om klædedragtens historie og et specielt afsnit om Grenaa Dampvæveris historie. I forbindelse med udarbejdelse af udstillingen er der indsamlet et omfattende materiale af billeder, stofprøver, arkivalier m.v. fra Grenaa Dampvæveri.

Der har været vist fire særudstillinger: »Dødens have - gravskik i Mexico«, »Skeletfund fra Djurslands oldtid«, »Havforurening« og endelig udstillede museet de originale malerier, malt af H. M. Dronning Margrethe til Scleroseforeningens 1990 kalender. Af øvrig formidlingsvirksomhed kan nævnes, at museets inspektører lokalt har afholdt 20 foredrag og 4 byvandring. Bjarne Flou har deltaget i 3 TV-udsendelser »Hvad er det«, og museets øvrige inspektø-

rer har deltaget i adskillige radioudsendelser. I de lokale aviser fylder »museumsstoffet« 11 sider.

Museet har gennem eksterne midler foretaget undersøgelser for 1,1 mill. bl.a. arkæologiske nødudgravninger og i forbindelse med et beskæftigelsesprojekt undersøgelse af boplads og gravplads fra Ertebøllekulturen. Med henblik på en senere udstilling om »Døden i Danmark« er der foretaget en fotografisk registrering af gravminder på kirkegårde i Danmark. Der er indledt undersøgelser af »Fiskeriets bygninger i Århus Amt«, og der er foretaget studier over »Danmarks hunde gennem tiderne« med henblik på en kommende udstilling, som udarbejdes sammen med Moesgård Museum, Brandts Klædefabrik, Nordjyllands Kunstmuseum og Glyptoteket. Endelig har Dansk Fiskerimuseum sammen med Miljø Samarbejdet, Forskerparken i Århus, deltaget i udarbejdelse af forprojekt vedr. et evt. kommende »Kattegatakvarium«/»Kattegatcenter« til 100 mill.

Bjarne Flou

EBELTOFT MUSEUM

I det forgangne år er det lykkedes Ebeltoft Museum at komme løsningen af et af museets alvorligste problemer et skridt videre, nemlig manglen på plads. Museet, som har til huse i gamle fredede og bevaringsværdige bygninger, har hidtil lidt af ganske alvorlig mangel på kontor- og magasinplads. I foråret 1989 erhvervede museet en lille lejlighed på Juulsbakke, lige over for museet, hvor vi har fået indrettet kontor og andre arbejdsfaciliteter. Desuden har museet ved årsskiftet indgået aftale med menighedsrådet på Helgenæs om leje af Helgenæs præstegård, hvor der i de kommende år forventes at kunne skabes såvel magasinplads som forskellige udstillingsaktiviteter.

På det arkæologiske arbejdsområde er der i 1989 blevet undersøgt en vikingetidsboplads ved Ellemandsbjerget på Helgenæs. Der blev her udgravet 5 grube huse, som gav

Det gamle Rådhus i Ebeltoft under restaurering 1906-1909.

meget fine fund af bl.a. perler, ten- og vævevægte samt forskellige metalgenstande. Undersøgelsen forventes fortsat i 1990. I Rosmus sogn er der undersøgt en vidjeflettet brønd fra ældre romersk jernalder. Og ligeledes i Rosmus sogn er der i forbindelse med en råstofindvindingssag blevet påbegyndt en undersøgelse af en langdyssetomt. De arkæologiske undersøgelser er alle blevet udført af cand.phil. Pauline Asingh. Endvidere er der i årets løb blevet arbejdet med opbygningen af et arkæologisk sagsarkiv. Da museet kun har arbejdet med arkæologiske opgaver i ganske få år, er der ikke selv i besiddelse af materiale om områdets mange fundlokaliteter. Der er i den forbindelse blevet foretaget en gennemgang og kopiering af sagsmateriale fra de musser, som tidligere har arbejdet i området.

I samarbejde med Århus Amtskommunes

Landskabskontor og Skov- og Naturstyrelsen er der blevet foretaget en undersøgelse af de fredede tangdiger i Ebeltoft. Arbejdet er blevet udført af cand.phil. Jesper Laursen og er et led i bestræbelserne på at få digerne bedre plejet og bevaret.

Formidlingsmæssigt har årets højdepunkt været markeringen af Det gamle Rådhus' 200-års jubilæum. I den anledning har der været vist en udstilling om rådhusets historie samt rådhuset som turistobjekt, som tillige var et bidrag til markering af Dansk Turismes 100-års jubilæum. Desuden har museet udgivet en publikation om Det gamle Rådhus' historie udarbejdet af museumsinspektør Jakob Vedsted.

Museets besøgstal i 1989 blev på 32.541, hvilket var en svag forbedring i forhold til 1988, hvor 30.939 besøgte museet.

Jakob Vedsted

GAMMEL ESTRUP - JYLLANDS HERREGÅRDSMUSEUM

På Gammel Estrup er vi nu næsten 2/3 gennem de store restaureringsarbejder, der blev planlagt og påbegyndt sidste år. På afstand lægger man ikke ret meget mærke til det, men på nært hold og inden døre kan man tydeligt se, at tømrer og maler har haft døre og vinduer under behandling. Der er også udført en del murerarbejde. Det ses mindre, men har til gengæld stor sikkerhedsmæssig betydning. Vi fortsætter og når vel inden for det næste års tid igennem alt det, der var nævnt i arkitektens rapport. Færdig bliver man jo aldrig, for der sker hele tiden noget. Om ikke andet skal vinduerne da males igen i en passende rytme. Og så orangerierne har fået deres del, og der kan man se det på stor afstand. Nu står de - som de skal - lysende hvide med sorte detaljer. Og så har vi klaret en stor del af det selv, så det ikke blev så dyrt som frygtet.

I haven er der nu påbegyndt arbejder med den egentlige prydhave. Foreløbig er træerne beskåret, ja, et par enkelte måtte endda fældes og skal erstattes, og plænerne er lagt om. Vi regner med at fortsætte til efteråret, men det er et økonomisk spørgsmål, hvor hurtigt vi kan gå frem. Da der bl.a. er planlagt gamle roser og rhododendron i bedene, bliver det sikkert dejligt, når det engang er færdigt.

Af museumsgenstande har vi i det foreløbne år kun fået en enkelt ny. På auktion i efteråret 1989 købte museet et lille chatol, lidt svært at datere, da det er meget enkelt uden specielle detaljer, men dog med rimelig sikkerhed fra anden halvdel af 1700tallet. At det i al sin beskedenhed havde interesse, skyldes »stamhusseddel« på bagsiden. Det er altså med sikkerhed fra Gammel Estrup. Den plads, det foreløbig har fået i museet, er næppe den endelige.

For nylig har vi haft koncert med Randers Byorkester i Riddersalen. Den var, som det er sket før, mere end udsolgt (man kan presse lidt ekstra stole ind til sidst), og

»vores« orkester kvitterede med dejligt veloplagt musik.

Sidste sommer havde vi de sædvanlige to aftengudstjenester i Kapellet, som også dannede rammen om et bryllup i efteråret.

Vibeke Nielsen

KULTURHISTORISK MUSEUM, RANDERS

1989 blev et år med på visse områder et dæmpet aktivitetsniveau, idet mange afgørelser blev stillet i bero, medens museet afventede den nye leder. Alligevel blev der skabt gode resultater såvel i marken som på museet. Museet producerede selv syv særudstillinger om emner rækkende fra togfabrikken Scandia til oldtidsdragtnåle. Blandt de udstillinger vi viste udefra, havde vi særlig glæde af »Døtre af Ixchel« en udstilling af og om tekstiler fra Guatamala med demonstration af indiansk væveteknik.

Den arkæologiske virksomhed bragte som sædvanligt mange nye og spændende fund for dagen. Især den projekterede motorvejsetape fra Randers til Handest samt anlægsarbejder i de to store byer i museets ansvarsområde Randers og Mariager har forårsaget mange undersøgelser. Blandt disse kan nævnes et større område med flintminer ved Kousted Å, hvor der indtil videre er undersøgt en halv snes gruber. Her har man i yngre stenalder, omkring 2800 f.Kr. fra den flintrigt kridtundergrund hentet råmateriale til økseproduktion. Undersøgelsen af disse flinttagningsgruber fortsætter i 1990.

På det senmiddelalderlige birgittinernonnekloster i Mariager og på det lidt ældre benediktinernonnekloster Vor Frue i Randers er der ved undersøgelser fremkommet væsentligt nyt om disse anlæg. Ved Vor Frue blev en del af den tilhørende kirkegård, i alt 250 grave, udgravet. Det store skeletmateriale herfra er for øjeblikket ved at blive undersøgt på Antropologisk Laboratorium i København, hvor nye og spændende resultater om middelalderens randers-

borgere er fremkommet. Resultaterne fra ovennævnte undersøgelser samt fra en del andre '89-gravninger kan for øjeblikket ses i museets udstilling.

Museet går nu ind i en periode præget af omprioriteringer på alle væsentlige arbejdsområder. Specielt skal der sættes på en styrkelse af formidlingsaktiviteten. Indsamlingsvirksomheden vil derimod blive dæmpet for at frigøre ressourcer til efterbearbejdning af det meget materiale, der har hobet sig op.

Carsten Paludan-Müller og Ernst Stidsing

MARIAGER MUSEUM

Selv om museet nærmer sig støvets år - 70 - den 22. oktober 1992, er aktiviteterne på museet og i museumsforeningen heldigvis ikke aftagende. Indvielse af tømrer-snedker- og malerværksted kunne finde sted samtidig med, at den lokale håndværkerforening fejrede sit 100 års jubilæum. Foruden disse nyåbnede værksteder har vi tidligere etableret smedeværksted og barberstue, så håndværket er efterhånden ganske pænt repræsenteret på museet. Vi har indtryk af, at værkstederne puttet ind mellem øvrige udstillinger skaber afveksling og til en vis grad bidrager til levendegørelse af museet.

Også i oldtidssamlingen er der igen sket noget, idet jernalderen har fået sin egen plads. En model af jernalderlandsbyen Hodde, skabt af skoleelever fra Mariager skole, indtager her en central plads.

Besøgstallet har også i de senere år været stigende. Fra 3209 i 1988 til 3749 i 1989 og med udsigt til at 1990 bliver rekordår. Om det skyldes stigende turisme eller vore forbedrede adgangsf forhold, er svært at sige. Men lokalbefolkningen er det dog endnu ikke lykkedes at tiltrække i større tal.

Kunstudstillingerne i museets galleri fortsætter som hidtil. Yrsa Åkær udstillede oliemaleri, Mette Primdahl vævede billeder, Britta Bertelsen vævning og Anton Svenningens akvareller.

Ved museumsforeningens generalforsamling talte museumsinspektør Paludan-Müller, mens lokale sangbegavede tolkede Mariagerdigeren From Bartrumsens sange sat i musik af Mariagerkomponisten Saxtorph-Mikkelsen.

Besøgene på egnens herregårde fortsatte med besøg på Fussingø og Villestrup og staidigvæk med stor deltagelse.

Restaureringen af selve museumsbygningen er nu omsider tilendebragt, hvilket dog ikke giver os det helt store pusterum med hensyn til istandsættelser, idet vi er fortsat med fornyelse af taget på Den gamle Biograf.

Vagn Andreassen

EBELTOFT BYHISTORISKE ARKIV

På Ebeltoft Byhistoriske Arkiv har arbejdet i det forgangne år gået sin vante gang med indsamling og registrering uden større skelsættende begivenheder.

I lighed med de senere år har arkivet i samarbejde med FOF i Ebeltoft i vinteren 1989-1990 afholdt et aftenskolekursus i slægts-lokalhistorisk arkivkundskab under ledelse af museumsinspektør Jakob Vedsted.

Arkivets status som en afdeling af Ebeltoft Museum har også i år medført et tæt samarbejde mellem arkiv og museum omkring løsningen af undersøgelses- og formidlingsopgaver. Således har arkivet i 1989 deltaget i arbejdet med undersøgelsen af de fredede tangdiger i Ebeltoft. Det gamle Rådhus' historie og Ebeltoft Brandvæsens historie.

I øvrigt kan det oplyses, at arkivet, som har tilknyttet en fuldtidsansat arkivassistent, Finn R. Pedersen, har faste åbningstider mandag, tirsdag og torsdag kl. 10-15. Endvidere kan arkivet, for aftaler uden for den faste åbningstid, kontaktes på telefon 86 34 13 82.

Jakob Vedsted

GRENAA EGNSARKIV

Jeg vil i denne beretning koncentrere mig om at opregne en del af det arkivmateriale, som i det sidste års tid er afleveret til Grenaa Egsarkiv. Hermed vil jeg gerne vise, hvor alsidigt det kildemateriale er, som i disse år indsamles af vore lokalhistoriske arkiver. Hvorvidt Grenaa Egsarkiv i den forbindelse er typisk, har jeg dog ikke mulighed for at vurdere. Men givet er det, at samlingerne af arkivalier ved vore lokalhistoriske arkiver er ved at få et sådant omfang og en sådan kvalitet, at de i fremtiden vil få stigende betydning for den historiske forskning både på lokalt og nationalt plan.

Der er kommet en hel del indleveringer fra vidt forskellige foreninger: Fra det lokale erhvervsliv har arbejdsgiverforeningen, slagtermesterforeningen og en handelsforening for Lillegade afleveret. Fra nogle forlængst nedlagte foreninger har vi opsporet materiale fra en gødningsforening, et mergelselskab og en selskabelig forening for beboerne ved Grenaa Havn. Indre Mission har indleveret en stor samling, og en jagtforening har afleveret i forbindelse med dens nedlæggelse. Et par borgerforeninger, en antenneforening og en lejerforening har afleveret, og en del foreninger har suppleret deres tidligere indleverede materiale.

Vi har modtaget en del personarkiver. Af de mere omfattende vil jeg nævne: En stor samling udklip, taler, debatindlæg m.v. efter afdøde rektor Johs. Hoffmeyer. Materialet belyser hans tid som rektor ved Grenaa Gymnasium 1961-76 og hans engagement i det lokale foreningsliv. Ligeledes en stor samling udklip, taler m.v. efter afdøde Aksel H. Hansen omhandlende hans mange borgmesterår i Grenaa 1946-1976. Fra afdøde politibetjent Felix Sørensen en materialesamling om politiets historie i Grenaa politikreds.

Fra lokale virksomheder skal nævnes et par større sager: Fra Grenaa Dampvæveri har vi modtaget en serie udklipsbøger fra virksomhedens storhedstid fra slutningen af 1940'erne til begyndelsen af 1960'erne.

Især den store annoncesamling giver et godt indblik i virksomhedens markedsføring i ind- og udland.

I forbindelse med lukning af C. F. Ehrenreich's isenkramforretning har Grenaa Egsarkiv afhentet regnskabsmateriale fra forretningens mere end 125årige historie. Den etableredes som købmandsgård i 1863. Afleveringen udfylder et hul i arkivets samlinger, da der ikke er bevaret noget tilsvarende materiale fra andre af de mange købmandsgårde i Grenaa.

Og så til noget helt andet: I samarbejde med Grenaa Kunstforening har egsarkivet og biblioteket arrangeret udstilling af Olivia Holm-Møller malerier i privat eje. I den forbindelse er ca. 65 værker hos private på Grenaaegnen blevet affotograferet og registreret på egsarkivet, og der er indsamlet forskelligt materiale om Olivia Holm-Møllers tilknytning til egnen. Hun var født i Homaa og levede dér en stor del af sit liv.

Jeg har her kun omtalt de større afleveringer til arkivet. Der er i årets løb også indleveret en hel del billeder, skudmålsbøger, ejendoms papirer og andet. Af arrangementer har der været holdt foredragsaftener i samarbejde med AOF og Folkeuniversitetet. Nogle foreninger har været på arkivbesøg og andre har jeg besøgt for at fortælle om arkivets virke - ofte i forbindelse med forevisning af film eller lysbilleder. Årbogen Grenaa og Omegn før og nu udkom som sædvanlig før jul 1989.

Arkivets leder Børge Kjær træffes i den faste åbningstid hver onsdag kl. 15-19 samt efter aftale. Grenaa Bibliotek modtager arkivalier og giver adgang til arkivets samlinger af trykt materiale samt kopier af kirkebøger, folketællinger m.v. i bibliotekets almindelige åbningstider. Tlf. 86 32 55 77.

Børge Kjær

HADSTEN KOMMUNES LOKALHISTORISKE ARKIV OG SAMLINGER

Det er med glæde, vi en gang om året får lejlighed til at fortælle lidt om vort arbejde i Egnsarkivet, så flere end lige de besøgende får noget at vide om vort virke. For engang imellem føler vi trang til at råbe lidt højere end vanligt for at gøre os lidt bemærket, da vi synes, dette virke fortjener det. Det er jo alligevel et utal af frivillige vederlagsfri arbejdstimer, der her årligt præsteres.

Men vi kan da, som sædvanlig melde om et godt år med vanligt besøg af voksne og børn og stadig lidt tilgang af arkivalier. Måske glædes en gæst ved gensyn af et billede af en gammel kær slægtning. Men én besøgende har jeg især lyst til at omtale, og det er Niels Johs. Enevoldsen fra Halling. Det er kopierne af alt kildematerialet, der kalder. Han er nemlig ekspert i sognehistorie. Så den sidste halve snes år her i hans otium har han helt helliget sig denne opgave, og det er blevet til en enestående produktion. Barndom og ungdom tilbragtes på Hadbjerg-Langskovkanten, så første opgave var Hadbjerg sogns historie, så Langskov by. Hans manddomsgerning som landmand udfoldede han i Halling, så den næste opgave blev hans gamle kommunes tre sogn, Halling, Søby og Skader. Men der var mere krudt i den 80årige, så nu er det store sogn, Voldum også sat på prent, og han er gået i gang med Rud sogn. En helt enestående præstation, der er al god grund til at påskønne og fremhæve.

Vores årlige sommerudflugt blev atter en succes. I år med bus til »Elmuseet« i Tange og den sagnomspundne herregård »Tjele«. Begge steder fik vi særdeles god støtte til et udbytterigt besøg.

Vores største opmuntring i arbejdet fik vi dog lige op til jul, idet Hadsten Bank hvert år uddeler en »Initiativpris« på 10.000 kr. med diplom, og i år blev det Egnsarkivet, der blev tildelt denne hæder. Vi var meget beærede og glade. Nu blev der yderlig mu-

Niels Enevoldsen, Halling.

lighed for at fortsætte vor succes udstillingsmæssigt i bibliotekets indgang med fotoserie på 21 stk. ad gangen, der er blevet et særdeles værdsat blikfang for vort virke. Vort almindelige budget tillod ikke fortsættelse med fornyelse af serien, så prisen var særdeles kærkommen.

Det er det væsentlige af, hvad jeg har at berette om årets gang i Egnsarkivet i Hadsten.

Børge Jensen

MOLS BIBLIOTEKETS LOKALHISTORISKE ARKIV

Som allerede kendt i visse kredse, har vi erhvervet xerokopier i ret stor udstrækning af kirkebøgerne fra de temmelig mange kirkesogne i vores distrikt. Vel har distriktet ikke nogen fastlagt grænse, men vi har da vores egentlige område omkring den linie, der på kortet viser, at Mols Herred klart udgør den søndre del af Djursland: Kolåen,

der udmunder inderst inde i Kalø-Vigen, flyder jo med bistand af forskellige bække over Møllerup gods. I et stykke tid har vi været i besiddelse af Kalø-godsets fæsteprotokol, der fortæller os meget til gavn for slægtsforskningen, idet denne protokol fortæller og giver oplysninger fra langt længere tilbage i tiden, end andre protokoller, vi er i besiddelse af.

Her i vores arkiv udøves der meget af nævnte forskning, og for år tilbage blev det os klart, at der på den anden side af herredsgænsen fandtes meget i bøgerne, der greb ind i »vores«, og som vi godt kunne ønske at se lidt nærmere på, og vi er aldeles ikke blevet skuffet. Mange større huller er blevet udfyldt, da vi også fik fat på Thorsager-kirkebogen! Slægtstavlerne kunne på mange felter færdiggøres, idet vi fik klart bevist, at sammen med den var vores allerede erhvervede kirkebog for Bregnet sogn langt mere værd, og mange gåder blev tydede.

Det er klart, at der er en begrænsning i, hvor langt man kan gå tilbage med denne slægtsforskning, og længere end dertil, hvor vi er kommet, kan vi vel næppe nå? Men med kirkebøgerne alene er det ikke muligt at finde ud af så meget, som vi nu finder frem til. Flere af os havde vel ikke troet det muligt at gå så langt tilbage, som helt ned i fjortenhundredtallet?

I disse dage har vi netop modtaget en meget stor sending fra den anden side af nævnte grænse med bl.a. 2 protokoller. Vi har modtaget en skifteprotokol over den gejstlige del af de personer, der beklædte embederne, og en provsteprotokol fra Mols Herred, der indeholder navne på de provster, der beklædte embederne og angivelse af tidsperioderne. De to protokoller er: Skifteprotokollen fra 1751-1781 og Provsteprotokollen 1693-1748.

Kalø-Amts matrikel 1665 giver et nyt tilskud til vores eksisterende protokoller, og Bregnet-kirkebøger, af hvilke vi nu har erhvervet os en række, giver os en god støtte til forskningen og indføringen til slægtstavlerne, af hvilke mange interesserede har erfaret, at herredsskillet ikke herefter udgør

nogen hindring for at færdiggøre forskningen.

Bregnet-kirkebøgerne har vi som følger: 1814-33, herfra til 52, 1853-67, 1868-78, herfra til 91.

Thorsager-kirkebøgerne: 1814-33, 1834-53, herfra til 1868.

Foruden denne samling har vi modtaget en god del billeder fra forskellige situationer, såsom større gruppebilleder og en samling af landlege skuespillere fra dilettant-skuespil i Tved forsamlingshus - fra besættelsestiden og frem til nutid. Herudover en lille del fra andre forsamlingshuse.

Til vores væg med billeder af huse og gårde, der som oftest har personer omkring sig, har vi også fået en hel del foræret, som vi har forsynet med tekst. Vi har også haft det held at få fat på foto af ejendomme, der blev udslettet, og forsynet dem med nødvendig tekst. De kan fortælle en fremtid af interesserede mennesker meget.

Den stadig stigende interesse for slægtsforskningen fik som nævnt en god næring i alle disse nyerhvervelser. Der har jo ligget uopklarede smågåder her og der, der afventede fortællende xerokopier for nærmere klarlægelse.

Vi har i de senere tider haft adskillige forhandlinger med biblioteket angående en flytning af vore lokaler. Vi har ganske rigtigt ikke for meget plads, hvor vi har til huse, men det er nu ikke her, vi skal finde grunden til omtalte forhandlinger: Den findes snarere i påtænkt byggeri, og i praktiske grunde i øvrigt!

Carl A. Laursen

NØRHALD EGN-ARKIV

Årsberetningens gennemgående grundtone er: Den taknemlighed og glæde, der følger med arkivarbejdet og samværet med de mange besøgende på læsesalen, hvor man deler »anejagtens« spænding og overraskelser med slægtsforskere - og får del i skoleungdommens umiddelbare begejstring over arkivbesøgets udbytte. Det sidste har utvivl-

100 år gammel brudekjole - givet til Nørhald Egnsarkiv.

somt forbindelse med arkivets samling af de mere museums-hjemmehørende arkivalier som: Værktøj, husgeråd, karbidlygter, hjemmelavet tobaksskæremaskine fra krigens tid, rationeringsmærker o.l. - altsammen håndgribelige ting, som for børnene kan fortælle historien på en helt anderledes klar og levende måde end »krøllede« bogstaver og håndskrevne foreningsprotokoller. Udover en dekorativ og hyggeskabende virkning i lokalet tjener de omtalte genstande ganske afgjort et pædagogisk formål og giver de unge inspiration og oplevelser og vækker den historiske sans og nysgerrighed.

I anledning af 50året for d. 9. april 1940 arrangerede arkivet i foråret en vandreudstilling og har i øvrigt medvirket med lysbilledforedrag ved en snes forskellige for-

eningsarrangementer og møder. - Vi får således god kontakt med brede kredse og lejlighed til at pege på glæden og oplevelsen ved at beskæftige os med lokalhistorien.

Blandt de mange arkivalier, arkivet i årets løb har fået tilbudt, er der også af og til interessante tekstiler, som vi desværre ikke har mulighed for at opbevare på betryggende måde. Eksempelvis en 100 år gammel brudekjole af sort silke. I dette tilfælde kontaktede vi Tekstilhuset i »Den gamle By« i Århus - og nøjedes med at fotografere det sjældne og meget fine beklædningsstykke, som i øvrigt var yderst interessant at studere sammenholdt med gamle fotos af brudepar og bryllupsfester, hvoraf det ses, at sort brudekjole med hvidt slør var almindeligt helt op til omkring 1920.

Peter Østergaard

NØRRE DJURS EGNSARKIV

Det forløbne år har været stille. Især har vi mærket det med tilgangen af arkivalier, der har været meget sparsom, hvad papirarkivalier angår. Vi har dog som sædvanlig modtaget så mange fotos, at vi stadig kan præsentere spændende billeder for det publikum, der køber vores årsskrift.

Der er dog også et par lyspunkter. Besøgstallet stiger støt, men stadig med slægtsforskerne som helt dominerende gruppe. Pladsmanglen ved læsebordene er mere og mere åbenbar, så det er klart for bestyrelsen, at en lokaleudvidelse er nødvendig.

Efter flere års pause havde vi i år en foredragsholder til vort årlige beretningsmøde. Emnet var kirkegårdes og gravminders bevaring. Foredraget var velbesøgt og en succes, for så vidt som der i vores lokalområde helt tydeligt har manglet oplysning om disse tiltag.

Gennem beskæftigelsesprojekt er folketællingen 1901 nu gjort umiddelbart tilgængelig for publikum, og den er en stor hjælp for os i det daglige arkivarbejde.

Tom Mortensen

PURHUS LOKALARKIV

På generalforsamlingen i februar fik Lokalhistorisk forening for Purhus kommune nye vedtægter, og samtidig blev det lange uånderlige navn forkortet til Purhus Lokalarkiv. Generalforsamlingen havde 55 deltagere, og den afsluttedes med en lysbilledserie af den fremragende fotograf Åge Østergråd fra Asferg.

Det nye har affødt et nyt logo, tegnet af vores talentfulde medarbejder Anna Klavsen, der også i anden forbindelse har udført tegnearbejde for arkivet.

Besøgstallet i 1. halvdel af 1990 er mere end fordoblet i forhold til 1989. De fleste af vore gæster er slægtsforskere, og mange kommer langvejs fra. Slægtsforskning tager lang tid, og for at imødekomme dette har vi fra 1. august forlænget åbningstiden med 2 timer, så vi nu har åben fra kl. 13-17.30.

Som omtalt i årsskriftet 1989 var vi i gang med at udgrave en sten i Hvidsten. Det viste sig, at opgaven oversteg vore kræfter, så vi måtte sætte militæret ind, for at få den gravet ud og flyttet. Stenen vejede 6 ton og kan nu beses i haven ved Hvidsten kro. På stenen står indhugget følgende vers:

Jeg hug i sten mangen navn
på hjem og folk som har gjort gavn
for dansk og Danmarks grændse
gid den slægt som nu vokser frem
som de må værne om sprog og hjem.

Arbejdet og verset er udført af Jens Ulnitz, som var bosat i Hvidsten fra 1893 til først i 1920'erne. Foruden verset står der navne på forskellige Hvidstengårde på stenen. I krohaven stod i forvejen 3 sten fra Ulnitzs hånd, bl.a. en genforeningssten, og måske dukker der flere op.

I 7 mdr. har vi haft fornøjelsen at have en langtidsledig ansat. Jørgen Olsen var fuldstændig ukendt med arkivet, men fattede hurtigt interesse for sagen. Han fik næsten gennemført en kartoteksrevision, samtidig med at han udførte et godt stykke forskningsarbejde om Sparrehuse, en lokalitet nær Gassum. Det resulterede i et lille skrift, som nu kan købes på arkivet.

Årets udflugt gik til egnen omkring Glou-dalen og Dyrby Krat, kommunens nordgrænse. Den blev ledet af Søren Vase og havde 60 deltagere.

Af fremtidsplaner kan nævnes: Studiekreds om veje. En sådan søges oprettet i vinterhalvåret 90/91. Vi ser rundt om os mange stumper og mange spor af gamle veje. Hvor har de gået til og fra, og hvilken trafik har de været beregnet til? Det vil vi prøve at få rede på ved hjælp af bl.a. kort og skriftlige kilder.

Jytte Nielsen

RANDERS LOKALHISTORISKE ARKIV

I perioden 1.7.89-31.6.90 blev arkivet besøgt af 2622 personer, hvilket er en markant stigning på en trediedel i forhold til tidligere år. Arkivet har modtaget gruppebesøg fra skoler, institutioner og foreninger. Ud over besøgene er der modtaget en lang række skriftlige og telefoniske henvendelser fra ind- og udland, der er besvaret på grundlag af samlingerne.

Af årets tilgang af foreningsarkiver m.v. kan nævnes: Dansk Typografforbunds Randers afd., Djurslands Nordre Hovedkreds af De Danske Ungdomsforeninger, Haveselskabet Sølund, Højskoleforeningen, Højskoleforeningens Ungdomsforening, J. O. Krag's Mindefond, Krstrup-Vorup Hjemstavnsforening, Modstandsbevægelsen i Randers (scrapbog), Mosehøj Lokalforening, Randers Cityforening, Randers kreds af alm. dansk Gartnerforening, Randers Lilleby, Randers Philharmoniske Selskab, Randers Skomagerlaug, Randers Valgmeneighed, Tingsvidner ang. Randers laksegårde 1691-1941. Af virksomhedsarkiver kan nævnes Møllestensfabrikken Engsko. Endvidere er modtaget en lang række fotos, privatarkiver, erindringer m.v.

Udstillingen »Randersprospekter« blev vist i perioden 3.3.-29.4. på Kulturhistorisk Museum. Arkivet bidrog med arkivalier og oplysninger til følgende udstillinger på Kulturhistorisk Museum: »Hugo Matthiessens Randersbilleder«, »Scandia og IC-3« og »Kirketing på Randersegnen«. Endvidere bidrog arkivet med oplysninger m.v. for følgende udstillinger: »Sundhedspleje i Randers i 50 år« (Socialforvaltningen), »Hobrovejens skoles historie« (på skolen) og »Vorup historie« (Studiegruppen Gammel Vorup).

Udover de tilbagevendende orienteringer om arkivets benyttelse, omvisninger på Rådhuset og byvandring har arkivaren afholdt følgende foredrag m.v.: Quiz om lokalhistorie (Ugebladet Randers 13.10.), Kvindebevægelsen - en lokal græsrodsbevæ-

gelse (SLA 22.10.), Dansk arkivlovgivning (Folkrörelsernas Arkivförbund 8.11.), Industrihistorie i Randers (DR-TV 1.12.), Billedkritik (SLFs billedkursus 25.2.), Ekskursion for Birgitta-forskere (Odense Universitet 11.3.), Bygningsbevaring i Randers (Randers søndre Rotary 13.3.), Randersprospekter (Det europæiske Turistår 18.3.), 4.-Majtale (på Randers Rådhus for AOF).

Arkivaren har redigeret SLAs rapport »Forskningen i de lokalhistoriske arkiver« (1990) og heri publiceret »Indsamlingsvirksomheden og forskningen ved de lokalhistoriske arkiver«, publiceret »Lokalarkiverne og de andre kulturelle institutioner i lokalsamfundet« i Folkets arkiver (1989), redigeret Lokalhistorisk Journal og heri publiceret »Gade- og vejnavnehistorie« (1:90), publiceret »Om kronjyder og Kronjylland« i Historisk Årbog fra Randers Amt 1989 samt »Det lokalhistoriske formidlingsarbejde især omkring filmen »Da freden kom« i Tidsskrift for Museumsformidling 9:1989. I Fortid og Nutid og Lokalhistorisk Journal er anmeldt historisk litteratur. Guri Dybsand har anmeldt slægtshistorisk litteratur i Lokalhistorisk Journal.

Arkivaren har deltaget i følgende møder m.v.: SLF og DHFs årsmøder 25.-27.8. i Middelfart, SLFs temadag om forstadshistorie 23.9. i Hvidovre, SLAs årsmøde 21.-22.10. i Fåborg, Nordisk arkivkonference 7.-9.11. i Kungälv, SLFs kursus i billedbrug 23.-25.2. i Vejle og SLAs amtskredsmøde 28.-29.4. i Nyborg. Guri Dybsand deltog i Grundkursus i registrering og arkivering 18.11. i Århus og i SLAs søgesystemer 2.-4.2. på Sostrup Slot.

Arkivaren har virket som SLFs lokalhistoriske konsulent og igen i år været medlem af SLAs forskningsudvalg samt udvalg til forberedelse af lovgivning på det lokalhistoriske arkivområde.

Peter Bondesen

Rosenholm Egnssarkiv.

ROSENHOLM EGNSARKIV

Det daglige arkivarbejde er forløbet med besøg fra nær og fjern. Ikke mindst slægts-historiske, men også almene lokalhistoriske emner har været tilbagevendende spørgsmål.

Voksenundervisningscentret VUC har sammen med flere skoleklasser fra central-skolen været på besøg for at hente materiale.

Arkivet har arrangeret udstilling på skolen under titlen: Skolen gennem 175 år, og en udstilling på Rosenholm slot i anledning af en restaurering, hvor det gamle spir blev fornyet.

I februar flyttede Hornslet bibliotek ind i den tidligere dommerbolig på tinghuset. Hermed genopstår en tidligere helhed, idet Rosenholm egnssarkiv oprindelig er startet som en afdeling på biblioteket. Nu samles begge institutioner i samme bygningskompleks.

I øvrigt har arkivet medvirket ved en udsendelse om Rosenholm i Østjysk Radio og med en åben-time-dag i forbindelse med Turistforeningernes egnsudviklingsdag i marts.

Hertil kommer en speciel og interessant udfordring, som arkivet er blevet inddraget i på Rosenholm slot. Det klassiske godsarkiv fra Rosenholm er som mange andre godsarkiver overdraget og deponeret på landsarkivet i Viborg, og landsarkivet har formodentlig sorteret de ældste og vigtigste

arkivalier fra, fæsteprotokoller, skifteprotokoller og tingbøger etc., foruden en omfattende samling af dokumenter og breve fra det gamle herresæde. Men der er meget tilbage endnu i slottets forskellige pulterrum. Gennem de sidste godt 100 år er der ophobet en næsten uoverskuelig beholdning af regnskaber, bilag og korrespondance af officiel eller privat karakter. De pågældende godsejere har været indblandet i mange forskellige foretagender landet over.

Traditionen fortæller, at der gennem 400 år er sluppet utallige effekter, inventar og papirer inden for de kendte røde mure, men sjældent noget ud. Der er ting, der taler for denne tradition. Praktisk talt alt, hvad der kan fæstnes til et stykke papir, trykt eller håndskrevet, er bevaret næsten indtil dato. Lensbaronessen har ladet indrette to rummelige tårnværelser til arkiv med gedigne hylder og forsvarlig aflåsning. Sommerens udfordring har for os været at foretage en grov sortering, registrering og placering af det omfattende materiale, som drejer sig om godsregnskaber, privatregnskaber, utallige bilag, breve, kontrakter og officielle skrivelser, foruden tidsskrifter og bøger, - uanset hvilket formål dette arbejde kan tjene i Rosenholms dulgte fremtid.

En film, der i 1962 blev optaget af byen og lokalsamfundet, trænger til en afløser. Der er løbet meget vand i åen gennem de sidste 30 år, og nu er det lykkedes at formå

den lokale Rotary Club til at gentage eksperimentet med nye billedoptagelser af 1990-ernes lokalsamfund. Rotary har midlerne, teknikken og åbenbart også tiden til at ofre sig for denne opgave. Resultatet skulle blive en alsidigt og varieret billedreportage af nutidens lokalsamfund - og naturligvis i video.

Søren Sloth Carlsen

SØNDERHALD EGNSARKIV

Sønderhald Egnarkiv er ikke, hvad det har været! Men når vi om endnu nogle uger har fået benene til jorden igen, skulle det gerne være blevet bedre. Kort sagt, vi er flyttet. Lad os derfor benytte den gode lejlighed til at udbrede den nye adresse: Nørregade 5B, 8963 Auning.

De, der ikke har prøvet at flytte arkiv, ved ikke, hvad det vil sige! Det skete i maj. Kommunen skulle bruge arkivets hidtidige lokaler til en nyetableret skolepasningsordning, men kunne til gengæld tilbyde et parcelhus ved siden af kommunkontoret. Der var alligevel ingen, der ville bo i det, efter at haven var blevet til parkeringsplads, så kommunen har købt det og brugt det til skiftende formål. Vi måtte altså »ferielukke« en måned før sædvanlig og gå i gang. I hovedtrækkene er arkivalierne på plads nu (juli), men mange enkeltheder skal alligevel gås efter, før vi igen kan lukke op for andre end den kreds, der arbejder med sagen.

Når vi synes, tiden er inde, slår vi døren op og indbyder til reception. Bl.a. med den bagtanke, at så må arkivet også gerne blive brugt. Der har nemlig ikke været ret mange gæster i den sidste tid på den gamle adresse. Det er også stadig et lille arkiv, men vi har alligevel meget, der kan bruges i den helt lokale slægts- og gårdhistorie, og der er også et og andet, der kan anvendes i større sammenhænge. Kom selv og se!

Lokalhistorisk Forening for Sønderhald Kommune havde i 1989 et eneste mål for den traditionelle aftenudflugt: Tustrup, som man fik at se både ude og inde i herligt sommervejr og fik fortalt om af dets ejer, fru Louis-Hansen. Heldagsturen gik til

mange spændende steder i Himmerland. I øvrigt havde vi efter det sædvanlige mønster en række historiske aftenarrangementer, som alle var velbesøgte.

Foreningen udgiver siden sin start i 1977 et årsskrift med artikler om historiske emner fra egnen.

Vibeke Nielsen

LANGÅ LOKALHISTORISKE FORENING

Formandens beretning ved generalforsamlingen d. 26. april 1990: Jeg tiltrådte som formand for Langå lokalhistoriske Forening efter generalforsamlingen sidste år, uden at jeg havde den store kendskab til arbejdet på lokalhistorisk arkiv. Jeg fik af bestyrelsen bevilget et 14 dages kursus på Uge Folkehøjskole, et kursus arrangeret af Sammenslutningen af Landsarkiver, et grundkursus i arkivarbejde. Det var et godt, lærerigt kursus, hvor vi lærte om bevarelse af arkivalier og fotos, vi lærte om arkivarbejde og brugervejledning. Ikke alt, hvad vi lærte, kan umiddelbart bruges i Langå, dette ville koste arbejde og penge, som vi på nuværende tidspunkt ikke råder over.

Af nyanskaffelser i det forgangne år skal især nævnes, at vi har købt en kopimaskine, så de besøgende kan få en kopi af kirkebøger, papirer og andet for 1 kr. pr. stk. Så kan de i ro og mag sidde derhjemme og tyde

Formanden for Lokalhistorisk Forening i Langå, K. Grandt, må selv friske lokalerner op.

de gamle skrifter. Vi har ligeledes fået taget luftfotos af alle byer i Langå kommune og fået disse i A3 format til stor glæde for de besøgende.

Af indleveringer i årets løb skal især nævnes en indlevering fra Skovgaard-Jessens bo. Skovgaard-Jessen var skolelærer i Grensten omkring århundredeskiftet. Vi har fået en kasse med billeder og andet vedr. Skovgaard-Jessen, og vi er endnu ikke færdige med at arkivere.

Vi har i årets løb haft et godt samarbejde med Langå før/nu på Langå skole. Vi har udbygget kontakten til Houbjerg-Granslev igennem Houbjerg skole, vi har været på skolen og vist dias, og vi har haft besøg derfra på arkivet. Det er et samarbejde, vi gerne ser udvidet også til de andre byer i kommunen.

Vi har også på arkivet haft et aftenskolehold med emnet »Rod i fortiden« ledet af Henning Johansen.

Vi har haft mange henvendelser i årets løb fra nær og fjern, med anmodning om hjælp til at finde aner, og vi har hjulpet så godt, vi kunne.

Vi har i anledningen af Danmarks besættelse for 50 år siden haft en udstilling på arkivet. Vi havde den glæde, at mange kom og så udstillingen, og vi havde over 100 skolebørn på besøg.

Den 18. april var initiativrådet på besøg på arkivet.

Interessen for foreningen er støt stigende. På nuværende tidspunkt har vi over 275 medlemmer, en stigning på over 10 % fra sidste år.

Foreningen har så i år bestået i 20 år, og vi har den glæde, at en af dem der var med til at starte foreningen er til stede her i aften, nemlig Preben Mikkelsen. Han vil efter generalforsamlingen fortælle om starten. Efter det første år havde foreningen 44 medlemmer, så foreningen er vokset støt og roligt gennem årene.

Jeg vil slutte beretningen med en stor tak til alle, der har givet en hånd med på arki-

vet, til dem, der skriver til vores årbog, til Langå kommune for tilskuddet til foreningen og tak til de øvrige bestyrelsesmedlemmer for året, der er gået.

K. H. Grandt

ROUGSØ LOKALHISTORISKE FORENING

Det ser ud til, at besøgstallet ligger nogenlunde fast mellem 800 og 900 om året, hvoraf en stor del er folk, der kommer mange gange og arbejder med deres slægtshistorie, og hvor vi nok på de små arkiver med lokal-kendskab til egnen og befolkningen ofte kan give de oplysninger, der evt. mangler.

Men også de mange første-gangs besøgende får let et par timer til at gå med at se på de udstillede ting, og får lyst til at komme igen, for det var mere spændende, end de havde forestillet sig!

Foreningen har i det forløbne år haft inviteret pensionister, skiftevis i hold, fra de forskellige byer i området, til at komme en eftermiddag, hvor de ser arkivet og samlingerne og ikke mindst de gamle billeder. Vi drikker kaffe og hygger os, og samtidig får arkivet en mængde oplysninger, ikke mindst personnavne på de gamle billeder.

Der er i samarbejde med Sønderhald startet en studiekreds om de gamle skoler, deres oprettelse, bygningerne, lærerne og deres ansættelsesvilkår, undervisning og kulturelle påvirkning på egnen. Skolelove og undervisningsmateriel, ja, der kan nævnes mange andre ting. Det er en stor og spændende udfordring, der gerne skulle slutte med en samlet oversigt over skoleforholdene op gennem tiderne.

Vi har arrangeret en »løvspringstur« i Løvenholmskoven på en herlig sammeraften, hvor vi så på sten, gravhøje og andre minderige steder.

Vi har også været inddraget i skolens historieundervisning. Det var et spændende samarbejde, som begge parter havde udbytte af.

Søren Ladefoged

Bevaringsfonde i det gl. Randers Amt

FONDEN TIL BEVARELSE AF GAMLE BYGNINGER I RANDERS KOMMUNE

Fonden, der har til formål at bidrage til bevarelse af kulturhistoriske og æstetisk værdifulde bygninger og gadepartier i Randers, har i det forløbne år gennem et samarbejde med Randers Boligforening af 1940 varetaget administration og vedligeholdelse af ejendommene Nygade 2-4, og »Niels Ebbesens Hus«, Storegade 11-13. Disse ejendomme har regnskabsåret 1989 givet et mindre overskud, som er tilfaldet fonden, der pr. 31. december 1989 rådede over aktiver for i alt 15 millioner, og svarede for en gæld på 13 millioner kr.

Styrelsen har i foråret 1990 erhvervet ejendommen Brødregade 25. Denne fredede bygning, som opførtes 1663, er med sit næsten urørte bindingsværk i øverste etage en bygningshistorisk sjældenhed. Konstruktionen under tagudhænget er med sine dekorative træk så vidt vides kun forekommende i Randers. To nu nedrevne bygninger fra o. 1650 havde en lignende udformning af tagfoden, men med den forestående renovering og fondens bevarelse af Brødregade 25, vil et både unikt og harmonisk hus være sikret for fremtiden.

Arkitekt Birgit Søndergaard, DAI, har udarbejdet restaureringsplanen, som tilgodeser en modernisering og udvidelse af boligarealet. Husets front med butiksfacaden til gaden samt tilbygningen til gården harmoniseres og bindingsværket retableres. Arbejdet ventes påbegyndt i 1991.

Fondens styrelse med formanden, Preben Rasmussen, har otte medlemmer, hvoraf to er udpeget af Historisk Samfund for Randers Amt.

Henning Hall

FONDEN TIL BEVARELSE AF GAMLE BYGNINGER I MARIAGER

Vore beplantningstiltag i Mariager har vi fortsat og har på Fruensgaards Plads investeret i fire lindetræer og et asketræ. Træerne er i overensstemmelse med de forretningsdrivendes ønsker plantet på strategisk rigtige steder på parkeringspladsen. Resultatet har været meget vellykket. Imidlertid har den forgangne sommertørke taget pynen af tre af de plantede træer, og vi nødsages derfor til at følge initiativet op med indkøb af tre nye træer. På trods af de ikke

ubetydelige udgifter ved indkøb af træer af nogenlunde størrelse, har vi fået så positiv respons på vore beplantningstiltag, at det næppe bliver sidste gang, vi tager sådant initiativ.

Vi har siden sidst skiftet formand i fonden. Undertegnede har overtaget formands-hvervet efter Leif Høgh, men til alt held har vi kunnet bevare ham i bestyrelsen, så vi fortsat kan drage nytte af hans initiativ, engagement og kompetence.

Vi har haft forskellige byggesager til udtalelse og har haft lejlighed til at drøfte forhåndenværende sager og eventuelle fremtidige initiativer med Planstyrelsens repræsentant under en byvandring. Som umiddelbar følge heraf har vi i samarbejde med kommunen rettet henvendelse til Planstyrelsen med anmodning om, at der meddeles ejeren af et fredet, men stærkt misrøgtet hus, pålæg om, at huset bringes tilbage i forsvarelig stand. Desværre har anmodningen endnu ikke båret frugt.

Vi har på baggrund af konkrete sager haft anledning til mere generelle drøftelser. For eksempel har vi drøftet, hvorvidt det kan accepteres, at der indenfor bevaringsplanens rammer foretages opstilling af glasudestuer af den type, som forhandles fra trælasthandel og supermarked etc. Vor indstilling har hertil været, at dette ikke vil være acceptabelt, og at vi i tilfælde, hvor bygningsejere

måtte ønske at opføre udestuer, i hvert enkelt tilfælde må kræve forelagt individuelt tilpasset forslag til sådanne udestuer. Desuden har vi drøftet spørgsmålet om ovenlysvinduer og kviste. Vort udgangspunkt har været, at vi helst ser tagfladerne bevaret som ubrudte. Dette standpunkt har vi imidlertid ikke altid kunnet fastholde og har i så fald anbefalet isættelse af kviste fremfor ovenlysvinduer, og vi har været bygningsejerne behjælpelig med udkast og tegninger til udførelse af de efter en konkret bedømmelse mest hensigtsmæssige kviste. Men helt undgå ovenlysvinduer har vi ikke kunnet.

Vi har været inddraget i overvejelser omkring fredning af den gamle kran på Mariager Havn. Det er vor opfattelse, at kranen udgør et markant element på havnen, og da den i øvrigt er en af de meget få tilbageblevne Trige Titan-kraner, har vi tilsagt vor støtte til den fra anden side derom rejste fredningssag. Planstyrelsen har endnu ikke taget stilling til fredningssagen.

Vi har haft en lang ørkes- og nyttesløs debat om fjernelse af en af yderdørene i museumsbygningen. Vore ønsker om genindsættelse af døren vandt ikke gehør.

Endelig har vi håb om, at vore ønsker om en bevarende lokalplan og skiltevejledning i nær fremtid kan gå i opfyldelse.

H. U. Bruhn

Historisk Samfund 1989-90

Den formidling af viden om det gamle Randers Amts historie, som er Historisk Samfunds formål, har med små variationer fulgt det spor, der er trådt de seneste år.

Foredrags sæsonen begyndte d. 8. marts efter generalforsamlingen, hvor adjunkt Merete Christensen fortalte om jøderne i Randers, og fortsatte d. 4. oktober med etnologen Hans Ole Hansens beretning om sin fader Martin A. Hansen og dennes engagement i Danmarks historie. D. 15. november fortalte museumsinspektør Jørgen Slettebo om Krigen 1864, og d. 7. februar i år redegjorde centerleder Bo Madsen for Forsøgscentret i Lejre og forskningen i oldtiden ud fra praktiske eksperimenter. Det er glædeligt, at der er et stort fremmøde til disse aftener. Nogle foredragsholdere udtrykker også den følelse - og jeg tror, det er af betydning for beredvilligheden, at man som foredragsholder hos os kan regne med en pæn tilhørerskare, når man skal foretage en ofte lang rejse.

Foreningens tur-udvalg har planlagt og gennemført to ekskursioner i det forløbne år: En endagstur i slutningen af marts til El-museet ved Tange sø, Silkeborg Museum - hvor interessen især samlede sig om mu-

seumsinspektør Chr. Fischers beretning om Tollund-manden - og Silkeborg Kunstmuseum. I august afvikledes den store weekend-tur, som tog sin begyndelse midt på den jyske vestkyst med besøg på forskellige egns museer på vej til Ribe, hvor man overnattede. Næste dag gik turen til marsken og langs grænsen over til Flensborg og ad hærvejen hjem. Jeg vil gerne takke turudvalget for disse to vellykkede ture. Det ser så ubesværet ud, når man er undervejs, men forud er gået et stort og grundigt arbejde med arrangement af transport, overnatning og aftaler med lokale eksperter i det historiske.

I Randers Ugen i august var vi igen repræsenteret med et historisk rundskue til bygninger og institutioner af historisk interesse. Denne gang var det Randers Statskole, Sct. Mortens kirke, Lem kirke og Randers Kloster. Der var igen stor deltagelse i disse rundvisninger. Måske for stor i sidstnævnte tilfælde. Vi havde ikke ventet, at der ville komme langt over 200 mennesker, og hvis nogle synes, at de mere så mennesker end kloster, beklager vi.

I denne sæson har vi ikke selv tilrettelagt et kursus, således som det har været tilfæl-

Historisk Samfund på udflugt.

det de seneste år, men vi har kunnet tilbyde vore medlemmer deltagelse i kurset »Hvordan skrive Lokalhistorie«, som blev afholdt i Århus og Randers, arrangeret af Amtssammenlutningen af Lokalhistoriske Arkiver og Samlinger i samarbejde med Folkeuniversitetet, og det er der da også medlemmer, der har benyttet sig af.

Som et nyt element i samfundets arbejdsform har bestyrelsen indledt et samarbejde med Kulturhistorisk Museum. I første omgang har vi udstukket nogle retningslinier, som vi regner med kan føre til gennemførelse af fællesprojekter. Vi er allerede godt i gang med det forberedende arbejde til en bogudgivelse som opfølgning af museets udstilling »Kirketing fra Randerseggen«, der blev vist som et led i Kristendomsugen i efteråret -89. Et samarbejde om bogudgivelser fra fælles interesseområder var den første inspiration til samarbejdet, men begge parter er parate til at gå sammen om andre ak-

tiviteter, i det omfang vi kan berige hinanden.

Ved et arrangement på Fussingø kunne vi d. 14. oktober præsentere årets særpublikation »Fussingø« for indbudte gæster og pressen. Takket være god økonomisk støtte fra Planstyrelsen under Miljøministeriet, private fonde, Randers og Purhus Kommuner og Århus Amtskommune har det været muligt at udbyde bogen til en i forhold til omfang og udstyr meget lav pris, som især er kommet medlemmerne til gode. Bogen har da også allerede solgt godt, og tilskyndet af den gode modtagelse har vi entret med boghandlere i Århus, således at den nu også kan købes der. Når vi er i stand til at få så mange positive svar på vore ansøgninger om økonomisk støtte til et bogprojekt, skyldes det Historisk Samfunds gode navn her og ude omkring i landet - og grundlaget for det er en aktiv medlemsskare, som følger vore aktiviteter og køber de bøger, vi

laver. Derfor en tak til medlemmerne også i denne forbindelse.

Årbogen udkom i forbindelse med en sammenkomst for pressen, forfattere og øvrige medarbejdere på bogen i Centralmediateket d. 7. november. Vi tilstræber en årbog som både tidsmæssigt og geografisk spænder vidt, og sådan har det også været med Årbog 89: fra middelalder til i dag; og fra Mariager i nord til Kalø i syd, og fra Ålum i vest til det østlige Djursland. Også årbogen er blevet modtaget med interesse og opmærksomhed, og den falder fint ind som nr. 83 i den ubrudte række af årgange. Da samfundets særpublikationer spænder redaktionsudvalget hårdt for, og da vi gerne vil se hvilke muligheder, der kunne ligge i, at de styrende hænder skifter fra år til år, har vi indført et rotationsprincip med hensyn til posten som ansvarshavende redaktør for årbogen. Posten blev i 1989 bestridt af Lise Andersen, og for den kommende årbog er Jens Donner ansvarshavende.

Bestyrelsens PR-udvalg har fremstillet en, synes vi selv, smuk og indbydende folder, som dels orienterer om samfundets forskellige aktiviteter, dels agiterer for medlemskab af samfundet. I det forløbne år har der været en mindre nedgang i medlemstallet, derfor håber jeg, at medlemmerne vil være med til at sprede folderen til ikke-medlemmer og få den til at virke efter sin hensigt.

Ved den seneste generalforsamling udtrådte den hidtidige formand, Peter Bondesen, af bestyrelsen, og Palle Kirk blev indvalgt i stedet. Det var ikke et nyt ansigt, for Palle har deltaget i arbejdet i to år forinden som suppleant. Desuden genvalgte Inger Marie Hyldgård som suppleant, ligesom der var genvalg af Peter Østergård og Lise Andersen til bestyrelsen. Som revisor genvalgte Erik Berg-Sørensen, og i stedet for Roald Bilde, som ikke ønskede at fortsætte, valgtes Kaj Sørensen. Efter mange år som bestyrelsesmedlem og derefter som eksternt medlem af redaktionsudvalget ønskede Palle Schødt Rasmussen, Grenå, helt at slippe arbejdet. Det lykkedes ham ikke ganske, vi

fik ham overtalt til at virke som konsulent i påkommende tilfælde.

Af internt arbejde i bestyrelsen kan jeg meddele, at vi i beretningsåret har afholdt 5 bestyrelsesmøder plus adskillige udvalgs-møder; vi har deltaget i møder i Fonden til bevarelse af gamle bygninger i Randers Kommune, i Amtsudvalget med vore søsterforeninger, som gav grønt lys for os til at søge amtsmidler til Fussingø-bogen, i DHF's årsmøde, i SLF's kursus om anvendelse af fotografiet i historisk formidlingsarbejde. Til kontoret har vi anskaffet EDB-udstyr til behandling af regnskab og medlemslisten.

Et foreningsarbejde af det omfang, Historisk Samfund yder, kan ikke lade sig gøre uden alles medvirken. Jeg vil gerne takke hele bestyrelsen for et arbejdsår, der har budt på mange forskelligartede opgaver, som alle har krævet en særlig indsats. Kontorbestyrer Esther Pedersen har gjort foreningen specielt stor gavn - ud over de løbende forretninger på kontoret i Slyngborggade har hun også ordnet indkøringen af regnskab og medlemsliste på EDB. Jeg vil på bestyrelsens vegne takke hende for denne store ekstrainsats. Også tak til Randers kommune for det fordelagtige lejemål af kontoret. Der kan være lidt trangt, når vi som i efteråret skal distribuere to oplag bøger samtidig, men det er gået trods alt, og vi er taknemmelige for kommunens velvillighed. Og tak til de lokale medier for deres bevågenhed - det gælder Amtsavisen Randers, de lokale ugeaviser og Radio Randers, som alle har været så venlige at beskæftige sig med vore aktiviteter.

Til slut vil jeg omtale en sag, som har nogle principielle aspekter for Historisk Samfunds virke. Vi fik i august en henvendelse fra en lokalhistoriker i Røndeområdet med en opfordring til at gå ind i sagen om statens planlagte salg af Kalø gods. Opfordringen lød på, at vi skulle arbejde for at få fredet de fortidsminder, som ville eller kunne trues ved et salg til private. Bestyrelsen diskuterede henvendelsen og de prin-

cupielle dele, men foretog sig ikke noget, fordi det, vi var blevet opfordret til at arbejde for, allerede var sket. (Dog bragte vi en artikel i årbogen om Kalø under denne synsvinkel, forfattet af nævnte lokalhistoriker). Selv om det foreliggende tilfælde er blevet en politisk betændt sag, rejser det alligevel spørgsmålet, om Historisk Samfund kan eller bør gå ind i en art »naturfredningsindsats for historiske mindesmærker«. Vo-

res formålsparagraf siger, at vi skal arbejde for »at fremme og styrke forståelsen af de værdier, som fortiden rummer«. Er tanken i denne formulering i overensstemmelse med en fredningsindsats? Bestyrelsen har ikke noget entydigt svar, men er klar over, at nye sager kan opstå. Af den grund vil vi gerne have tilkendegivelser fra medlemmerne om dette spørgsmål.

Frits Nicolaisen

Historisk Samfunds driftsregnskab 1.1.-31.12.1989

INDTÆGTER:

Kontingenter 1989	80.025,00
Tilskud	24.319,00
Renter	397,79
Bogsalg	5.709,59
Kommissionsbøger	200,00
Fussingøbogen	18.703,46
AUD	435,00
Ture	5.578,64
Ekspeditionsgebyr	5.352,00
	140.720,48

UDGIFTER:

Årbog	63.169,46
Forsendelse, årbog	8.366,10
Bestyrelsen	15.712,40
Kontoret	18.466,20
Medlemsudgifter	24.418,89
Mødeudgifter	3.405,27
Overskud	7.182,16
	140.720,48

Status pr. 31.12.1989

AKTIVER:

Kassebeholdning	3.194,63
Girokonto	18.550,97
Checkkonto nr. 4710505349	11.826,46
Bankbog nr. 4711664831	1.513,48
Bankbog, Fussingø	1,79
Checkkonto, ture, nr. 4710540721	11.336,52
Girokonto, ture	1.727,88
Diverse debitorer '88	1.151,00
Diverse debitorer '89	5.205,00
Bog, Ormeslyng	855,36
Moms-tilgodehavende	16.193,64
Boglager	30.000,00
Ryttere, Rak og Randersborgere	11.205,61
	112.762,34

PASSIVER:

Forudbetalt kontingent '90	37.056,00
Kommissionsbøger	1.342,00
Bog, Ormeslyng	1.465,39
Turfond, check + giro	7.485,76
Gæld til Udgiverfond	50.000,00
Formue, primo 1989	8.231,03
Overskud 1989	7.182,16
	112.762,34
Ny formue	15.413,19

Regnskabet er gennemgået, og bilag er sammenholdt med kassebog. Beholdninger er kontrolleret.
Randers, den 5. februar 1990

E. Berg-Sørensen

Kaj Jørgensen

Historisk Samfunds bogsalg

Randers Amts Historiske Samfunds kontor, Slyngborggade 21, 8900 Randers, har åbent hver tirsdag kl. 15.00-17.00 bortset fra ferier. Telefon 86 43 0211 svarer i åbningstiden. Her modtages indmeldelser, bogbestillinger og tilmeldelser til ture. Udenfor kontortiden kan meddelelser indtales på den automatiske telefonsvarer. Historisk Samfunds publikationer kan købes på kontoret i åbningstiden eller bestilles til levering med posten. Til de anførte priser lægges forsendelsesomkostninger. Beløbet bedes indsat på Historisk Samfunds girokonto 5448522 senest 30 dage efter modtagelsen. Historisk Samfunds medlemmer modtager årbogen og øvrige foreningsmeddelelser; kontingentet er 90 kr. pr. år.

Historisk Aarbog fra Randers Amt er udkommet siden 1907. Den haves på lager for en række ældre årganges vedkommende. Historisk Samfund tilbagekøber ældre, udsolgte årgange og tilbyder medlemmerne, at man kan tegne sig for ønskede ældre årbøger ved henvendelse til kontoret.

Følgende årgange af årbogen er p.t. udsolgt:

1907 - 1908 - 1909 - 1910 - 1911 - 1912 - 1913 - 1916 - 1917 - 1919 - 1920 - 1921
1922 - 1923 - 1924 - 1925 - 1926 - 1928 - 1929 - 1931 - 1933 - 1934 - 1937 - 1941
1942 - 1943 - 1946 - 1947 - 1948 - 1949 - 1956.

Årbogspriser pr. bind:

	Medlemmer:	Ikke medl.:
1907-40	30,00 kr.	40,00 kr.
1941-60	25,00 -	35,00 -
1961-73	32,00 -	40,00 -
1974-81	50,00 -	65,00 -
1982-86	65,00 -	76,00 -
1987	75,00 -	90,00 -
1988	85,00 -	100,00 -
1989-90	90,00 -	105,00 -

Randers Amts Historiske Samfunds skriftserie:

2. Ormeslyng og Vinranke. Hørningplanken og andre minder fra vikingetid og middelalder, 1987. Kr. 80,00 (60,00 for medlemmer).

3. Fussingø, 1989. Kr. 152,00 (112,00).

Skrifter udgivet af Randers Amts Historiske Samfund:

O. Warthoe-Hansen: Skolehistorisk Billedbog for Randers Amt, 1971. Kr. 30,00 (25,00)

Søkebstaden Randers. Flodhavn og købmandsby, 1980. Kr. 150,00 (80,00)

J. C. Hald: Randers Amt (1827). Genoptryk 1981. Kr. 75,00 (55,00)

P. Bondesen: Skulptur i det fri i Randers, 1982. Kr. 96,00 (72,00)

P. Sloth Carlsen: Mariager Kloster, 1983. Kr. 89,00 (68,00)

P. Bondesen: Vejnavne i Randers kommune, 1985. Kr. 80,00 (60,00)

H. Hall: Ryttere, Rak og Randersborgere, 1986. Kr. 248,00 (218,00)

Historisk Samfunds bestyrelse 1990

Kredslæge Jens Erland Donner
(formand)
Balevej 17, Ommestrup, 8544 Mørke
tlf. 86 37 71 74

Sognepræst Henning Hall
Gørtlervej 24, 8900 Randers
tlf. 86 42 96 35

Cand. phil. Inger Marie Hyldgård
Vorup Kirkevej 13, 8900 Randers
tlf. 86 41 68 40

Lektor Palle Kirk
(henv. ang. kurser)
Karetmagervej 11, 8900 Randers
tlf. 86 42 97 44

Overassistent Gudrun Pedersen
Gelhøj 9, Albæk, 8900 Randers
tlf. 86 44 15 72

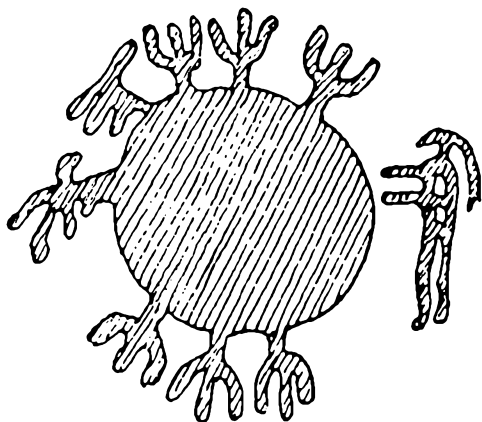
Afd.direktør Ole Fischer Petersen
Søborgvej 3, 8900 Randers
tlf. 86 42 20 20

Faktor Bo Rasmussen
(henv. ang. ture)
Boghvedevej 17, 8900 Randers
tlf. 86 43 20 31

Fru Esther Skjødt
Fyrrevænget 7, 8900 Randers
tlf. 86 42 17 34

Lærer Peter Østergård
Åstrupvej 3, Mellerup, 8900 Randers
tlf. 86 44 13 50

Kasserer:
Skoleinspektør Chr. Petersen
Parkboulevarden 52, 8900 Randers
tlf. 86 42 53 06

Forfatternoter

Følgende forfattere har bidraget med artikler til årbogen 1990:

Peter Bondesen, f. 1946

Arkivar
V. Tværvej 16
8900 Randers
Tlf. 86 41 62 72

Merete Bergild, f. 1946

Mag.art.
B. S. Ingemannsvej 8
8800 Viborg
Tlf. 86 61 06 98

Inger Marie Hyldgård, f. 1957

Cand.phil.
Vorup Kirkevej 13
8900 Randers
Tlf. 86 41 68 40

Holger H. Jensen, f. 1917

Pens. skoleinspektør
Skjernvej 170
7500 Holstebro
Tlf. 97 42 44 12

Jens Jensen, f. 1946

Cand.phil.
B. S. Ingemannsvej 8
8800 Viborg
Tlf. 86 61 06 98

Ellen Jørgensen, f. 1916

Lærer
Parkboulevarden 56
8900 Randers
Tlf. 86 42 76 61

Carsten Levinsen, f. 1812

Født i Holbæk v. Ørsted
Fader: Skolelærer Henrik Levinsen
Teologisk embedsexamen 1842
Død som præst i Trinitatis søndre sogn
Optegnelserne er renskrevet af
Carsten Levinsens oldebarn:
Henrik Levinsen
Køgevej 34
4672 Klippinge
Tlf. 53 67 85 58

Henry Nørgaard, f. 1906

Sognepræst i Hem sogn 1934-73
Udsigten 11
9550 Mariager
Tlf. 98 54 14 30

Bendt B. Scavenius, f. 1925

Cand.psych., gæstevejleder
Sostrup Slot, Gjerrild
8500 Grenå
Tlf. 86 38 43 04

Etly Steenberg, f. 1926

Husmoder
Kasserer for Lokalarkivet, Anholt
Ageren 14
8592 Anholt
Tlf. 86 31 90 42

Kirsten Stenz, f. 1924

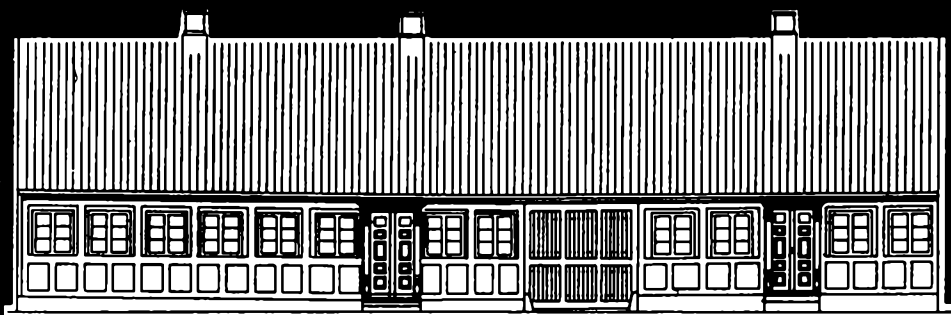
Pens. børnehaveleder
Kondrupvej 71
8900 Randers
Tlf. 86 44 30 31

Zira O. Villadsen, f. 1927

Pensionist
Skovvejen 3
8850 Bjerringbro
Tlf. 86 68 21 11

Indhold

<i>Inger Marie Hyldgård:</i> Affaldsproblemer i det middelalderlige Randers	5
<i>Merete Bergild og Jens Jensen:</i> Christian Philip Getreuer (Cythreus)	12
<i>Peter Bondesen:</i> J. F. Carøes portræt	27
<i>Etly Steenberg:</i> En præst og hans gave til menigheden	32
<i>Carsten Levinsen:</i> Blade af en dagbog - optegnet i 1867	39
<i>Zira O. Villadsen:</i> Familien Franck - en gammel håndværksfamilie	63
<i>Holger H. Jensen, Ellen Jørgensen og Kirsten Stenz:</i> Højskoleforeningens Ungdomsforening i Randers	76
<i>Bendt B. Scavenius:</i> Sostrup slot og gods 1960-1990	86
<i>Henry Nørgaard:</i> Et overfald på Hem kirkesti 1588	97
<i>Esben Møller Christensen:</i> Lokalhistoriske årbøger 1989	104
Fra museer og arkiver i det gl. Randers Amt	108
Bevaringsfonde i det gl. Randers Amt	123
Historisk Samfund 1989-90	125
Årsregnskab	129
Historisk Samfunds bogsalg	130
Historisk Samfunds bestyrelse 1990	131
Forfatternoter	132
Indholdsfortegnelse	133
Annoncer	134

DEN GAMLE KØBMANDSGAARD MED ENGROSLAGER I PAKHUSENE

23. oktober

133 AAR

1857-1990

Købmandsslægten:

Oldefar	1857-1878	Laurits Schiøtte Løgstrup
Oldemor	1878-1895	Dorthea Marie Løgstrup
Farfar	1895-1903	Christen Christensen Løgstrup
Farmor	1903-1915	Amalie Elleonora Christine Andrea Løgstrup
Farbror	1915-1930	Alfred Christian Leo Dalsgaard Løgstrup
Far	1930-1972	Jørgen Arnold Tage Dalsgaard Løgstrup
Mor	1970-1974	Jenny Catrine Dalsgaard Løgstrup
Købmand	1974-	Knud Dalsgaard Løgstrup

Den gamle købmandsbutik:

**STOFFER - RESTER - SYTILBEHØR
MØBELSTOFFER
TING OG SAGER - ARBEJDSTØJ**

Den gamle købmandsgaard:

**METERVARER ENGROS
PUDSEKLUDE · TVIST
PAPIRAFFALD**

LØGSTRUP

STALDGAARDSGADE 20 · 8900 RANDERS · TLF. 86 42 36 55

DERES REJSEKONTAKT:

DSB rejsebureau

KIRKEGADE 7
8900 RANDERS

TLF. 86 42 58 11

Randers Amts Historiske Samfund

Slyngborggade 21 · 8900 Randers

Åbningstid: Hver tirsdag kl. 15.00-17.00 bortset fra ferier.

Uden for åbningstiden kan meddelelser indtales på telefonsvarer.

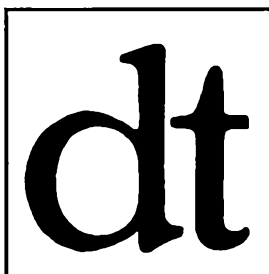
**Ingen bank er
mere lokal end
Unibank**

Schmidt's Busser

Jomfruløkken 9 . 8900 Randers
Telefon 86 41 27 00 . Telefax 86 41 52 80
Postgiro 2 06 35 57

DAMSGAARD TRYK
KIRKEGADE 11 . 9550 MARIAGER

TELEFON 98 54 13 60

TELEFAX 98 54 23 27

**Snyd ikke Dem selv!
Få en Totalkonto®
i Jyske Bank**

Alle konti, både
opsparing og lån,
slås sammen på
én konto. En klar
forenkling og en
reel rentefortjeneste.

Rådhusstorvet 3-5, tlf. 86 43 46 00

en stærk partner

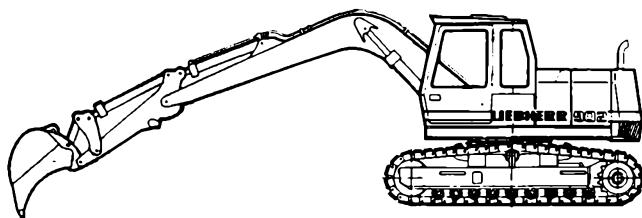
A stylized, blocky logo of the word 'JYSKE' in a bold, sans-serif font, positioned below the cursive text.

En tår af Jylland

Ikke så ringe

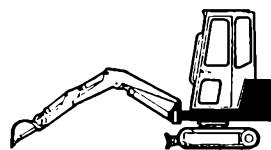
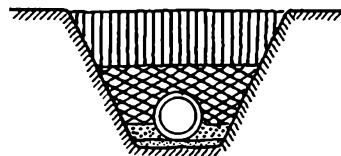
Entreprenør, Aut. kloakmester

PEDER K. KNUDSEN

Jomfruløkken 17

8900 Randers

Telefon 86 43 43 55

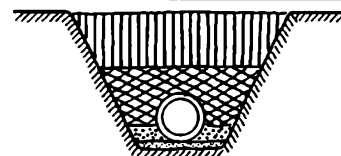
Entreprenør, Aut. kloakmester

PEDER K. KNUDSEN

Jomfruløkken 17

8900 Randers

Telefon 86 43 43 55

Aftenskolen i centrum

Ring et let nummer

86 43 00 00

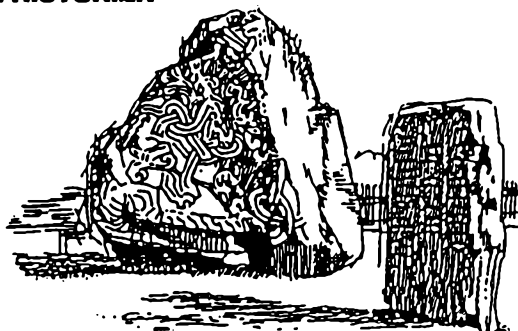
få et godt kursus

WELLØV & OTTESEN A/S

RANDERS

SPAREKASSEN KRONJYLLAND

**VI STØTTER DET INITIATIVRIGE
ARBEJDE MED AT BEVARE HISTORIEN
FOR EFTERTIDEN**

Dag- og aftenkurser
foredrag, musik, teater

Randers Sprogskole
Randers Kunstskeole
Randers Dataskole

det sker alt sammen i

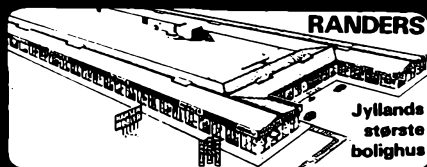

FOF Randers

Vestergrave 11 A
telf. 8642 7011

**HANSEN®
MØBLER**

RANDERS / ÅRHUS

RANDERS

Jyllands
største
bolighus

Randers: Århusvej 110, 86 43 00 77

ÅRHUS

Jyllands
største
bolighus
Møbel/ Bil-Byen

Århus: Hj. Grenåvej/Hedevej, 86 17 50 77

Kultur- historisk Museum Randers

Åbent dagligt 11.00-17.00
Mandag lukket

*Hornbækaksen -
fra 2. halvdel af 900årene*

Randers Kunstmuseum

Kulturhuset · Stemannsgade 2 · 8900 Randers
Telefon 86 42 27 38

Åbningstider: Tirsdag til søndag kl. 11-17 · Mandag lukket

Den levende bank

SYDBANK

Kirkegade 1, 8900 Randers, tlf. 86 40 35 00

Der er stadig interessant historisk stof at få til små priser...

Vi har restoplæg af adskillige af de tidligere udgivne
årbøger med et bredt udvalg af læseværdige artikler.

Se oversigten side 130!

Ring eller skriv til

Randers Amts Historiske Samfunds kontor

Slyngborggade 21, 8900 Randers . Tlf. 86 43 02 11 svarer i åbningstiden: Tirsdag kl. 15-17.

Uden for åbningstiden kan bogbestilling m.v. indtales på telefonsvarer.

